

Küresel Politika Çalışmaları Dergisi

6 Aylık Akademik Hakemli Dergi
2 Issues per year, Refereed
ISSN: 3023-7971
SAYI/ISSUE: 1
March/October - Mart/Ekim 2024

Küresel Politika Çalışmaları Dergisi (KÜREPOL)

Journal of Global Policy Studies (JGPS)

Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024

March/October - Mart/Ekim

E-ISSN: 3023-7971

İmtiyaz Sahibi/Licensee

İskender KARAKAYA

Editörler/Editors

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA

Editör Yardımcısı/Co-Editör

Simge AKSU

İngilizce Dil Editörü/Editor for English

İlhan SAĞŞEN

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Director

Simge AKSU

Yayın Koordinatörü

Simge AKSU

Editörler Kurulu/Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR

Prof. Dr. Cem KARADELİ

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ

Prof. Dr. Nail ALKAN

Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI

Doç. Dr. Merve Suna Özel ÖZCAN

Doç. Dr. Musa Yavuz ALPTEKİN

Doç. Dr. Selim KANAT

Doç. Dr. Vahit GÜNTAY

Doç. Dr. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI

Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN

Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Çağrı ARAS

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Naim NAİM

Dr. Öğr. Üyesi Murat DEMİREL

Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK

Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI

Dr. Öğr. Üyesi Simge AKSU

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi

Prof. Dr. Aparna SRIVASTAVA

Amity University

Prof. Dr. Assylbek İZBAİROV

Nur Mubarak Üniversitesi

Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR

Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi

Prof. Dr. Cem KARADELİ

Ufuk Üniversitesi

Prof. Dr. Gökhan TELATAR

Bolu Abant İzzet Baysal
Üniversitesi

Prof. Dr. Gulmira SULTANGALİEVA

Al Farabi Kazak Milli
Üniversitesi

Prof. Dr. Harun ARIKAN

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsamettin İNAC

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN

Bandırma On Yedi Eylül
Üniversitesi

Prof. Dr. Masamichi IWASAKA

Hokkai Gakuen Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ADAK

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mujeeb ALAM

Jamia Millia İslamia University

Prof. Dr. Mukimjon KIRGIZBOEV

Özbekistan Gazetecilik ve Kitle
İletişim Üniversitesi

Prof. Dr. Nail ALKAN

Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Serhat Ahmet ERKMEN

TERAM

Prof. Dr. Tanja MILOSHEVSKA

SS. Cyril and Methodius
University

Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL

Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi

Prof. Dr. Zibagül İLYASOVA

L.N. Gumilev Avrasya Milli
Üniversitesi

Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU

Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Burak DARICILI

Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ

Yozgat Bozok Üniversitesi

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Dana AKHMEYANOVA

L.N. Gumilev Avrasya Milli
Üniversitesi

Doç. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY

Hakkari Üniversitesi

Doç. Dr. Erjada PROGONATI

Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Evren KÜÇÜK

Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Firuze Djumaniyazova

Özbekistan Şarkiyat Enstitüsü

Doç. Dr. Hakan KARAASLAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU

Kars Üniversitesi

Doç. Dr. Levent YİĞİTTEPE	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ERENDOR	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Dr. Aslan AZİMZADEH	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut ŞÖHRET	Gaziantep Üniversitesi	Dr. Cihan DABAN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nazım CAFERSOY	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi	Dr. Musa BUDAK	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Dr. Yuldashev Otabek ABDUGAFFAROVICH	Özbekistan Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi
Doç. Dr. Rakhimov SADRİDDİN	Özbekistan Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi	Öğr. Gör. Dr. Altınbek COLDOŞOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Ramin SADIK	Bayburt Üniversitesi	Dr. Hüseyin FAZLA	STRASAM
Doç. Dr. Recep FEDAİ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Av. Dincer ALPTEKİN	
Doç. Dr. Saadat Rüstemova DEMİRCİ	Çankırı Üniversitesi	Av. Yeşim YURTLAK	
Doç. Dr. Selim KANAT	Süleyman Demirel Üniversitesi		
Doç. Dr. Selim KURT	Giresun Üniversitesi		
Doç. Dr. Serdar YILMAZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi		
Doç. Dr. Vahit GÜNTAY	Karadeniz Teknik Üniversitesi		
Doç. Dr. Yelda ERÇANDIRLI	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi		
Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi		
Doç. Dr. Yusuf ÇINAR	Batman Üniversitesi		
Doç. Dr. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI	Anadolu Üniversitesi		
Doç. Dr. Zakir ÇOTAYEV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MİRDAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU	Ankara Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Aziz BALCI	Ankara Bilim Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Cem SAVAS	Yeditepe Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Emre YÜRÜK	Karadeniz Teknik Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Gökay KARADUMAN	Ardahan Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Halil Emre DENİŞ	Hakkari Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA	Yozgat Bozok Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Kaan Kutlu ATAÇ	Mersin Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Naim NAİMİ	Karabük Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Noushad MK	Jamia Millia İslamia University		
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİRİRKAN	Süleyman Demirel Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜL	Yozgat Bozok Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Simga AKSU	Yozgat Bozok Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK	Kıbrıs İlim Üniversitesi		
Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi		

Dizinler/Indexes

Her hakkı saklıdır. Küresel Politika Çalışmaları Dergisi (KÜREPOL), yılda iki kez Ekim ve Mart aylarında yılda iki defa yayımlanan; yayın prensipleri bağımsız, ön yargısız ve çift-kör hakemlik ilkelerine dayanan ulusal/uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki görüş, sav, tez ve düşünceler yazarların kendi görüşleri olup, hiçbir şekilde Küresel Politika Çalışmaları Dergisinin (KÜREPOL) görüşlerini ifade etmez. Makaleler, Küresel Politika Çalışmaları Dergisi'ne (KÜREPOL) referans verilerek akademik çalışmalarda kullanılabilir. Küresel Politika Çalışmaları Dergisine gönderilen makaleler iade edilmez. Dergimiz "Açık erişimli" olup yayınlanan eserlerin tam metinlerine erişim ücretsiz, yazı dili Türkçe ve İngilizcedir.

All rights reserved. Journal of Global Policy Studies (JGPS), published twice a year in October and March; It is a national/international refereed journal whose publishing principles are based on independent, unbiased and double-blind refereeing principles. The views, arguments, theses and thoughts in the articles are the authors' own views and do not express the views of the Journal of Global Policy Studies (JGPS) in any way. Articles can be used in academic studies by referencing the Journal of Global Policy Studies. Articles submitted to the Journal of Global Policy Studies will not be returned. Our journal is "Open access" and access to the full texts of the published works is free, and the written language is Turkish and English.

Yazışma ve Haberleşme Adresi Correspondence and Communication

Hacı Osman Mah. Bağdat Cad. No: 237A/4
Körfez/KOCAELİ
Tel: 0555 557 97 52
e-posta: kureselpol@gmail.com
www.kurepol.com

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

British Policy During The Italo-Turkish War (1911-1912) and Reactions of Indian Muslims <i>Trablusgarp Savaşı (1911-1912) Boyunca İngiliz Politikası ve Hint Müslümanlarının Tepkisi</i> Yasemin KUTLUYÜRÜK	1
Uluslararası Siyasetin Odağındaki Kıta: Afrika'da 2022 Seçimleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme <i>The Continent at The Focus of International Politics: A General Assessment on The 2022 Elections in Africa</i> Cihan DABAN	15
Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi <i>Energy Policies of The European Union on The Axis of The Russia-Ukraine War</i> Merve Suna ÖZEL ÖZCAN, Ezgi ŞAHİN	27
Terörün Küreselleşmesi: El-Kaide ve İşid Terör Örgütlerinin Benzerlik ve Farklılıkları <i>Globalization of Terrorism: Similarities and Differences of Al-Qaeda And Isis Terrorist Organizations</i> Said OKTAY	45
Rousseau'nun Egemenlik Kuramı Bağlamında Sivil Din Tasarımı <i>Design of Civil Religion in the Context of Rousseau's Sovereignty Theory</i> R. Burçin YAVUZ	57
Süveyş Krizi'nin Çözülmesine İlişkin İki Süper Gücün İşbirliği Yapmasında Ulusal Çıkarların Rolü <i>The Role of National Interests in the Cooperation of the Two Superpowers to Resolve the Suez Crisis</i> Hatice BEKAR	71
Ülke Raporları Işığında Karadağ'ın Avrupa Birliği Entegrasyonu: Karadağ Tam Üyeliğe Yaklaşıyor mu Uzaklaşıyor mu? <i>Montenegro's EU Integration in The Light Of Country Reports: Is Montenegro Approaching or Moving Away From Full Membership?</i> Zeynep PARALI	87
Bülent Atasever, Dinçer Alptekin, Doç. Dr. Levent Ersin Orallı, Gönüllü Geri Dönüş Suriye Raporu Berfin Güneş ŞAHİN	109
John R. Faust & Judith F. Kornberg China In World Politics (1995) Sümeyye AKBULUT	119
Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in The Levant, 1798-1864 (2021) Merve Mesçioglu FEDAI	127

Editörden

Küresel Politika Çalışmaları Dergisi (KÜREPOL) Mart 2024 sayısı ile yayın hayatına başlıyor. Yayın hayatına başladığımız Mart 2024 sayımız ile KÜREPOL, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi başta olmak üzere, iktisat, finans, kamu yönetimi, işletme, sağlık bilimleri, iletişim bilimleri, tarih vd. sosyal bilimler alanlarını içeren araştırma makalelerine yer veren uluslararası bir dergi olmayı hedeflemektedir. Dergimiz bu kapsamda, farklı alanlardaki makaleleri bir araya getiren ve uluslararası ilişkilerin farklı yönlerine odaklanarak dünya siyasetini ve gelişmeleri ele alan bir yayın olma arzusundadır. Dergimizde yer alacak makalelerin, farklı disiplinler, dönemler ve coğrafyaları kapsayan önemli konular olmasına dikkat edilmekte bu açıdan okuyucularımızı akademik açıdan bilgilendirmek ana hedefimiz olacaktır. KÜREPOL ilk sayısında 7 makale, 1 rapor ve 2 kitap incelemesine yer vermektedir.

Bu kapsamda yayın hayatına başladığımız bu ilk sayımızda Yasemin Kutlu Yürük'ün yazdığı "British Policy During The Italo-Turkish War (1911-1912) and Reactions of Indian Muslims" başlıklı makalede, Hint Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'ne yaptığı maddi ve manevi yardımlar ele alınmıştır. Ayrıca İngiliz hükümetinin Hint halkından gelen talep ve baskılara rağmen Osmanlı Devleti'ne destek vermesinin gerekçeleri analiz edilerek Panislamizm politikasının geçerliliği tartışılmıştır.

Cihan Daban'ın kaleme aldığı "Uluslararası Siyasetin Odağındaki Kıta: Afrika'da 2022 Seçimleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi, Afrika kıtasında 2022 seçimlerinin uluslararası ilişkiler alanına yansımalarını ele almaktadır. Afrika son dönemde dünya siyasetinin merkezinde giderek daha fazla yer almakta ve bu makale, kıtadaki siyasi değişikliklerin küresel düzeydeki yankılarını da değerlendirmektedir.

Merve Suna Özel Özcan ve Ezgi Şahin'in yazdığı "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi" başlıklı makalesi, Rusya-Ukrayna savaşının Avrupa Birliği'nin enerji politikalarına olan etkisini detaylı bir şekilde incelemektedir. Enerji kaynakları ve güvenliğinin, günümüz uluslararası ilişkilerinde kritik bir rol oynadığının altını çizen çalışma, bu konudaki güncel zorlukları ele almaktadır. Bunun yanında çalışmada güncel veriler ve gelişmeler ekseninde Avrupa Birliği'nin Rus enerjisi bağımlılığı ve aynı zamanda Rusya'ya uygulanan enerji yaptırımları analiz edilmektedir.

Said Oktay'ın "Terörün Küreselleşmesi: El-Kaide ve Işid Terör Örgütlerinin Benzerlik ve Farklılıkları" başlıklı makalesi, terörizmin küresel boyutlarını inceleyerek El-Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin benzerliklerini ve farklılıklarını analiz etmektedir. Günümüzde terörle mücadele, uluslararası düzeydeki en büyük zorluklardan biri olarak kalmaya devam etmektedir. El-Kaide ve IŞİD'in varlığı dünya siyasetinde ve uluslararası politikada devam etmekte, makale bu iki örgütün eylemlerini ve ideolojisini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

R. Burçin Yavuz'un "Rousseau'nun Egemenlik Kuramı Bağlamında Sivil Din Tasarımı" başlıklı makalesi, Jean-Jacques Rousseau'nun düşüncelerini temel alarak sivil dinin tasarımını ele incelemektedir. Rousseau'nun fikirleri, siyasi teori açısından önemli bir yere sahiptir ve bu makale, onun egemenlik kuramını daha derinlemesine incelemekte ve siyaset teorisi perspektifinden analiz etmektedir.

Hatice Bekar'ın "Süveyş Krizi'nin Çözülmesine İlişkin İki Süper Gücün İşbirliği Yapmasında Ulusal Çıkarların Rolü" başlıklı makalesi, tarihsel bir olay olan Süveyş Krizi'ni ele alarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin bu krizin çözümünde ulusal çıkarlarının nasıl etkili olduğunu incelemektedir. Ayrıca çalışmada Süveyş Krizi'nin çözülmesinde ulusal çıkarlar doğrultusunda iki süper gücün iş birliğine gitmelerinin nedenleri tartışılmaktadır. Makale uluslararası politika, siyasi tarih ve uluslararası ilişkileri teorileri kavramları açısından konuyu incelemektedir.

Zeynep Paralı'nın "Ülke Raporları Işığında Karadağ'ın Avrupa Birliği Entegrasyonu: Karadağ Tam Üyelğe Yaklaşıyor Mu Uzaklaşıyor Mu?" başlıklı makalesi, Karadağ'ın Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecini değerlendirmektedir. Bu makale, Karadağ'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin geleceğini ve tam üyelik hedefine ne kadar yakın olduğunu tartışmaktadır. Çalışmanın asıl hedefi, Karadağ'ın AB ile tam üyelik müzakerelerine başladığı 2012'den bu yana AB'ye tam üyelik yolunda ne denli ilerleme kaydettiği sorusuna bir yanıt aramaktır.

Berfin Güneş Şahin, Bülent Atasever, Dinçer Alptekin, Doç. Dr. Levent Ersin Orallı'ya ait "Gönüllü Geri Dönüş Suriye Raporu" incelemesi yapmıştır. Raporda gönüllü geri dönüş olgusunun tüm aktörlerinin görüşlerinin alınmaya çalışıldığı ve hem Türkiye'de, hem de Suriye'de, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel meclisler ve sığınmacılarla görüşülerek bu aktörlerin tüm fikir ve görüşlerinin rapora yansıtılmak istenmiş ve günümüzde Türkiye'yi çok boyutlu etkileyen göç konusunun incelenmiştir.

Sümeyye Akbulut ise John R. Faust & Judith F. Kornberg "China In World Politics (1995)" kitap incelemesini kaleme almıştır. Kitap okuyucunun zihninde Çin hakkında yeni sorular canlandırarak dinamik bir okuma sunmaktadır. Günümüz Çin'in dış politikadaki adımlarını değerlendirirken Çin'in siyasi yapısı ile birlikte kültürel kodlarının yorumlanması gerekmektedir. Bu kitap bu açıdan Çin hakkında yapılabilecek yorumlara ve değerlendirmelere güzel bir zemin hazırlama iddiasındadır.

Merve Mesçioğlu Fedai ise, Ozan Ozavcı'nın "Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798–1864 (2021)" eserini incelemiştir. Kitap, geniş bir arşiv kaynağı ve literatürü domine eden ikincil kaynaklara dayandığından, okuyucuya muazzam miktarda bilgi sunmaktadır. Aynı zamanda bize bölgedeki geleneksel ve revizyonist literatürün eksikliklerini göstererek, yazarın dediği gibi, gerçekten de bir "üçüncü yol"un mümkün olduğu iddiasındadır.

Genel olarak bu sayı, dünya siyasetinin karmaşıklığını ve zenginliğini yansıtan farklı konuları ele alarak okuyuculara derinlemesine bir bakış sunmayı hedeflemiştir. Dergimizde yer verdiğimiz makaleler ile dergimizin ilk sayısının uluslararası ilişkiler ve uluslararası siyaseti anlamak isteyen herkes için önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Dergimizin gelecek sayısında sosyal bilimler alanında küresel politika çalışmalarını içeren geniş kapsamlı bir sayı ile makale kabulüne başlayacaktır. Yayın hayatına başladığımız bu ilk sayıda emeği olan tüm değerli yazarlarımıza, hakemlerimize ve görüşleri ile ilerleyen sayıların gelişmesinde bizlere yol gösterecek olan değerli okuyucularımıza katkılarından dolayı teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

Editörler

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA

BRITISH POLICY DURING THE ITALO-TURKISH WAR (1911-1912) AND REACTIONS OF INDIAN MUSLIMS

Yasemin KUTLUYÜRÜK*

Abstract

The beginning of the 20th century brought major problems for the Ottoman Empire both internally and externally. The first serious foreign issue faced by the Union and Progress Party, which came to power with the abolition of Sultan Abdülhamit II, was the 1911 Italo-Turkish War. Tripoli, the last territory of the Ottoman Empire in North Africa, became the target of Italians who wanted to take part in the race for colonialism. While European states remained silent about the Italian invasion in order not to disrupt the balance of power, Indians openly supported the Ottoman Empire. In this article, the material and moral aid provided by Indians to the Ottoman Empire is discussed. In addition, the validity of the Pan-Islamism policy was discussed by analysing the reasons why the British government did not support the Ottoman Empire despite the demands and pressures from the Indian people.

Keywords: *The Ottoman Empire, Indian Muslims, Britain, Italy, The Italo-Turkish War.*

Trablusgarp Savaşı (1911-1912) Boyunca İngiliz Politikası ve Hint Müslümanlarının Tepkisi

Öz

20. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti için içeride ve dışarıda büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in ilgisiyle birlikte yönetime gelen İttihat ve Terakki Partisi'nin karşılaştığı ilk ciddi dış mesele 1911 Trablusgarp Savaşı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp, sömürgecilik yarışına dahil olmak isteyen İtalyanların hedefi haline gelmiştir. Avrupa devletleri güç dengelerini bozmamak adına İtalya'nın işgaline sessiz kalırken, Hintliler Osmanlı Devleti'ni açıkça desteklemişlerdir. Bu makalede, Hintlilerin Osmanlı Devleti'ne yaptığı maddi ve manevi yardımlar ele alınmıştır. Ayrıca İngiliz hükümetinin Hint halkından gelen talep ve baskılara rağmen Osmanlı Devleti'ne destek vermemesinin gerekçeleri analiz edilerek Panislamizm politikasının geçerliliğı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Hint Müslümanları, İngiltere, İtalya, Trablusgarp Savaşı.*

* Dr. Yasemin Kutlu Yürük, Bağımsız Araştırmacı, yaseminkutluyuruk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4038-2560

Introduction

Following the process of Italian unification, Italy's primary objective was to establish colonies that would signify the state's power, marking a significant stride towards becoming an imperial force within the European context. Italy faced a crucial decision regarding its colonial ambitions, primarily centred on two geographically proximate options: The Adriatic Sea and Northern Africa. This decision-making process was influenced by Austria-Hungary's intentions in the Balkans and the Adriatic Sea, as evidenced by its occupation of Bosnia. Italy was apprehensive about confronting a formidable empire like Austria-Hungary in this region, fearing the potential for disaster (Kurtcephe, 1995, p. 12-19).

In Northern Africa, Italy aspired to acquire Tunisia as a colony, but this ambition was thwarted by a French victory, closing off the opportunity. Subsequently, in 1881, Italy was forced to withdraw from the region. Following this setback, Italy shifted its focus towards Tripoli, a territory separated from the rest of the Ottoman Empire by British-controlled Egypt (Kerimoğlu, 2012, p. 164). Given the relative weakness of the Ottoman Empire compared to European powers, Italy strategically directed its expansion efforts towards Tripoli. Through diplomatic initiatives, Italy sought European support, eventually securing the backing necessary to attack Tripoli.

Tripoli remained the sole uncolonised territory in this context. Italy initially pursued peaceful penetration of the region through economic means and diplomatic channels with other European powers. Through negotiations and secret agreements, Italy successfully persuaded Britain and France to accept Tripoli under their dominion (Kurtcephe, 1990, p. 361). Italy spent several years attempting to establish satisfactory agreements with European powers regarding the fluctuating status quo in Northern Africa. In response to Italy's unacceptable demands about Tripoli, the Ottoman government sought European support but was unsuccessful in securing it. Consequently, Italy declared war on the Ottoman Empire on September 29, 1911, by landing troops in Tripoli (Şıvgın, 1989, p. 33).

The Ottoman Empire was ill-prepared for this conflict, leading to the initiation of a guerrilla war by Ottoman forces and their loyal Arab tribes in Tripoli. Notable Ottoman military figures, including Enver Bey, Mustafa Kemal Pasha, and Eşref Bey, assumed false identities and made arduous journeys through Egypt and Tunisia to reach Tripoli (Orhan, 2010, p. 47-51). Once there, they organised Arab tribes, mounting a resilient guerrilla resistance against the Italian forces. Italians found it challenging to advance beyond Tripoli, encountering strong opposition in Benghazi, Derna, and Tobruk. In an attempt to compel the Ottomans to seek peace, Italy seized twelve islands and made efforts to attack Istanbul. Concurrently, the Tripoli conflict catalysed for Balkan States to declare their independence and wage war against the Ottoman Empire. Consequently, the Ouchy Treaty was signed on October 15, 1912, necessitating the Ottoman government's relinquishment of twelve islands and

Tripoli to Italy until the conclusion of the Balkan Wars. Italian troops temporarily occupied these islands during this period (Orhan, 2010, p. 87).

The annexation of Tripoli sparked reactions in Istanbul, leading to pressure on the Committee of Union and Progress to detain all Italian citizens in the Ottoman Empire and confiscate their assets. Additionally, there were calls to sever all relations with Italy, although the government initially regarded these sanctions as a last resort. Prominent Istanbul newspapers, including *Tanin* and *İkdam*, advocated for the boycott of Italian goods. While the government did not officially endorse this decision, people began boycotting Italian shipping services, shops, and establishments (Şeber, 2011, p. 243-244). As a result, the Ottoman government mandated the departure of all Italians within three days (The Times of India, (TOI), Latest Telegrams: Italo-Turkish War, 10 October 1911, p. 7).

Despite the Ottoman Empire's inability to garner support from European powers, the Indian populace expressed sympathy for the Turkish people across various domains. Numerous meetings were convened in different parts of India, resulting in the collection of substantial sums of money to aid the Turks. Indian newspapers, which evolved from weeklies to dailies, played a pivotal role in supporting the Turkish cause. Publications such as *Comrade*, *Bengalee*, *Times*, *Muslim Gazette*, *Al-Hilal*, *Zamindar*, *the Vakil*, *the Watan*, and *Paisa-i Akhbar* criticised European duplicity toward the Turks. They framed the conflict as an "attack of Christians on Islam" (Özcan, 1997, p. 138-139). Thus, the Ottoman Empire got the most extensive support from Indian Muslims during the Italo-Turkish War.

Some studies examine the assistance India provided to the Ottoman Empire during the Italo-Turkish War. In the works of Kerimoğlu (2012) and Tellioglu (2015), the Italo-Turkish War and the Balkan Wars are collectively addressed and evaluated. On the other hand, articles by Shukla (1971) and Ali (1992) specifically focus on the Italo-Turkish War, utilising Indian sources. The common thread in these studies is the exploration of the aid extended by Indian Muslims against the occupation. However, the missing aspect in these studies is how the Italo-Turkish War shaped Indian politics and why the British did not assist the Ottomans. This study, which examines Indian contributions during the Italo-Turkish War, seeks to evaluate why the British did not support the Ottomans despite the efforts of Indian Muslims. Additionally, it aims to shed light on the Muslim-Hindu joint movement that began against the British in the Indian subcontinent. The study proposes that panislamism was not considered a serious threat for the British government in India.

1. Indian Response to the Italo-Turkish War

The war caused massive expression in the Muslim world, especially in Indian Subcontinent. It was a very stressful situation that even harsh discussions of the Tripoli war took place in India's streets and many street fights resulted from the ar-

guments and police had to involve keeping the crowd well (TOI, Tripoli Occupied: Turks Abandon the Town the Bombardment and After, 7 October 1911, p. 9). Large public meetings, rallies, and massive demonstrations were organised during the war in different cities to support the Ottoman Empire. Some of these rallies were held not only with the participation of Indian Muslims, but also with the participation of Hindus. In this way, it was aimed to emphasise that the Indian public opinion stood behind the Ottoman Empire against Western imperialism as a bloc. While the Italo-Turkish War was ongoing, the Muslims held a big rally with the Hindus. Speaking alongside the Muslim speakers at this rally, the Hindu leaders declared that the war was not a war between Muslims and Christians as claimed, but a struggle between the West and the East, and declared that they were on the side of the Ottoman state, which they described as their eastern brothers, against Western imperialism.

Meanwhile, the British administration in India wanted to prevent these meetings but could not succeed in encountering great resistance (Sırat-ı Müstakim, "Bütün Hindistan Galeyanda, 28 December 1911, p. 274). In those meetings four main arguments emerged. Those were (1) solidarity and support to the Turks, (2) boycotting Italian products (3) money collected for war victims and (4) requesting British intervention. Apart from such meetings, many newspapers from Bombay, Northern India, Bengal, Mumbai, Madras, etc., supported the Turks significantly during the Italo-Turkish war.

At the beginning of the war, Muslim people in different part of India were called meetings to protest Italy. The most reactionary place was Calcutta and one of the first reactions was under the name of "Committee for Aid to the Ottoman Red Crescent Society" on 2 October 1911. The main aim was to prevent war and collect money for the war victims (Shamshad, 1992, 572). The other protest in Calcutta against the action of Italy was held at the residence of Moidul Islam. The decisions taken in the meeting were simultaneously sent to Home the Secretary in Simla, the Foreign Secretary in London and the Grand Vizier and President of Parliament in Istanbul by President Mr Golamhossein Ariff. He requested from the Home Secretary and Foreign Secretary the intervention of Great Britain since it was the biggest Muslim power in the world. The telegram sent to Istanbul mentioned about how Indian Muslims are in sympathy with Turkey. Besides, the committee called for the aid of the Ottoman Red Crescent Society to take steps to prevent hostilities in the interest of humanity and collect funds to relieve suffering from the war.

Moreover, by communicating with essential centres in India it was requested to form local committees on similar lines (TOI, Italo-Turkish War: Operations at Tripoli Italy's Appeal to English Press, 3 October 1911, p. 7). Indian Muslims from Calcutta sent a telegraph to the Times newspaper that they kindly requested from the British to prevent women and children from Italian sacrifice (BOA, (Osmanlı Arşivi) BEO, (Bâb-ı Âli Evrak Odası), folder no. 3959/296860, 6 November 1911). On the

other hand, Persians in India also organised a meeting along with the members of the Anjuman-i Mozaffary (Organisation of Mozaffary) in Calcutta to show their sympathy with the Turks. In the meeting, they requested the British to intervene in the war in the interest of Islam and humanity (TOI, *Italo-Turkish War: Operations at Tripoli Italy's Appeal to English Press*, 3 October 1911, p. 7).

Another meeting was held by the Executive Committee of the Punjab Muslim League in Lahore. Similarly, with the others, they protested the unjustifiable aggression of Italy against Turkey by breaching international law. The committee highlighted that as the world's greatest Muslim power, the British government should exercise its influence in stopping the war. Also Muslims of Lahore organised another meeting at the Badshahi Mosque to protest against Italy's action on Friday (TOI, *Latest Telegrams: The War Bombardment of Tripoli Weak Response by Turks*, 6 October 1911, p. 7).

Madras Muslims organised another meeting against the Italo-Turkish war under the presidency of Mohamed Abdul Kadeer Badsha Sahib Bahadur. In this meeting, they condemned the Italians and pleaded the King of British to use his influence to stop the war. They thanked to the British and French press for their condemnation of Italian aggression. They called all Muslims to boycott Italian products. This boycott offer was welcomed by huge enthusiastic that people in the meeting thrown up their caps (TOI, *Latest Telegrams: The War Bombardment of Tripoli Weak Response by Turks*, 6 October 1911, p. 7).

About four thousand attentions, Muslims of Dacca organised a meeting at the Old Lines to express their sympathy with the Turks against the Italians and to subscribe in aid of the wounded in the war. They conveyed their message that the British government did not intervene the war. They sent the following message to the Ottoman Consul-General in Bombay, stressing, "We, the Mohamedan inhabitants of the capital of Eastern Bengal and Assam, have heard with deep sorrow and utmost indignation of Italy's aggressive act on the Ottoman in Tripoli. We have held a mass pray meeting, today, and we implicitly believe that our united voice, praying for the protection of Islam's interest and maintenance of its prestige, will reach the Almighty" (TOI, *Latest Telegrams: The War Bombardment of Tripoli Weak Response by Turks*, 6 October 1911, p. 7). Then, a meeting was arranged by the All-Indian Muslim League in Lucknow on 7 October 1911. In this meeting it was announced that the British should intervene in the war and Italian brigandage should be boycotted by all Indians (Kerimoğlu, 2012, p. 166).

Over 3000 Muslims in Calicut attended "Jamath Mosque" to support the Ottoman Empire. Other Muslim societies in Bareilly were offered in the Juma Mosques for the victory of the Sultan and the triumph of Islam. And people began to boycott Italian goods. Also, a public meeting Under the auspices of the Anjuma-i-Islam (Organisation of Islam) of Bombay was held on 10 October 1911 at the Anjuman Hall,

Hornby Road, to express sympathy with Turks and protest against Italy's breach of international law (TOI, Tripoli Occupied: Turks Abandon the Town the Bombardment and After, 7 October 1911, p. 9). There were people from every class and sect with a large attention in the meeting. Important Muslim people of the Indian society expressed their sympathy with the object of the meeting. Then the chairman of the meeting explained the following words about the Italo-Turkish war that showed the support of the Indians for Turkey:

"We have gathered here this evening to make our protest against this unprovoked, unjust and unrighteous war. From one point of view, this war is a menace to the world's peace. (...) Italy has undertaken an open act of piracy in defiance of all cannons of international law or international morals. Outside Italy, nowhere in the world has any attempt been made either to justify or defend the action of Italy" (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War Grain As Contraband Strong Indian Protest, 11 October 1911, p. 7).

In his words, the chairman emphasised that although the great powers of the era stood aloof and did not respond to Turkey's call to intervene and end the war, the Turkish state did not get any response from the powers. However, he said, the support and sympathy of the Muslim world entirely with Turkey. In this case, the only way for the Indian Muslims to help Turkey was to send money for the wounded soldiers or the widows and orphans of the soldiers. This resolution was supported by the notables of Indian society like Mr. Ibrahim Rahimtulla, Sheik Alibhoy Hamdani, Abdul Huq, Mr. Dayium Islam and Mr. Haji Yusuf Haji Ismail (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War Grain As Contraband Strong Indian Protest, 11 October 1911, p. 7). Other prominent Muslim leaders, Mr Kazi Kabirruddin and Mr. Fazulbhoy Currimbhoy, hoped the British would use their best efforts to end the war.

On the other hand, Myan Mohamed Haji Jan Mohamed Chhotani proposed that the managing committee of the Anjuman-i-Islam be authorised to collect funds on behalf of the families of the Turks killed or wounded in the war. Notably, Mr. Haji Yusuf Haji Ismail offered to boycott Italian goods in India, and many people supported this idea. Especially seven crores (70 Million) of Muslims were thought to have huge effect on the Italian economy with the boycott. Lastly, the meeting was concluded with the circulation of a subscription list among the attendants (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War Grain As Contraband Strong Indian Protest, 11 October 1911, p. 7).

Muslims in Karachi gathered in the square after their pray under the leadership of Mr Mir Ayyub Khan. They wired to the Foreign Secretary and the Viceroy, condemning Italy's unjust aggression on Tripoli and urging Britain's immediate intervention. Also, the Turkish Consul-General in Bombay was commissioned to convey Muslim sympathies of Islamic prestige and a Red Crescent society was formed (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War, 10 October 1911, p. 7). In a meeting in one of the biggest mosques, people gathered by holding in their hands white flags written

on *ayat* and *hadith* with red colour (Sırat-ı Müstakim, Alem-i İslam'da Galeyan, 79 November 1911, p. 147).

Another protest was held in Poona by the Bombay Presidency Moslem League council. They adopted the following resolution:

“that this League representing to express its most emphatic protest against the unprecedented action of Italy in making an unprovoked attack in defiance of international law and morality upon Turkey, a friendly state, whose independence and integrity is guaranteed by the consent of Europe. The League puts on record its high admiration of the heroic virtues and exemplary conduct of the Turks under the most trying circumstances. It earnestly appeals to the British Government, the greatest Muslim power in the world. (...) the League advises all Mohamedans to boycott Italian goods as a mark of their protest against the action of Italy” (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War, 10 October 1911, p. 7).

Lucknow Muslims held a meeting to support Turkey against Italian aggression. Besides, they formed a committee to collect fund in aid of the Red Crescent Society and to boycott Italian goods (TOI, Latest Telegrams: Italo-Turkish War Grain As Contraband Strong Indian Protest, 11 October 1911, p. 7). Another meeting by the Indian Red Crescent Society was held in Bengal on 22 October. The main emphasis was on boycotting Italian brigandage. The president of the Red Crescent Society, Ghulamhossein Arif, pointed out the necessity of boycott by saying *“not a penny should be allowed to go to into the pockets of the enemies who attacked Islam”* (Özcan, 1997, p. 139-140). At the same meeting Abul Kalam Azad said that *“The King of Turkey was the only Muhammadan King that it must be borne in mind that the bullets that pierce the bodies of the Turks, pierce the hearts of the Muhammadans from sympathising with the Turks”* (Trivedi, 1994, p. 55). This concerned British and they tried to promote relations with Hindus.

The impression of the Tripoli war on Indian Muslims was pointed out by Mufti Muhammad Sadiq who belonged to the Ahmadiyya Sect of Islam and editor of the newspaper called *Badr*. Mufti Sadiq's letter, given below, summarised what was happening in India about the war.

“The present Italo-Turkish war must have allowed you to judge how deeply the Muslims of India sympathise with the Turks. Everywhere, meetings are being held to express sympathy with the Turks. forcible articles are being published in the newspapers in their support. Nay, the Muslims have gone so far as to urge the British Government (under which they are living in perfect peace and tranquillity enjoying full religious liberty) to intervene on behalf of Turkey and to check Italy from its aggressions against the Turks. Italian goods are boycotted. All this sympathy you have seen yourself” (BOA, HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri), folder no. 639/73 19 November 1911).

Muslims of Serajganj in Bengal met under the auspices of the local Anjuman-i Islamia (organisation of Islam) presided by Syad Abdul Ghaffar on 29 September

1912. In the resolution submitted to Governor-in-Council of Bengal, “the government of India be requested to press upon the British Ministry at home the expediency of utilising Britain’s high prestige in European Diplomatic circles in expediting the termination of the war on terms honourable to the Ottoman Empire” (Indian Archive, Foreign Department, External-B, Digitized Public Records Foreign, PR_000004093738, file no. 332-333, p. 8).

Italian operations in the Red Sea made Muslims worried, because there was a possibility that they might attack to Holy places to force the Ottomans for peace. Therefore, London All-Indian Muslim League submitted many letters expressing Muslims anxiety (Özcan, 1997, p. 141). An article written in Times titled “Mohammedans’ Message to Britain” aimed to draw the attention of European powers to Italian operations in the holy places. Especially, Natal Mohammedans held meetings for this purpose and supported the Turks. “*The people of Turkey bravely continue to defend themselves and the honour and prestige of Islam against the unrighteous, unwarranted and savage aggression of Italy, and expressing the hope that no circumstances will they yield to the unlawful demands of Italy*” (BOA, HR.SFR.3, folder no. 659/2 11 January 1912).

Ottoman could not send its soldiers to Tripoli to defend the city properly; it was the same for medical purposes. The Ottoman Red Crescent Society was insufficient for first aid supplies, doctors, and teams for Ottoman soldiers and Arab tribes. Furthermore, many Ottoman doctors were imprisoned by Italians. In this hard situation Indians did not hesitate to the Ottoman Empire (Akgün and Uluğtekin, 1992, p. 21). Money was sent to Turkish people from different part of India and through the end of the war, £ 52,044,126 from Indian Muslims was sent to the Ottoman Red Crescent Society, and this money was transferred from the London Branch of Imperial Ottoman Bank Istanbul Branch (BOA, HR.SFR.3, folder no. 657/18, 12 December 1911).

2. British Policy during the Italo-Turkish War

When the war broke out, the British government, on 4 October 1911, officially declared its neutrality in the conflict and sought a similar stance for Indian Muslims. This development proved disconcerting for the Indian Muslim population, who responded by convening numerous assemblies across the Indian subcontinent to vocalise their discontent with Italy’s actions and convey their solidarity with the Ottoman Empire. Following these gatherings, the Indian government received an array of representations, resolutions, and petitions from the Indian Muslim community (Trivedi, 1994, p. 55). Throughout these communications, the prevailing sentiment among Muslims was that the British Empire, seemingly at the pinnacle of its power, possessed the capability to terminate the war by dispatching its naval vessels to the region (TOI, Forces in Tripoli, 28 October 1911, p. 9). Regrettably, the British not only lent political support to the Ottoman Empire but also declined to grant passage

to Ottoman troops through Egypt to reach Tripoli. Furthermore, they granted logistical support to the Italian forces via Egypt.

An interesting question emerges as to why the British refrained from assisting the Ottoman Empire during this conflict, despite their status as the rulers of the largest Muslim population and the widespread petitions from the Muslim community in India. At the beginning of the 20th century many Pan-Islamist writers from India emphasised the Ottoman-British alliance rather than revolt against the British (Aydın, 2017, p. 89). When one examines the political situation of the era, it becomes evident that the British government could not readily align itself with the desires articulated by the Indian Muslims. Importantly, Indian Muslims did not pose a tangible threat to the British government, which steadfastly maintained its stance that “we do not intend to let our policy be influenced by Muslim agitation” (Shamshad, 1992, 577).

In essence, it can be posited that the Pan-Islamic Movement in India did not pose a significant threat to British interests. Conversely, any actions that could potentially undermine Italian sentiments had the potential to drive Italy, a key British rival, into the arms of the Germans. Consequently, it can be asserted that the British were keen to avoid any disruptions caused by the Italians, and the most pragmatic course of action to deter Italy from targeting their colonies was to abstain from preventing Italy’s assault on Tripoli. Therefore, the most advantageous course of action for the British with regard to the Ottoman Empire was to mitigate Italian demands (Özcan, 1997, p. 182-183).

Conversely, certain newspapers in India interpreted the situation as a consequence of Turkey’s foreign policy missteps, particularly its unwarranted reliance on Germany (Trivedi, 1994, p. 56). At the time, Germany had emerged as a growing centre of power in Europe, and as a result, there were instances where Ottoman and German interests converged. The ascendance of Germany offered newfound optimism for the Ottoman Empire in its quest to regain its former prominence, and the Committee of Union and Progress viewed Germany as a promising new ally. This burgeoning closeness between the Ottoman Empire and Germany precipitated a parallel alliance between Russia and Britain. The imperative drove British interests to safeguard its colony, India, which was perceived as vulnerable to potential Russian encroachment. To achieve this, the British strategically captured Egypt from the Ottoman Empire, thereby establishing a buffer zone to secure India. These circumstances collectively fostered a climate of tension and conflict between the Ottoman Empire and the British, which consequently dampened British enthusiasm for aiding the Ottoman Empire during the Tripoli War of 1911.

The Italo-Turkish War appeared to significantly erode the loyalty of Indian Muslims towards the British Empire. Indian Muslims began to question the notion that the British were allies of the Muslim world. Consequently, the British Empire’s standing and prestige among Indian Muslims suffered a notable decline, marking

a pivotal moment in the political consciousness of the Indian Muslim community. This shift in British policy frustrated their “divide and rule” strategy in India (Sadiq, 1983, p. 29).

Paradoxically, it brought together two previously divided communities, Hindus and Muslims, uniting them under a common cause for a period. This newfound unity bolstered the “freedom struggle” against British colonial rule. As a result of this evolving political landscape, numerous influential Muslim leaders, such as Abu'l Kalam Azad, advocated for Muslims to join the Indian National Congress, which was at the forefront of the movement for India's independence (Trivedi, 1994, p. 59-60).

The Turko-Italian war played a pivotal role in the progression of the Pan-Islamic movement in India, whose origins can be traced back to the 1860s and 1870s. The Turko-Italian war served as a catalyst for an organised and sustained pro-Turkish movement in India. It also heightened the Pan-Islamic inclination among Indian Muslims, further solidifying their sense of common cause with Muslims facing European interventions across the globe (Shukla, 1971, p. 636-637).

Under immense pressure from the Indian Muslim community, Lieutenant Montague delivered a speech to the All-Muslim League of London Branch's representatives to elucidate the British government's policy. His address included the following words:

“I learnt of your intention to present me with an address in recognition of my small efforts on behalf of the Moslems, an of those poor women and children done to death in Tripoli by a brutal and cowardly enemy (...) I had always been interested in the Turks from a child, and, though not a politician, have admitted efforts of Young Turkey to go ahead and straighten out their affairs. When war loomed on the horizon I listened with keen interest to the discussions I heard on the subject, with the result that I decided to offer my services to the Turks and do my little best to help them hold their own” (BOA, HR.SFR.3, folder no. 655/1, 1 January 1912).

It is understood that Lieutenant Montague refrained from the reaction of Indian Muslims and tried to convince Muslim that he used all his reasonable efforts in Tripoli for Muslim.

Conclusion

Following the official abolition of the Mughal Empire in 1857, the 19th and 20th centuries marked a significant juncture for Indian Muslims. The dominance of the British colonial rule and the ascendancy of Hindu influence in the Indian subcontinent contributed to the marginalisation of Muslim society. Concurrently, the Ottoman Empire's Pan-Islamist policy led to the Ottoman Sultan's recognition as the Islamic world's leader, assuming the caliph's role. This development underscored the paramount importance of the Ottoman Empire in the eyes of Indian Muslims, prompting substantial support from the Indian subcontinent during the Ottoman Empire's challenging times. One noteworthy instance of this support occurred

during the Italo-Turkish War. Nevertheless, it is evident that the European powers pursued a policy of indifference during this conflict, with a self-serving perspective.

In contrast to the European powers, Indian Muslims convened numerous meetings, disseminated newspapers to raise awareness about European duplicity, contributed financial aid, and provided medical assistance to the Ottoman troops and their families. This aid extended during the Ottoman Empire's hardships and fostered a profound bond between Turks and Indian Muslims. However, a pivotal shift transpired in Indian political dynamics when the British government declined to align with Turkey during the conflict. Frustrated by their unmet expectations from the British, Indian Muslims began collaborating with the Hindu community, thereby fortifying India's struggle for independence. Ultimately, the Ottoman government recognised that the British were no longer reliable allies and subsequently cultivated relations with Germany.

A striking situation that the article has discussed is the effect of the Pan Islamism on the British policy. In the article, it is seen that although Indian Muslims put pressure on the British government to support the Ottoman Empire against Italy, the British government did not consider Pan Islamism as a threat for its rule in India. Thus, the war showed Indian people that the British cannot be trusted when its interests are on the table. However, the British attitude towards the Ottoman during the war had a place in the memory of Indians and it became the first step to the failure of the British divide and rule policy.

References

Primary Sources

BOA, (Osmanlı Arşivi), BEO, (Bâb-ı Âli Evrak Odası), folder no. 3959/296860, 6 November 1911.

BOA, (Osmanlı Arşivi), HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri), folder no. 639/73 19 November 1911.

BOA, (Osmanlı Arşivi), HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri), folder no. 657/18, 12 December 1911.

BOA, (Osmanlı Arşivi), HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri), folder no. 655/1, 1 January 1912.

BOA, (Osmanlı Arşivi), HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri), folder no. 659/2 11 January 1912.

IA, (Indian Archive), Foreign Department, External-B, Digitized Public Records Foreign, PR_000004093738, file no. 332-333, p. 8.

Sırat-ı Müstakim, "Bütün Hindistan Galeyanda, 28 December 1911, p. 274.

Sırat-ı Müstakim, Alem-i İslam'da Galeyan, 79 November 1911, p. 147.

The Times of India, (TOI), Forces in Tripoli, 28 October 1911, p. 9.

The Times of India, (TOI), Italo-Turkish War: Operations at Tripoli Italy's Appeal to English Press, 3 October 1911, p. 7.

The Times of India, (TOI), Latest Telegrams: Italo-Turkish War Grain As Contraband Strong Indian Protest, 11 October 1911, p. 7.

The Times of India, (TOI), Latest Telegrams: Italo-Turkish War, 10 October 1911, p. 7.

The Times of India, (TOI), Latest Telegrams: The War Bombardment of Tripoli Weak Response by Turks, 6 October 1911, p. 7.

The Times of India, (TOI), Tripoli Occupied: Turks Abandon the Town the Bombardment and After, 7 October 1911, p. 9.

Secondary Sources

Akgün, S., Uluğtekin, M. (1993), "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı", *OTAM*, 3, 17-84.

Aydın C. (2017), *The Idea of the Muslim World*, London: Harvard University Press.

Kerimoğlu, H. T. (2012), "Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptıkları Yardımlar", *Journal of Turkish World Studies*, 12(2), 161-181.

Kurtcephe, İ. (1990), "Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2(6), 361-375.

Kurtcephe, İ. (1995), *Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916*, Ankara: TTK.

Orhan, M. (2010), *Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi*, Unpublished Master Thesis, University of Trakya, Social Science Enstitute, Edirne.

Özcan, A. (1997), *Pan-Islamism Indian Muslims, the Ottomans & Britain (1877-1924)*, Brill.

Sadiq M. (1983), *The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement*, New Delhi: Macmillan.

Şeber, N. İ. (2011), "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", *the Journal of Ottoman Studies*, 38, 243-244.

Şengül, M. (1998), "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 261-292.

Şıvgın, H. (1989), *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan Savaşı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Trivedi, Raj Kumar (1994), *the Critical Triangle India Britain and Turkey 1908-1924*, Jaipur: Publication Scheme.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Yasemin Kutlu Yürük %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Yasemin Kutlu Yürük 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Makale Gönderim Tarihi: 25.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 17.10.2023

ULUSLARARASI SİYASETİN ODAĞINDAKİ KITA: AFRİKA'DA 2022 SEÇİMLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Cihan DABAN*

Öz

Bu çalışma, Afrika kıtasında 2022 yılında gerçekleşen seçimlere odaklanmıştır. Seçimler başkanlık, parlamento ve referandum olmak üzere üç kategoriden kaleme alınmıştır. Kıtadaki her ülkenin seçim takvimi farklı olduğundan 2022 yılında gerçekleşen 9 ülkenin seçimleri analiz edilmiştir. Bu seçimler analiz edilirken bir önceki seçimlere de değinilmiş ve karşılaştırmalı bir seçim analizi yapılarak bir sonraki seçimlere yönelik tahmini bir değerlendirmede de bulunulmuştur. Bu değerlendirmeler doğrultusunda, seçimlerin yapıldığı ülkelerde (seçim dönemlerinde) halkın ne tür tercihler yaptığını ve iktidar partilerinin ne kadar oy alarak iktidara geldiğini ortaya koyan bu çalışma, uluslararası siyasetin odağındaki Afrika kıtasının 2022 seçimlerini incelemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Afrika Kıtası, Seçimler, Halk, 2022.*

The Continent at The Focus of International Politics: A General Assessment on The 2022 Elections in Africa

Abstract

This study is focused on the elections that took place in the African continent in 2022. Elections were organised in three categories: presidential, parliamentary and referendum. Since the election calendar of each country in the continent is different, the elections of 9 countries that took place in 2022 were analysed. While analysing these elections, the previous one elections were also mentioned and a comparative election analysis was made and a prediction was made for the next elections. In line with these assessments, this study, which reveals what kind of preferences the people make in the country where elections are held (during election periods) and how many votes the ruling parties come to power, examined the 2022 elections in Africa, which is at the focus of international politics.

Keywords: *African Continent, Elections, People, 2022.*

* Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Mail: dabancihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2890-2415

Giriş

Her yıl dünyanın farklı coğrafyalarında seçimler yapılmaktadır. Afrika kıtası da bu coğrafyalardan biridir. 2022 yılında başkanlık, parlamento seçimleri ve referandum olmak üzere Afrika kıtasında toplamda on iki ülkede seçimlerin yapılması planlanıyordu; fakat bazı ülkelerde seçimler ertelendi. Bunun temel nedeni ise iç anlaşmazlıklardan, gerçekleşmiş darbelerin olumsuz etkilerinden ve seçime hazırlanama süreçlerinden kaynaklıdır. Bu süreçlerin özünde sömürgecilikten bahsedilmesi mümkündür. Sömürgecilik denilen olgu Afrika kıtasının anatomisini etkilediği gibi kıta halklarının birbirleriyle olan ikili ilişkilerini de etkilemiştir. Söz konusu bu ikili ilişkilerde başta sosyokültürel münasebetler olmak üzere siyasi, iktisadi, coğrafi ve tarihi gibi konuların etkilendiği gözlemlenmiştir. Bu gibi konularda yaşanan anlaşmazlıkların tarihsel arka planında sömürgecilik politikasından kaynaklı yapay sınırların oluşumu ve bu sınırların bağımsızlık sürecinde 25 Mayıs 1963 tarihinde kurulan Afrika Birliği Örgütü tarafından da aynen kabul edilmesi ve uygulanması yatmaktadır.

Bugün gelinen noktada bu tür sorunlara kalıcı bir çözüm bulunamadığı veya bulunmaya çalışılsa da yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu çözümsüzlük terör örgütlerinin oluşmasına, güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına, aynı etnik aileden halkların yapay sınırlardan dolayı bölünmesine, ekonomik eşitsizliğin ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu olumsuzluklar doğal olarak siyasi süreci etkilediği gibi seçim süreçlerini ve sonuçlarını da etkilemiştir. Dolayısıyla Afrika'da yaşanan bu karmaşık ortamlardan dolayı 2022'de Çad, Mali ve Libya'da yapılması planlanan seçimler gerçekleştirilemedi. Bu ülkelere ek olarak uluslararası alanda tanınmayan; ancak 1991'de bağımsızlığını tek tarafı ilan etmiş olan Somaliland bölgesinde de seçimler, zikredilen sosyo-politik krizlerden dolayı gerçekleşmedi.

Bu bilgiler ışığında 2022 yılı dikkate alındığında Afrika kıtasında toplam dokuz ülkede seçimlerin yapıldığı gözlemlenmektedir. Gambia, Somali, Senegal, Kenya, Angola, São Tomê ve Príncipe, Lesotho, Ekvator Ginesi ve Tunus seçim yapılan ülkelerdendir. Her bir ülkede gerçekleşen seçim süreci birbirlerinden farklı olmuştur. Ayrıca her ülkenin seçim sonuçları bir önceki seçim sonuçlarına nazaran da farklılık gösterebilmiştir, dolayısıyla seçim sonuçlarına itirazların yapıldığı veya sonuçların olduğu gibi kabullendiği bir ortamdan da bahsetmek mümkündür. Ancak bir önceki seçim sonuçlarına göre oy oranlarında önemli değişimlerin yaşandığı da ortaya çıkmıştır. Bunun birçok sebebi vardır; ancak en önemli sebeplerinden biri gençlerin değişimden yana olduğunu göstermektedir.

21. yüzyılın en önemli faaliyetlerinden biri internet aracılığıyla sosyal medya ağlarının giderek çeşitlilik göstermesi ve gençler tarafından aktif kullanılıyor olmasıdır. Bu durum genç nüfusun dünya gelişmelerini yakından takip etmesine olanak verdiği gibi ülke yönetimlerine dair bilgi sahibi olmalarına da imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla eğitim ve öğretim faaliyetleriyle yurt dışına çıkma fırsatı bulan genç nüfus dün-

yadaki gelişmelere de şahit olabilmekte ve fikirsel anlamda değişimler yaşayabilmektedirler. Fikirsel anlamda değişime uğrayan genç nüfus, ister istemez siyasi bir fikre de sahip olabilmekte ve bu fikirlerin hayata geçmesi için çaba gösterebilmektedirler. Fakat bu gibi çabalarda gençler ve değişimden yana oy kullanmak isteyen vatandaşlar temel bazı engellerle ve zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Bilhassa kuvvetler ayrılığının, demokratik oy kullanma hakkının ve ifade özgürlüğünün baskıcı yönetimler tarafından kamu gücü ve otoritesi doğrultusunda zor kullanılarak kısıtlanması bu gibi engelleri ve zorlukları oluşturabilmektedir. Bu tür yönetimlerin baskıcı politikaları da seçim sonuçlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Nihayetinde bu çalışma, uluslararası siyaseti yakından ilgilendiren Afrika kıtasındaki seçimleri kaleme almıştır. 2022 yılında Afrika kıtasının bazı ülkelerinde yapılan seçimleri incelerken, söz konusu incelemede bu açıklamaları da göz önünde bulundurarak makaleyi kaleme almıştır.

1. 9 Nisan 2022 Gambiya Parlamento Seçimleri

2022 yılında 58 koltuklu meclis için yapılan parlamento seçimleri, 2017 yılına göre önemli bir değişim geçirmiştir. Esas itibarıyla Gambiya'daki ilk değişim 2016 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşandı. 2016 başkanlık seçimlerinde 22 yıllık Devlet Başkanı Yahya Jammeh, rakibi Adama Barrow tarafından yenilmişti. İkinci başkanlık seçimlerini de kazanan Barrow, mevcut devlet başkanı olarak görev yapmaktadır. Nisan 2022 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde Barrow yönetiminin de giderek düşüşte olduğunu göstermektedir. 2017 yılında Barrow'un *Ulusal Demokrat Partisi* 31 koltuk elde etmiş ve çoğunluğu sağlayabilmişti. Fakat 2022 seçimlerinde büyük bir düşüş yaşandı. Yapılan seçimlerde Barrow'un partisi 19 koltuk elde edemedi. Bu ise meclisi tek başına yönetmek için yeterli bir çoğunluk değil. Ana muhalefetteki *Birleşik Demokrat Partisi* 15 koltuk elde etti. *Ulusal Uzlaşma Partisi* 4 koltuk elde ederken, eski Devlet Başkanı Jammeh'in *Vatansever Kalkınma ve Yeniden Uyarlanma için İttifak Partisi* ise 2 koltuk kazanabildi. 2 koltuk kazanan bir diğer parti *Bağımsızlık ve Sosyalizm için Demokratik Halk Örgütü* oldu. Bağımsız aday olarak seçimlere katılıp kazanan aday sayısı ise 11 idi. Bu sayı Bağımsız Seçim Komisyonu tarafından duyuruldu. Geriye kalan 5 koltuk ise cumhurbaşkanına başta Meclis Başkanlığı olmak üzere çeşitli görevlere atayabilme hakkı verilmektedir (Aljazeera, 2022).

2022 seçim sonuçlarına bakıldığında Gambiya'da 2016 yılından bu yana değişim çanlarının çaldığını ifade etmek mümkündür. Millet iradesinin giderek iktidarı şekillendirmeye başladığı gözlemlenmektedir. Özellikle genç seçmenin bu hususta etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kısacası 2016 yılında Barrow'un iktidara gelmesiyle ülkede siyasi açıdan bir değişim yaşanmış olsa da 2022 yılındaki seçim sonuçlarında görünen o ki Barrow yönetimi de halk tarafından iyi karşılanmış değildir. Barrow'un 2016 seçimlerinde elde ettiği koltuk sayısına kıyasla 2022 yılındaki seçimlerde elde ettiği koltuk sayısı göz önünde bulundurulduğunda halkın, Barrow yönetimine karşı nasıl bir tutum sergilediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 2022 seçimleriyle Gambiya'da bir denge-denetim sistemine geçildiği, Başkan Barrow'un tek başına her

yasayı geçiremeyeceği ve bu yönüyle de mecliste millet iradesinin etkisinin hissedildiği ve hissedileceği bir yasama dönemiyle yönetiliyor olduğundan bahsetmek yerinde olacaktır.

2. 15 Mayıs 2022 Somali Başkanlık Seçimleri

Somali 1991 yılından itibaren dünya gündeminden düşmeyen, El-Şebab terörüyle mücadelede yoğun çaba sarf eden, siyasi istikrarsızlıkla birlikte yolsuzluk ve derin yoksulluk gibi olumsuz algılarla anılan bir ülke olarak gündemdeydi. Nihayetinde 2012 yılından bu yana az da olsa bir şeylerin yoluna koyulmaya çalışıldığı bir ülke izlenimine dönüştü. Ancak bu dönüşüm oldukça yetersiz kalmıştır (Crisiswatch Digest, 2022). 2012-2017 yılları arasında ülkeyi Hasan Şeyh Mahmud yönetti. 2017'de ise seçimleri Muhammed Abdullah Farmajo kazandı. 2021 yılında yapılması gereken seçimler siyasi kavgalar, anlaşmazlıklar, terör faaliyetleri gibi birçok sebepten dolayı yapılamadı. Nihayetinde 15 Mayıs 2022'de seçimlerin yapılmasına karar verildi. Yaklaşık bir buçuk yıl aradan sonra yapılan seçimler üçüncü turun sonunda kesinleşti (United Nations, 16 May 2022).

Cumhurbaşkanlığı seçimi milletvekillerin oylarıyla belirlendi. Bu doğrultuda seçimin ilk turunda 329 vekil oy kullandı. Adaylardan Puntland Eyaleti Başkanı Said Abdullahi Dani 65 oy alarak birinci sırada yer alırken mevcut Cumhurbaşkanı Muhammed Abdullah Farmajo 61 oy alarak ikinci oldu. Adaylardan biri de eski Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud idi. Şeyh Mahmud 52 oy alırken eski Başbakan Hasan Ali Hayri de 48 oy toplayabildi (___Somali'de Patlama Sesleri, 15.05.2022).

Somali'deki güvenlik sorunları, seçimleri de büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. İkinci turda en çok oyu Hasan Şeyh Mahmud almış olsa da oy çoğunluğu sağlanamadığı için seçimler üçüncü tura kaldı. Nihayetinde üçüncü turda Şey Mahmud ile mevcut Devlet Başkanı Farmajo arasında gerçekleşen seçimlerde Şeyh Mahmud 328 milletvekilinden 214'ünün oyunu alarak ikinci kez ülkenin cumhurbaşkanı sıfatıyla göreve başlamıştır. Sonuç itibarıyla siyasi, iktisadi ve sosyokültürel açılardan karmaşık bir dönem içerisinde olan Somali Meclisi milli iradesini Şeyh Mahmud'dan yana kullanarak bir güven tazelemesine gitmiştir. Başkan Şeyh Mahmud'un gelecek seçimlere kadar önemli ve olumlu politik adımlara yer vermesi gerekir. Özellikle terör konusunda ve komşu ülkelerle olan ikili ilişkilerde atılacak politik adımlar öncelikli kararlar olmalıdır. Aksi takdirde ülkenin içerisinde bulunduğu karmaşık durum daha da derinleşebilir ve bölge açısından olumsuz sonuçlara evrilebilir.

3. 31 Temmuz 2022 Senegal Parlamento Seçimleri

165 koltuklu meclis için yapılan 2022 seçimlerinin analizi oldukça önem taşımaktadır; çünkü iktidardaki *Cumhuriyet İttifakı* 2017 yılında aldığı oyların üçte birini 2022 seçimlerinde kaybetmiştir. Üç koalisyonun (İktidardaki Cumhuriyet İttifakı, *Halkı Özgürleştirin İttifakı* ve *Wallu Senegal İttifakı*), yarıştığı parlamento seçimle-

rinde halkın değişimden yana olduğunu gösterdi. 2017 yılındaki seçimlerde iktidar-daki *Cumhuriyet İttifakı* 125 koltuk elde ederek çoğunluğu elde etmişti; ancak 2022 seçimlerinde 43 koltuk kaybeden iktidar partisi sadece 82 koltuk kazanabildi. İkinci büyük ana muhalefet grubu olan *Halkı Özgürleştirin İttifakı* 56 koltuk kazanırken, diğer ittifak ise 24 koltukla üçüncü büyük muhalefet oldu. Geriye kalan 3 koltuk ise diğer küçük ittifaka gitti (Abu-Bashal, 05.08.2022).

Mevcut Cumhurbaşkanı Macky Sall'in iktidar partisinin 43 koltuk kaybetmiş olması halkın değişime doğru adım atmaya çalıştığının da kanıtlarından biri oldu. Nitekim değişim çanlarının Sall için çalıp çalmayacağı da 2024 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendini gösterecektir. Esas itibarıyla 2022 parlamento seçimleri Başkan Sall için değişim ışıklarının yanmaya başladığını da göstermiş oldu. Hem genç nüfusun giderek artmasının hem de Haziran 2021'de mecliste terörle ilgili kabul edilen yasa değişikliğinin sert tartışmalara sebebiyet vermesinin, iktidar açısından dezavantaj olarak değerlendirildiği gözlemlenmiştir (Arslan, 07.07.2021).

Netice itibarıyla iktidardaki partinin oy kaybetmesine yol açan bazı önemli sorunlar söz konusudur. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Senegal ile ilgili yayımladığı 2022 raporlarına bakıldığında; bu sorunlar başta güvenlik konusu olmak üzere keyfi tutuklanmalar, aşırı güç kullanımı, birçok konuda insan hakları ihlallerinin olması ve terörle mücadele yasasının netlik kazanamaması gelmektedir. Zikredilen bu hususlardan kaynaklı olarak iktidarın oy kaybetmeye başladığı ve gelecek seçimlerde de oy kaybının olabileceği kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir (Roth, 2022).

4. 9 Ağustos 2022 Kenya Başkanlık ve Parlamento Seçimleri

Yaklaşık 22 milyon seçmeni bulunan Kenya'da halk, 2022'de devlet başkanını, milletvekillerini, senatörleri ve valileri seçmek için sandığa gitti. Seçimlerde dört aday yarıştı; ancak en güçlü adaylar *Azimio Koalisyonunun* adayı Raila Odinga ve *Birleşik Demokratik İttifakı*'nın adayı William Ruto oldu. Diğer iki aday ise George Wajackoyah ile David Waihiga idi. Baba lakabıyla bilinen Odinga, hem 2008-2013 arasında başbakanlık yaptı hem de mevcut Devlet Başkanı Uhuru Kenyatta tarafından desteklendi. Ruto ise 2013'ten 2022'deki seçimlere kadar devlet başkanlığı görevini yürüten Uhuru Kenyatta'nın yardımcısı olarak görev yaptı (BBC, 15 August 2022).

Ruto başkanlık seçimlerini kazanırken parlamentoda çoğunluğu elde edemedi. Odinga'nın koalisyonu ise mecliste çoğunluğu elde edebildi. 349 koltuklu mecliste dağılım şöyledir; Başkan Ruto'nun ittifakı 161 milletvekili çıkartırken, Odinga'nın İttifak *Partisi* toplam 173 milletvekili çıkardı. 12 milletvekili de bağımsız aday olarak mecliste yerlerini aldılar. Geriye kalan 3 milletvekili ise diğer üç partinin adayları olarak meclise girdiler. Senato seçimlerinde ise Ruto 1 adayla çoğunluğu elde etmiştir. 67 senatör adaydan 34'ü Başkan Ruto'nun diğer 33'ü ise Odinga'nın kanadından görevlerine başladılar (IFES/Kenya, 9 August 2022).

14 milyondan fazla seçmenin oy kullandığı Kenya'da siyasi görünüm neredeyse iki güçlü ittifak arasında başa baş geçmiştir. Daha açık bir ifadeyle Kenya Seçim Komisyonu, 9 Ağustos'taki seçimlerde Ruto'nun oyların yüzde 50,49'unu, diğer aday Odinga'nın yüzde 48,85'ini aldığını duyurmuştur. Bu durum muhalefetin adayı Odinga'nın seçim sonuçlarını itiraz etmesine ve yargıya taşınmasına yol açmıştır. Seçim sonuçlarına itiraz eden Odinga, Yüksek Mahkemeye başvurmuştur. Odinga'nın böyle bir girişimde bulunmasının en önemli nedeni ise seçim komisyonunda bulunan 7 kişiden 4 kişinin seçim sonuçlarını kabul etmemelerinden kaynaklanmıştır. Yüksek Mahkeme ise küçük oy farkıyla tamamlanan devlet başkanlığı seçimlerine ilişkin değerlendirmeyi 15 gün içinde duyuracağını ifade etmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu Yüksek Mahkeme, 9 Ağustos'taki seçimler için verdiği kararda; 1 Eylül'e kadar ülke genelinde 15 sandıkta oyların yeniden sayımının tamamlanmasına karar verdi. Yapılan sayım sonrası kararda seçimin kazananının Ruto olduğu sonucuna varılmıştır. Böylece Ruto, 13 Eylül 2022 tarihinden itibaren Kenya'nın beşinci devlet başkanı olarak göreve başlamıştır (Habertürk, Kenya'daki devlet başkanlığı).

2022 seçimleriyle Kenya Meclisi'nde denge-denetim mekanizmasının oluştuğu; ancak herhangi bir anayasa değişikliğinde 12 bağımsız ve diğer partilerden seçilen 3 milletvekilinin iki ittifak arasında önemli bir denge olduğu da gözlerden kaçmamaktadır.

5. 24 Ağustos 2022 Angola Başkanlık ve Parlamento Seçimleri

Angola'da parlamento 220 koltuktan oluşmaktadır. 2017 seçimlerinde olduğu gibi 2022 seçimlerinde de iki büyük parti yarıştı. Bunlar, *MPLA (Angola Halk Kurtuluş Hareketi)* ve *UNITA (Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik)* partileridir. 2017 yılında *MPLA* adayı João Lourenço oyların %61'inden biraz fazla alarak hem devlet başkanı olabilmeyi hem de meclisteki 150 koltukla çoğunluğu elde etmeyi başardı. *UNITA* adayı Adalberto Costa Junior ise yaklaşık %27 bir oranla ana muhalefet olarak mecliste 51 koltukla yerini alabildi (Africa Union, 2017).

2022 seçim sonuçlarındaki bu oranlar halkın değişimden yana olduğunu da göstermiş oldu. 2022 seçimlerinde aynı adaylar yine yarıştılar. Seçim sonuçlarına göre *MPLA* adayı mevcut Devlet Başkanı Lourenço yaklaşık %10'luk bir kayıpla ve 26 milletvekili kaybederek tekrar başkan olabildi. Daha açık bir ifadeyle Lourenço %51,2 oranla tekrar Devlet Başkanı oldu. Mecliste ise 124 koltuk elde edebildi. Rakibi *UNITA* adayı Junior ise %44 oranla 90 milletvekili kazanarak ana muhalefet olarak yükselişe geçti. 2022 seçimlerinde *Sosyal Yenilenme Partisi*, *Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi* ve *Angola Hümanist Partisi* ikişer milletvekiliyle mecliste yerlerini aldılar (IFES/Angola, 2022).

2022 yılındaki Angola seçim analizine odaklanmak gerekirse bu seçimler, 2017 yılındaki seçimlere kıyasla; Angola'daki iktidarın da önemli bir oy kaybettiğini göstermektedir. Nitekim dünyanın neredeyse her ülkesinde Z kuşağı olarak tanımlanan 2000 ve sonrası doğumlu gençlerin sayıca giderek arttığını ve değişimden yana oyla-

rını kullandıklarını gözlemek mümkündür. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında birçok faktör zikredilebilir. Ekonomik, teknolojik, sosyal nedenler ve siyasi yenilenme gibi faktörler bu hususta ileri sürülebilir. Nihayetinde 2027 seçimlerinde de farklı bir siyasi tercih görülmesi kuvvetle muhtemel olabilecektir.

6. 25 Eylül 2022 São Tomé ve Príncipe Parlamento Seçimleri

55 üyeli Ulusal Meclis'e sahip ülkede parlamento seçimleri dört yılda bir yapılmaktadır. Seçimler genel olarak dört grup parti arasında gerçekleşse de iki partinin çoğunluğu almasıyla sonuçlanmaktadır. 2018 yılında yapılan seçimlerde milletvekili dağılımı şu şekildeydi: *Bağımsız Demokrat Eylem Partisi (ADI)* 25, *Saô Tomé ve Príncipe Kurtuluş Hareketi-Sosyal Demokrat Parti (MLSTP/PSD)* 23, *Yansıma Grubu-Değişim Gücü Demokratik Hareketi/Liberal Parti-Vatandaşlık ve Kalkınma için Demokratlar Birliği* 5, *Saô Tomé ve Príncipe Bağımsız Vatandaşlar Hareketi-Sosyalist Parti (MCISTP)* ise 2 milletvekili çıkarabilmişti. Başbakan ise 23 milletvekili çıkartan *MLSTP/PSD* partisinden Jorge Bom Jesus'tu (IFES/Sao Tome and Principe, 2018).

2022 yılında yapılan seçimlere bakıldığında tabloda önemli bir değişim yaşandığı gözlemlenmiştir. *Bağımsız Demokratik Eylem Partisi* 30 milletvekili ile çoğunluğu elde etmeyi başarmıştır. *MLSTP/PSD Partisi* 5 milletvekili kaybederek 18'e düşmüştür. Önemli bir sürpriz ise 7 Haziran 2022 tarihinde kurulan *Basta Hareketi Partisi*nden gelmiştir. Kurulduktan 3 ay sonra girdiği seçimlerde Yansıma Grubu tarafından da desteklenerek 2 milletvekiliyle mecliste yer almayı başardı. Geriye kalan 5 milletvekili ise *MCISTP* listelerinden meclise girmeye hak kazandı. Bu arada *MCISTP* de bir önceki dönemde 2 milletvekili çıkarabilmiş iken bu dönemde 3 milletvekili daha elde ederek meclisteki sayısını 5'e çıkarmış oldu. Ülkenin Başbakanı olarak da *Bağımsız Demokrat Eylem Partisi*'nin adayı Patrice Trovoada oyların %54,55'ini alarak ülkenin yeni başbakanı olmuştur (Africanews, 27.09.2022).

Netice itibarıyla ülkenin geçmiş dönemlerdeki seçim sonuçları analiz edildiğinde halkın sabit bir şekilde tek bir partiye veya tek bir lidere iktidarı teslim etmediği görülmektedir. Bu durumdan hareketle iktidarın uyguladığı her politikanın halk tarafından gözlemlendiği ve denetlendiği bir süreçten bahsedilebilmektedir. Nitekim 3 aylık bir partinin bile 2 milletvekili çıkarabilmesi önemli bir gelişme olarak kaydedilebilir; çünkü bu gelişme bile halkın siyasi süreci yakından takip ettiğini göstermektedir.

7. 7 Ekim 2022 Lesotho Parlamento Seçimleri

Lesotho siyasi tarihinin en önemli partilerinden biri *Basuto Partisi*dir. 2012'den bu yana seçimlerde önemli bir zafer kazanan *Tüm Basuto Sözleşmesi Partisi (ABC/All Basotho Convention)*, 2017 yılında da Tom Thabane liderliğinde iktidar oldu. Ancak Thabane hakkında çıkan eski eşini öldürmekle suçlanması haberleri ülke gündemini sarsan olaylardan biri oldu. Bunun üzerine Thabane 2020 yılında istifa etmek zorun-

da kaldı, yerine ise Maliye Bakanı Moeketsi Majoro atandı (Isilow, 2020).

Ülke parlamentosu 120 sandalyeden oluşmaktadır. 2007'den 2017'ye kadar *ABC Partisi* milletvekili sayılarını arttırabilmiştir. 2017 yılında 48 milletvekili kazanan *ABC Partisi*, 2022 seçimlerinde büyük bir oy kaybı yaşayarak sadece 8 milletvekili elde edebilmiştir. Ülkede büyük bir değişim yaşandığı gözlemlenmiştir. 2022 parlamento seçimlerinde, daha yedi aylık bir parti olan *Refah İçin Devrim Partisi* 57 milletvekili çıkartarak birinci parti olarak meclise girdi. 29 milletvekili ile Başbakan Yardımcısı Mathibeli Mokhuthu liderliğindeki *Demokratik Kongre Partisi* ikinci ana muhalefet partisi oldu. *ABC Partisi* ise 40 milletvekili kaybederek 8 milletvekili ile üçüncü parti konumuna düştü. Diğer yeni kurulmuş partilerden *Basotho Eylem Partisi* 6, *Sosyalist Devrimciler* 2, *Mpulule Siyasi Zirvesi*, *Basotho Sözleşme Hareketi* ve *UMUT-Mhatlalatsane* partileri de 1'er milletvekili ile meclise girmeyi başarabildiler. *Demokratlar İttifakı* 5, *Ekonomik Değişim Hareketi* 4, *Demokrasi İçin Lesotho Kongresi* 3, *Basotho Ulusal Partisi*, *Demokrasi İçin Halk Cephesi* ve *Ulusal Bağımsız Parti* 1'er milletvekiliyle mecliste yerlerini alabildiler. Seçimlerde galip çıkan *Refah İçin Devrim Partisi*'nin lideri ve aynı zamanda iş insanı Sam Matekane ülkenin yeni Başbakanı olarak göreve gelmiştir (European Union, 2022: 8-11).

Netice itibariyle 2022 Lesotho seçimlerindeki değişim çabalarının bu denli etkili olmasında eski Başbakan Thabane'nin istifasını gerektiren suçlamanın ve ülkedeki siyasi, ekonomi ve sosyal alanlardaki istikrarsızlığın birer etken olduğu ileri sürülebilir.

8. 20 Kasım 2022 Ekvator Ginesi Başkanlık Seçimleri

Ekvator Ginesi henüz 'demokrasi' sınavını geçmiş değildir. 1968 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, 1979 yılına kadar şu anki Devlet Başkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo'nun amcası tarafından yönetildi. 1979 yılında ise Mbasogo liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe ile yönetim Mbasogo'nun egemenliğine geçti. Bu tarihten beri ülke, Mbasogo tarafından yönetilmektedir (Euronews, 20.11.2022).

Son seçimler 2022 yılında yapıldı. Yaklaşık 1 milyon 750 bin nüfuslu ülkede 400 bin seçmen bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı halk tarafından 7 yıllığına seçilmektedir. Parlamento ve senato seçimleri ise 5 yılda bir yapılmaktadır. Kasım 2022 seçimlerine üç parti katıldı. Bunlardan ilki Mbasogo'nun *Ekvator Ginesi Demokrat Partisi*, ikincisi Andres Esono Ondo'nun liderliğindeki *Sosyal Demokrasi İçin Birlikte Parti* ve son olarak da Buenaventura Monsuy Asumu liderliğindeki *Sosyal Demokrasi Koalisyon Partisi*'dir. Seçim sonuçlarına göre mevcut Devlet Başkanı Mbasogo'nun partisi yeniden (1979'dan beri) iktidar oldu. Oyların yaklaşık %95'ini alan Mbasogo tekrar devlet başkanlığı koltuğuna oturdu. Temsilciler Meclisi'ndeki 100 sandalye ve Senato'daki 55 sandalye ile tüm Belediye Meclislerindeki sandalyeleri de kazanmış oldu. Böylece 43 yıllık iktidarına 7 yıllık bir süreç daha kazandıran Mbasogo, gelecek 2029 seçimlerine kadar ülkeyi 50 yıllık bir süreyle yönetmiş olacak (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 20.05.2023).

Netice itibariyle değişime kapalı olan ülkede yaşam koşullarının iyi olduğundan ve anayasal düzenin işlerliğinden bahsetmek mümkün görülmemektedir. 1979'dan bu yana tek adamlı yönetiliyor olması ve her seçim dönemlerinde yüzde yüzlere yaklaşan bir oranla seçimlerin kazanılıyor olması ülkenin demokrasiden uzak olduğunun da bir göstergesidir.

9. 25 Temmuz ve 17 Aralık 2022 Tunus Referandum ve Parlamento Seçimleri

25 Temmuz 2022 tarihinde yapılan 'Hükümet Sistemi Değişikliği' referandumuyla Başkan Kays Said, başkanlık yetkilerini genişletebilmeyi başardı; fakat tartışmalı bir oylama oldu. Nitekim seçmenlerin yüzde 30,5'inin katıldığı bir oranla referandum gerçekleşti. Referandum yaklaşık yüzde 95 ile kabul edildi. Bu durum ülke genelinde tartışmalara sebebiyet verirken 17 Aralık 2022 tarihinde yapılan seçimlere başta birçok parti olmak üzere sendika, vakıf ve sivil toplum örgütlerinden oluşan gruplar boykot kararı aldılar. Bu karar hem ülkede hem de küresel çapta ses getirdi. Bu nedenle Aralık 2022 seçimlerine katılım oldukça düşüktü. Hatta dünyada 1983 Jamaika seçimlerinden sonra Tunus ikinci ülke olarak kayıtlara geçti. Yüzde 10'luk bir katılımın olduğu seçimler ikinci tura kaldı ve ikinci turun gerçekleştiği 29 Ocak 2023 tarihinde de katılımı herhangi bir ciddi yükseliş gerçekleşmedi (Örmeci, 2022).

Referandumla 217 sandalyeli parlamento 161'e düşürüldü. Referanduma göre milletvekili aday olacak kişi, hangi bölgede aday olarsa o bölgede ikametgâh etmesi ve o bölgede ikametgâh edenlerden de en az 400 imza toplaması gerekir. Bu durum adaylık sürecini zorlaştırmış oldu. 161 sandalyeli mecliste 154 aday yerini alabildi. Bazı seçim bölgelerinde aday olmadığı için 7 sandalye boş kaldı. En çok aday bağımsızlardan oluştu ve bunlar Başkan Said'in politikalarını destekleyenlerdi. *Bağımsızlar 39, Cumhuriyet'in Sesi 25, Bağımsız Ulusal Blok 21, Güvenlik ve Çalışma Grubu 20, El Abrar 19, Halkın Zafer Kazanma Partisi 15 ve Egemen Ulusal Hat Partisi 15* milletvekili çıkartarak mecliste yerlerini aldılar (Tunisia Parliament 2023).

Bir önceki seçimlerde 217 sandalyeli mecliste *Nahda Hareketi 53, Tunus'un Kalbi Partisi 28, Onur Koalisyonu 18*, ortak hareket eden bazı partiler 22, Demokratik Emek ve Özgürlükler İttifakı'ndan Özgür Anayasa Partisi 16, *Afak Tunus Partisi 2* milletvekiline sahipti. Fakat bu partiler seçimi boykot ettikleri için seçime girmediler bundan dolayı da seçimlere katılım oranı düşüktü. Esas itibariyle bu karar yanlış bir stratejik hata olarak değerlendirilmelidir; çünkü Başkan Said'i destekleyenler mecliste çoğunluğu elde etmiş durumda. Bu da gösteriyor ki Başkan Said'in alacağı yeni kararlarda ciddi bir muhalefet kanadıyla karşı karşıya gelmeyecek (Turan, 17.03.2023).

Bu gelişmeler Tunus siyasi hayatı açısından dezavantaj bir durum olmuştur. Nitekim 1956 yılında Habib Burgiba liderliğinde bağımsızlığını kazanan Tunus, çok geçmeden Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri ışığında ilerlemeye başlamıştı. İslam'ın resmi din olarak korunması, çok eşlilik ve şeriat uygulamalarının yasaklanması, her şeyden önce kadınlara boşanma, seçme ve seçilme haklarının tanınması gibi ilkeler

bu yönüyle zikredilenler arasındadır. Oysaki bugün gelinen noktada demokrasiye kilit vurulmaya çalışıldığıнын resmiyle karşılaşılmaktadır. Bunun da en önemli örneği 2022 seçimlerine katılım oranının düşük ve bu hususta hiçbir çabanın Başkan Said tarafından gösterilmiyor olmasıdır.

Sonuç

2022 yılı Afrika'sında yapılan seçimlerde halkın çoğunluklu olarak değişim çabalarından yana olduğunu gösteriyor. Gambiya parlamento seçimlerinde iktidar, oy kaybına uğradı. Somali'de ise bir güven tazelenmesi yaşandı ve bir önceki dönem cumhurbaşkanı tekrar seçildi. Senegal parlamento seçimlerinde de iktidar partisinin oy kaybettiği gözlemlendi. Kenya'da başkan değiştirdi; ancak parlamentoda yeni başkan çoğunluğu elde edemedi. Angola'da da iktidarın düşüşte olduğu gözlemlendi. Sao Tome ve Principe'de gerçekleşen seçimlerde bir sürpriz yaşandı. Henüz üç aylık olan bir parti seçimlerde milletvekili çıkartarak mecliste yerini alabildi ve halk başbakanın değişmesinden de yana oy kullandı. Lesotho'da ilginç bir vaka yaşandı. Devlet Başkanı Tom Thabane, eski eşini öldürmekle suçlandı ve istifa etmek zorunda kaldı. Bu durum ise seçimlere de yansiyarak iktidar partisinin büyük bir oy kaybına uğramasına yol açtı. Henüz yedi aylık bir partinin seçimlerde birinci sırada meclise girmesi halkın değişimden yana olduğunu da göstermiş oldu.

Ekvator Ginesi'nde gerçekleşen seçimler demokrasinin uğramadığı ülke olarak tanımlanmasına sebebiyet verdi. Ancak en ilginç seçimler Tunus'ta gerçekleşti. Henüz Afrika'nın hiçbir ülkesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkından bahsedilmezken, bağımsızlığın ilk yıllarında Tunus'ta bu hak verildi. Daha açık bir ifadeyle demokrasinin doğuşu olarak bilinen Tunus, son dönemlerdeki seçimlerle demokrasiden nasıl uzaklaşılacağıнын sinyallerini vermeye başladı. Yaklaşık on milyon seçmenin bulunduğu Tunus'ta 2022 seçimlerinde antidemokratik politikalarından dolayı halkın neredeyse yüzde 90'ının boykot ettiği bir seçim gerçekleşti.

Sonuç itibariyle 2022 yılı Afrika'sında yapılan seçimler, halkın çoğunluklu olarak değişim çabalarından yana olduğunu, bu çoğunluğun giderek artmaya başladığını göstermektedir. Halkların genelinde değişim sağlayabilmenin tek yönteminin seçimlerle oluşabileceği inancı yatmaktadır. Aslında değişim çabalarını ortaya çıkaran en önemli etkinin küreselleşen dünyada internetin hızlı bir şekilde yaygınlık kazanması ve dünya kamuoyunun yakından izlenmesi olduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle Z kuşağının bu husustaki girişimleri ile sosyal medya ağlarına hızlı bir şekilde adapte olmaları da değişim çabalarını etkilemiş durumdadır.

Kaynakça

Abu-Bashal, Adam, "Senegal'de Düzenlenen Genel Seçimde İktidar Partisi Çoğunluğunu Kaybetti", 05.08.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/senegalde-duzenlenen-genel-secimde-iktidar-partisi-cogunlugunu-kaybetti/2653814> Erişim Tarihi: 22.04.2023.

- Africanews, “Saô Tomê and Principe: Saô Tomê opposition wins legislative vote”, 27.09.2022, <https://www.africanews.com/2022/09/27/sao-tome-opposition-wins-legislative-vote/> Erişim Tarihi: 13.05.2023.
- African Union, “African Union Election Observation Mission To The 23 August 2017 General Elections in the Republic of Angola”, https://au.int/sites/default/files/press-releases/32833-pr-aeom_angola_2017_-_preliminary_statement.pdf Erişim Tarihi: 12.05.2023.
- Aljazeera, “Gambian President’s Party Narrowly Wins Legislative Polls”, 10 April 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/10/gambian-presidents-party-narrowly-wins-legislative-polls> Erişim Tarihi: 18.04.2023.
- Arslan Fatma Esmâ, “Senegal’de Muhalefetle İktidarı Birbirine Düşüren ‘Terör Sorunu’”, 07.07.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/senegalde-muhalefetle-iktidari-birbirine-dusuren-teror-sorunu/2297451> Erişim Tarihi: 22.04.2023.
- Bbc, “Kenya Elections 2022: Full Results of Presidential and Parliamentary Races”, 15 August 2022, <https://www.bbc.com/news/world-africa-62444316> Erişim Tarihi: 01.05.2023.
- Crisiswatch DIGEST, “Somalia”, August 2022, <https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/2022-09/somalia-august-2022.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Euronews, “Ekvator Ginesi Sandık Başında: Cumhurbaşkanı 43 Yıllık Rekor İktidarını Uzatabilecek Mi?”, 20.11.2022, <https://tr.euronews.com/2022/11/20/ekvator-ginesi-sandik-basinda-cumhurbaskani-43-yillik-rekor-iktidarini-uzatabilecek-mi> Erişim Tarihi: 20.05.2023.
- European Union Election Observation Mission: Lesotho 2022 Final Report, 7 October 2022, s. 8-11, <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU%20EOM%20LSO%202022%20Final%20Report.pdf> Erişim Tarihi: 15.05.2023.
- Habertürk, “Kenya’daki Devlet Başkanlığı Seçiminde Oylar Yeniden Sayılacak”, 31.08.2022, <https://www.haberturk.com/kenya-daki-devlet-baskanligi-seciminde-oylar-yeniden-sayilacak-3516259> Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- IFES/Election Guide, “Republic Of Kenya”, August 9, 2022, <https://www.electionguide.org/elections/id/3810/> Erişim Tarihi: 01.05.2023.
- IFES/Election Guide, “Republic of Angola”, August 2022, <https://www.electionguide.org/elections/id/3954/> Erişim Tarihi: 12.05.2023.
- IFES/Election Guide, “Democratic Republic of Sao Tome and Principe”, October 7, 2018, <https://www.electionguide.org/elections/id/3116/> Erişim Tarihi: 13.05.2023.
- Isilow Hassan, “Lesotho Premier Steps Down Over Wife’s Alleged Murder”, 18.05.2020, <https://www.aa.com.tr/en/africa/lesotho-premier-steps-down-over-wifes-alleged-murder/1845574> Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Örmeci Ozan, “2022-2023 Tunus Parlamento Seçimleri”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 26 Aralık 2022, <http://politikaakademisi.org/2022/12/26/2022-2023-tunus-parlamento-se-cimleri/> Erişim Tarihi: 29.05.2023.

Roth Kenneth, “Senegal: Events of 2021”, *World Report 2022*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/senegal> Erişim Tarihi: 11.10.2023.

Turan Mehmet Akif, “5 Soruda Tunus’taki Siyasi Durum ve Yeni Parlamento”, 17.03.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-5-soruda-tunus-taki-siyasi-durum-ve-yeni-parlamen-to/2848269> Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Ekvator Ginesi’nin Siyasi Görünümü”, <https://www.mfa.gov.tr/ekvator-ginesi-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Mbasogo%20son%20olarak%20,ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilen%20Cumhurba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20se%C3%A7imini%20yeniden%20kazanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r> Erişim Tarihi: 20.05.2023.

United Nations Peace and Security Council, “Somalia: UN welcomes end of fairly contested presidential election, calls for unity”, 16 May 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/05/1118292> Erişim Tarihi: 20.04.2023.

—, “Somali’de Patlama Sesleri Altında Cumhurbaşkanlığı Seçimi Yapıldı”, 15.05.2022, <https://tr.euronews.com/2022/05/15/somali-de-patlama-sesleri-alt-nda-cumhurbas-kanl-g-secimi-yap-ld> Erişim Tarihi: 20.04.2023.

—, “Tunisia Parliament 2023”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tunisia_Parliament_2023.svg?uselang=fr Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Cihan Daban %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Cihan Daban 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Makale Gönderim Tarihi: 22.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 05.10.2023

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN* - Ezgi ŞAHİN**

Öz

Enerji konusu şüphesiz pek çok devlet açısından günümüzde hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda çalışmanın inceleme alanı olan AB ve Rusya Federasyonu'nun enerji konusundaki ilişkilerinin önemi de hayati sayılabilecek bir noktadadır. Özellikle Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin temelini enerji ticareti oluşturmaktadır. Avrupa Birliği üye devletleri bağlamında enerji özellikle gelişen sanayisinin enerjide büyük oranda dış ithalatçı olan Rusya'ya bağımlılığı ortadadır. Fakat bu ilişki esasında karşılıklı bir bağımlılık da sunmaktadır. Avrupa Birliği güvenilir enerjiye bağımlılığı nedeniyle süreklilik arz eden bir arayışta iken Rusya ise ucuz petrol ve doğal gazı Avrupa'ya ihraç etmekte ve bunu bir dış politika aracı haline getirmektedir. Nitekim Rusya'nın tarihsel, siyasi ve kültürel geçmişi bulunan Ukrayna ile ilişkileri enerji konusunda Avrupa Birliği ile ilişkilerini değiştirmiştir. 2022 yılı Şubat ayında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasının akabinde Avrupa Birliği, enerji ortaklarını çeşitlendirme ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın, Avrupa'da yarattığı enerji krizi karşısında AB bir dizi stratejiyi gündemi oluştururken bu şekilde enerji bağımsızlığını sağlama amacındadır. Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar ile de Rusya'nın dış politikada enerji kozunu sınırlama yoluna gitmiştir. Bu kapsamda çalışma güncel veriler ve gelişmeler ekseninde Avrupa Birliği'nin Rus enerjisi bağımlılığı ve aynı zamanda Rusya'ya uygulanan enerji yaptırımları analiz etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Rusya-Ukrayna Savaşı, REPowerEU Planı, AB Enerji Platformu, Değişen Dünyada AB Dış Enerji Stratejisi.*

Energy Policies of The European Union on The Axis of The Russia-Ukraine War

Abstract

The issue of energy is undoubtedly of vital importance for many states today. In this context, the importance of the energy relations between the EU and

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mail: mervesuna@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9027-3990

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, mail: ezgisahin-ogr@kku.edu.tr., ORCID: 0000-0002-3676-4905

the Russian Federation, which is the area of study of the study, is at a vital point. In particular, energy trade forms the basis of relations between the European Union and the Russian Federation. In the context of European Union member states, it is evident that the energy industry, especially its developing industry, depends on Russia, a major foreign energy importer. However, this relationship also presents a mutual dependency. While the European Union is in a continuous search due to its dependence on reliable energy, Russia, on the other hand, exports cheap oil and natural gas to Europe and turns this into a foreign policy tool. Russia's relations with Ukraine, which has a historical, political, and cultural background, have changed its relations with the European Union on energy. Following the start of the Russia-Ukraine war in February 2022, the European Union turned to diversifying its energy partners and renewable energy sources. In the face of the energy crisis created by the war in Europe, the EU aims to achieve energy independence in this way while creating a series of strategies on the agenda. With the sanctions imposed against Russia, it tried to limit Russia's energy leverage in foreign policy. In this context, the study aims to analyze the European Union's dependence on Russian energy and the energy sanctions imposed on Russia based on current data and developments.

Keywords: *Russia-Ukraine War, REPowerEU Plan, EU Energy Platform, EU External Energy Strategy in a Changing World.*

GİRİŞ

Enerji kaynaklarına sahip olmak ve onu kontrol etmek, bir devletin jeopolitik bağlamda sahip olduğu teritoryal alanı uluslararası arenada öne çıkaran ve cazibe alanı haline getiren bir durumdur. Rusya'nın özellikle sahip olduğu enerji kaynaklarının gücü ve dış politikasında rolü Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinde kendini göstermektedir. Mitolojik olarak Prometheus'un Tanrılardan ateşi çalması ve insanlara vermesi (Flipo, 2008) ile başlayan enerjinin bir güç unsuru haline getirilmesi, günümüzde Rusya Federasyonu örneğinde dış politik alanda kendini göstermektedir. Enerji ile gelen güç dış politikada kontrol ve tahakkümde etkilidir. Enerji gelişme, ilerleme ve güçlenme adına devletlerin realist anlamda güç kapasitelerini arttıran en önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerjinin bu gücü özellikle teknolojinin bir güç olarak kullanıldığı ve günden güne artan önemi ile daha kritik bir role sahiptir. Dolayısı ile realist yaklaşımın tanımladığı güvenlik yaklaşımı ekseninde milli güç konusu da doğrudan, enerji güvenliği bağlamında okunabilir. Jeopolitik gücün devlet güvenliğiyle yakından ilişkisi enerji kaynaklarına sahip olmak ve bunlara yakın olma noktasında yeniden düşünülmesi gereken bir konudur (Kilinç-Pala, 2021).

Bu çalışma kapsamında temel odak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın, AB'ye olan enerji güvenliği ve politikaları kapsamındaki etkisinin incelenmesidir. AB gibi Rus ener-

jisine bağımlı bir ulus üstü yapı üyelerinin kısa süre içinde alternatif yaratma konusunda geldikleri nokta jeopolitik gerçekler ekseninde ele alınacaktır. Bu açıdan metodolojik olarak çalışmamız AB odaklı olmakla birlikte Rusya'nın burada yarattığı etki ve etkinin sonuçları da örnek olay incelemesi içinde ele alınacaktır. Çalışmanın temel sınırlılığı ise yakın bir geçmişte yaşanan bu savaş ve etkilerinin yarattığı uzun vadeli sonuçların net olarak görülemeyeceği gerçeğidir. Bu açıdan savaşın devam ettiği Şubat 2022- Ağustos 2023 ayları kapsamındaki temel durum analiz edilecektir. Çalışmanın birinci kısmında AB'nin enerji politikalarının tarihsel süreci hakkında bilgi verilecektir. Akabinde Rusya-Ukrayna arasında yaşanan krizler ile AB'nin enerji politikasında değişen ya da değişmeyen noktalar ele alınacaktır. Daha sonra Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında değişen AB enerji politikaları ile Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırım paketi incelenecektir. Son olarak yaklaşık bir buçuk yıla yakın süredir devam eden savaş süreci içinde AB ve Rusya arasındaki ilişkide enerjinin rolü ve gücü ortaya konacaktır.

1. Avrupa Birliği Enerji Politikaları

AB enerji politikasındaki en temel konu enerji bağımlılığıdır. AB kendi enerji kaynaklarına sahip olamaması nedeni ile, dünya enerji piyasalarının en önemli ithalatçılarından. Dolayısı ile bu durum AB'nin enerji politikaları ve enerji sektörü üzerinde en temel belirleyici faktördür. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa açısından savaşın kazananı yok gibidir. Bu dönemde Mihver Devletler (Almanya, İtalya ve Japonya) yenilmiş olmakla birlikte, ittifak devletleri ki en başta İngiltere ve Fransa'yı sayabiliriz, ağır bir zaferin gerçekleriyle yüzleşmiştir. 1950'li yıllarda en önemli fosil enerji kaynağı olan kömür, Avrupa'nın toplam enerji talebinin üçte ikisini karşılamaktaydı; bu durum Avrupa coğrafyasında entegrasyon hareketinin başlamasına neden olan temel dinamiklerinden biridir (Yorcan, 2009). AB'nin temelini oluşturan işbirliğinin kurumsallaşması 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) hayata geçirilmesi ile başlamaktadır. Dolayısı ile birliğin kuruluş mantığı ilk aşamada görüldüğü gibi sanayi ve enerji ayağı olan bir anlama bağlıdır. AKÇT'nin başarısı ve gelişimi öncelikle yayılma etkisinin (spill-over effect) yaratmış olduğu kapsam ve 25 Mart 1957 tarihinde Avrupa Atom Enerji Topluluğu (EURATOM) kurulması ile düşünülmelidir. EURATOM'un amacı: Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla, güvenilir bir biçimde kullanılması ve üye devletlerin nükleer enerji araştırma programlarını koordine etmektir (Durmaz, 2015). Özellikle Soğuk Savaş döneminde nükleer gücün giderek önem kazanması Avrupa ülkeleri açısından da bu nükleer yarışın geride kalınmaması mantığı ile ortaya çıkmıştır. Fakat süreç daha çok barışçıl uygulama ve kullanım açısından önemlidir. Nitekim 1950'li ve 1960'lı yıllarda pek çok Avrupa ülkesi enerjide dışa bağımlılığının bir gerçeklik olduğunu biliyor fakat sorun olarak görmüyordu. Bu durumun sonucu AB'nin enerji politikalarına da yansımıştır ve bu yıllarda daha çok ulusal düzeyde enerji politikalarına ağırlık verilmiştir.

Uluslararası alanda enerji güvenliği ile enerji arz-talep ilişkilerinde en büyük kırılma 1973 Petrol Krizi ile olmuştur. Fakat bu kriz öncesinde de millileştirme girişimleri ile enerjinin kaynak ülkelerinin kontrolünde olması girişimleri olmuştur. Elbette bu durum Batılı devletlerde büyük bir rahatsızlığa neden olurken aynı zamanda Soğuk Savaş'ın yarattığı iki kutupluluk içinde Doğu ve Batı arasındaki konjonktürel gerginliklerin yansımaları da olmuştur. Örneğin İran'da Muhammed Musaddık, 1950 yılında ilk hedefini petrolün millileştirmesi olarak açıklarken aynı zamanda Kore Savaşı ile enerjiye dair en büyük talebin olduğu süreç yaşanmakta idi. Bu krizden sonra 1973 yılına kadar ufak çapta çeşitli krizler meydana gelse de devletleri zora sokacak sonuçlar ortaya çıkmamıştır (Özel Özcan ve Öten, 2022). Elbette süreç içinde millileştirme politikalarının öne çıkması ve var olan iki kutuplu sistemin Doğu-Batı gerginliği arasında ideolojik kutuplaşma enerji alanında da kendini göstermiş ve nihai olarak esas kırılma 1973 yılında gerçekleşmiştir. Arap-İsrail Savaşları'nda genelde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere batılı devletlerin İsrail'e destek vermesi sonucunda, Arap devletleri sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politikada bir koz olarak kullanma kararı ile enerji güvenliği konusu tamamen değişmiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol üretimini düşürmesi ile enerji piyasalarında yaşanan sorun özellikle ithalatçı ülkelerde cari açıklar ve ödeme krizleri meydana getirirken, 1973 Petrol Krizi ile Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere pek çok ülke enerjide dışa bağımlılığın olumsuz sonuçlarını yaşamıştır. OPEC'in bu adımı ile yüksek fiyatlar, ekonomik durgunluk ve çeşitli ülkelerde alınan koruma önlemleri 1974 ve 1975 yıllarında sistemde sorunlar yaratmış olmakla birlikte 1975'te referans fiyat yüzde 10 oranında artırılmıştır (Issawi, 1978: 15-16). Bunun akabinde Avrupa'da yaşanan petrol şoku ile Avrupa Konseyi 1974'te "Yeni Enerji Politikası Stratejisi" adı altında yeni programını açıklamıştır: Bu politika kapsamında üretim ve tüketim dengesi korunacak, arz güvenliği sağlanacak ve enerji alanında çevrenin korunması dikkate alınacaktır (Yorkan, 2009).

Grafik I: Petrol Fiyatları: 1970-2000

Figure 1: World oil prices

Source: Energy Information Association (EIA) 2001

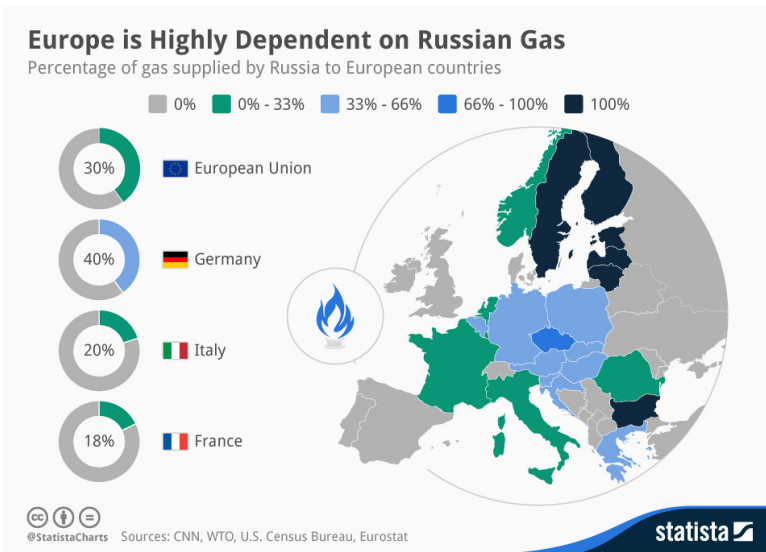
Kaynak: Energy Information Assosiation(EIA,2001) (AKT: Noreng, 2007:14).

Grafik I'de görüldüğü gibi enerji piyasalarında yaşana büyük krizin en keskin noktası 1970 sonrasında birkaç yılda yaşanan enerji arzındaki azalış ve akabinde hızla artan fiyatlardır. Bu durumun benzeri, fakat farklı güvenlik sorunları bağlamında ABD'de 11 Eylül 2001 yılında İkiz Kulelere düzenlenen terör saldırısı sonrasında görülebilir. Piyasada var olan enerjinin rolü krizler ve araçsallaşan politik hamleler ile net olarak görülmüştür. Her ne kadar 1980 sonrası süreçte 2001 yılına kadar enerji piyasasında belli bir istikrar sağladığı düşünülse de terör saldırıları sonrasında enerjinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

Bu gerçeklik özellikle Avrupa Birliği'nin enerji konusunda dışa bağımlı olmasının sorgulanmasını ortaya koymakla birlikte sistemde alternatiflerin değerlendirilmesi bağlamında bir yaklaşımın belirlenmesi de gerekli hale gelmiştir. Burada özellikle fosil enerjiye bağımlılık karşısında alternatif olarak yenilenebilir enerji ve çevre odaklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bu açıdan Birlik, 1992 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında öngörülen ve 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü'nü imzalamakla birlikte Kyoto Protokolü ile de hidrokarbon enerji kaynaklarının azaltacağını ve çevreye zarar vermeyen yani yenilenebilir enerji kaynaklarına geçeceğine ilişkin yeni politik taahhütlerde bulunmuştur (Akdoğan, 2008).

Öte yandan Ekim 2014'te Avrupa Konseyi, sera gazı emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine yönelik hedefleri belirleyen AB 2030 iklim ve enerji çerçevesini onaylayarak, düşük karbonlu bir enerji sistemine geçişi başlatmıştır. Bu hedefin arka planında 12 Aralık 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında Paris Antlaşması önemlidir. Bu antlaşmanın temel hedefi, giderek artan küresel sıcaklığın artışında azalma yaratmaktır (Erbach, 2016).

Grafik II: Rusya'nın Avrupa Ülkelerine Gaz İhracatı (2014)

Kaynak: (McCarthy, 2014).

Diğer taraftan ise Rusya ile olan ilişkilerde AB'nin enerji bağımlılığı konusu önemlidir. Burada var olan enerji bağımlılığı çevre ve iklim konusunda atılan adımları etkileyecek de bir faktördür. Nitekim 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna ile ilişkilerinin gerildiği ve Kırım'ın ilhakının gerçekleştiği dönemde Batı yaptırımları da uygulanmakta idi. Rusya'nın AB gazının nerede ise yüzde 30'luk bir payına sahip olduğu bu dönemde küresel sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) arzı artmıştır. Yine bu dönemde Rusya'nın alternatifi bir enerji sağlayıcısı bulma konusu gündeme getirilmiş ve Avrupa'yı kalıcı olarak başka kaynaklara yöneltecek alternatifler aranmıştır.

Son noktada AB açısından enerji politikasında 1973 Petrol Krizi sonra tıpkı tüm dünya da olduğu gibi enerji güvenliği konusu gündeme gelmiştir. Aynı zamanda bu sorun enerji arzının kesintisi sağlanması ve bunun özellikle hane halkından sanayiye hatta güvenlik alanına kadar pek çok alan sorunsuz ulaşması açısından alternatifleri düşünülmeye başlanmıştır. Fakat özellikle Sovyet sonrası dönemde SSCB'siz bir dünya ve liberal politika yaklaşımları ile uzun vadeli devamı öngörülmüşken, 2000 sonrası dönemde Rusya'nın küresel politikaları değişmiş ve bunun neticesinde AB gibi devasa bir yapının Rusya ile olan enerji bağımlılığı konusu da öne çıkmıştır. Neticede bugün gelinen süreçte 2014 yılı sonrasında yaşanan gelişmelerin en sert kırılma noktası yaşanmaktadır. 2014'te var olan öngörüler 2022 Şubat ayı itibari ile reel politığın özellikle AB yaptırımları noktasında enerji konusunu yeniden ortaya çıkarmıştır.

2. Rusya ve AB'nin Enerji İlişkilerinin Tanımlanması

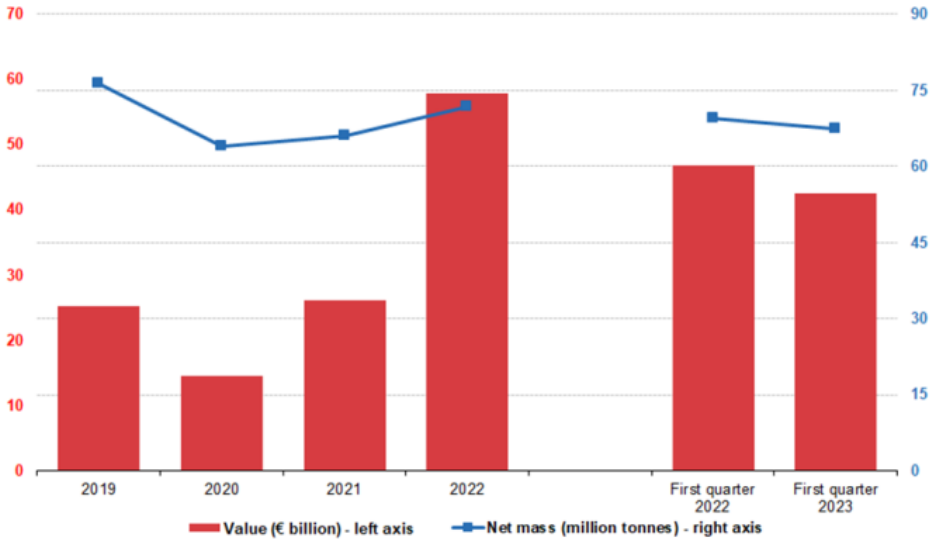
AB 1990'lı yıllar itibari ile büyük bir değişim ve genişleme sürecine girmiştir. Maastricht Antlaşması ile AB'nin yapı taşları şekillenirken aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Doğu Bloğu ülkeleri de AB genişleme sürecinin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Dördüncü Genişleme Avusturya, Finlandiya, İsveç AB üyesi olurken esas değişim beşinci genişleme döneminde yansımıştır; 2004 ve 2007 yıllarında büyük bir kırılma olarak görülebilecek bu adım ile Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve akabinde Romanya, Bulgaristan Birlik üyesi olmuşlardır (Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, 2022). AB kapsamında bu gelişmeler olurken Rusya Federasyonu için de durağan bir yapı yoktur. 1991 sonrasında Boris Yeltsin'in devlet başkanlığını yürüttüğü Rusya ile 2000 sonrasında Vladimir Putin dönemi yaşanan değişim dikkat çekicidir. 1990'larda travmalar ile karşı karşıya olan Rusya ve bu dönemde özellikle küresel enerji piyasalarında yaşanan fiyat artışı Rusya'nın enerji sektörünü canlandırmış ve bu ülkenin iktisadi olarak gelişiminde etkili olmuştur. Daha önce de değindiğimiz gibi 11 Eylül terör saldırıları sonrasında enerji konusu yeniden güvenlik bağlamının önemli bir başlığı haline gelmiştir. Ekonomide iyileşme ile iç politika var olan siyasi ve sosyal sorunların da istikrara kavuşturulma eğilimleri Rusya'nın dış politikasına yansımıştır. 2008 yılındaki Gürcistan müdahalesi sonrasında Ukrayna Krizi bunun en önemli örneğidir.

Bu gelişmelerin yanı sıra enerji alanı da önemli bir başlıktır. Çünkü özellikle bugün gelinen süreçte AB Rusya'ya yaptırım uygularken bu yaptırımların belli bölümlerine dâhil olmayan AB üyeleri söz konusudur. 2000'li yıllar itibarıyla Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarına ağırlık veren politikalar izlemiş ve güçlü bir enerji ihracatçısı olurken gerçekleşen Zirve toplantısında tarafların hedefleri ve yükümlülükleri; enerji verimliliğinden, enerji arzının güvenliği, boru hatları ve enerji güzergâhlarının iyileştirilmesi gibi konuları kapsamakta idi (Çetinkaya ve Özgür, 2019: 405-406). Böylece bu hedefler ile iyi enerji ilişkileri kurulurken AB sanayisi Rusya'nın ucuz doğal gaz ihracatına bağlanmıştır. Bir önceki başlıkta yer alan Grafik I'de var olan durumu bunun en net göstergesidir. Keza daha ülke bazında bu süreci anlamak için 2022 Şubat ayından başlayan savaş öncesi oranların incelenmesi de önemlidir. Grafik II'de görüldüğü gibi AB enerji politikalarında 1950'lerden itibaren değişmeyen en temel tablo fosil enerji bağımlılığıdır. Bu enerji kaynağı noktasında alternatif yenilenebilir enerjidir.

Grafik III: Avrupa Birliği'nin Toplam Enerji İthalatı

EU imports of energy products, 2019 - 2023

(monthly averages, € billion and million tonnes)

Source: Eurostat database (Comext) and Eurostat estimates

eurostat

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments.

Rusya ve AB enerji politik ilişkilerinde Rusya-Ukrayna Savaşı'na kadar geçen sürede iki temel konu söz konusudur. İlki Yeşil Mutabakattır. İklim değişikliği ile mücadele kapsamında AB 11 Aralık 2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefini ortaya koymuştur. Bu kapsamda temel hedefler: i) 2050 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu, ii) kaynak kullanımından ayrıştırılma ve iii) hiçbir birim/yerin arkada bırakılmaması (Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2023;T.C. Ticaret Bakanlığı, yty).

Yeşil Mutabakat kapsamında temiz enerji faaliyetleri hayata geçirmiştir: Açık deniz yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme ve hidrojen elektrolizörleri kurmak, enerji sistemlerinin altyapısını AB üye devletleriyle daha bağlantılı hale getirmek, enerji sektörünün iklim hedeflerine uygun hale getirilmesi önemli adımlar olmuştur (European Commission, 2019). Yine AB mevzuatını güncellemek ve yeni girişimleri uygulamaya koymak için "Fit for 55" paketinin kapsamında 2030 yılına kadar net sera gazı emisyonlarını en az %55 azaltma hedefleri ortaya konmuştur. Burada AB üye devletlerinin emisyon azaltma hedeflerine göre ulusal hedeflerini bu duruma göre güncellemesi, AB'nin toplam enerji karışımında yenilenebilir enerji kaynaklarının payını en az %32'lik olması yönündeki mevcut AB düzeyindeki hedefi 2030 yılına kadar en az %40'a çıkarmak, arazi kullanımı ve ormancılıktan kaynaklanan emisyonları azaltmak, mevcut AB düzeyindeki enerji verimliliğini nihai hedefini %32,5'ten %36'ya çıkarmak, enerji vergilendirmeleri, gibi konular Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlu hale getirilmelidir (European Commission, 2019).

İkinci konu ise esasında küresel olarak iklim kriz ve çevre sorunlarına bir nebze de olsa çare olacağı düşünülen pandemi ve büyük kapanma ilişkisidir. Covid-19 salgını ile birlikte bir anda küresel çapta kapanmalar yaşanmış ve bu durum sanayi sektörü başta olmak üzere ülkelerin pek çok alanda sorun yaşayacağı süreçler yaratmıştır. Bu durum aynı zamanda enerji piyasalarında arz ve talep ilişkisinde yaşanan azalma ile fiyatların azalmasına yol açmıştır. Tüm bu olumsuzluklara karşı ile küresel olarak iklim krizi ile mücadele açısından çevre sorunlarının azaldığı görülmüştür. Covid-19'un yayılmasını yavaşlatmak için kısıtlayıcı önlemler arasında fabrikaların, okulların ve restoranların kapatılması ve insanların evlerine kapanması AB'nin yakıt tedarikini olumsuz etkilemiş ve Nisan 2020'de gaz Nisan 2019'a göre %16 azalmıştır. Bu rakamların düzelmesi ise 2020 yılı sonrasında mümkün olmuştur. Taşkömürü üretimi konusu ise en dikkat çeken durumdur. Çünkü temiz çevre bağlamında pek çok AB ülkesinde aşamalı olarak taşkömürü tüketimi azalırken 2020'de kullanılan kömürün üçte ikisine yakını elektrik ve ısı üretim tesislerinde olmuştur (Eurostat, 2021). Burada yenilenebilir enerji esasında bir alternatiftir. AB üyeleri, yenilenebilir enerji yayılımının hızını büyük ölçüde belirlerken 2005 yılında, Lüksemburg (%0,9), Belçika (%2,2), Hollanda (%2,4) gibi oranlar karşımıza çıkarken bazı üyelere ise neredeyse hiç yenilenebilir enerji söz konusu değildir. Fakat 2020 verileri, Fransa hariç tüm üye devletlerin 2020 ulusal yenilenebilir enerji hedeflerine ulaştığını göstermiştir (Crnčec, 2023).

Görüldüğü gibi Rusya ve AB ilişkilerinde enerji konusu öne çıkması ve bu alanda iyi ilişkilerin devamlılığı çevre sorunlarına ilişkin AB'nin hedeflerini destekleyici olmuştur. Covid-19 sürecinde bile AB açısından Rus enerjisine dair alternatif olarak görülen yenilenebilir enerji konusu da ön plandadır. Fakat AB enerji politikalarında kırılma 2022 Şubat ayı sonrasında tam anlamıyla bir karma olarak uygulanan yaptırımlar ile ortaya çıkmıştır.

3. Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Değişen Avrupa Birliği Enerji Politikaları

Rusya'nın, Ukrayna'ya savaş ilanından hemen sonra Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel, AB üye devletleriyle olağanüstü toplantı gerçekleştirmiş ve toplantı sonrasında AB'nin Ukrayna halkının yanında olduğu belirterek, Rusya'ya karşı ağır yaptırımların uygulanacağını ifade etmiştir (European Commission, 2022). Avrupa Dış Eylem Servisi, Avrupa Komisyonu ve AB üyesi ülkeler ile koordinasyon sağlanarak Rusya'ya karşı yaptırımlar paketinin ana hatları oluşturulmuştur. Yaptırımlar Rusya'nın ekonomik tabanını zayıflatmak, Rusya'yı kritik teknolojilerden ve pazarlardan mahrum bırakmak ve savaş yapma kabiliyetini önemli ölçüde kısıtlamak amacıyla tasarlanmıştır.

- i) Avrupa Birliği, ABD, İngiltere ve Kanada, Rusya merkez bankasının kendi ülkelerindeki varlıklarını dondurmuş,
- ii) Büyük Rus bankaları Swift'ten çıkarılmış
- iii) Rus şirketlerinin borçlanması yasaklanmış (BBC, 2023),
- iv) Rus petrolün deniz yoluyla üçüncü taşımacılığına ilişkin tavan fiyat uygulaması sisteme sokulmuştur
- v) Petrol rafineri sektöründeki mal ve teknolojilerinin Rusya'ya ihracatı yasaklanmıştır (NTV, 2022).

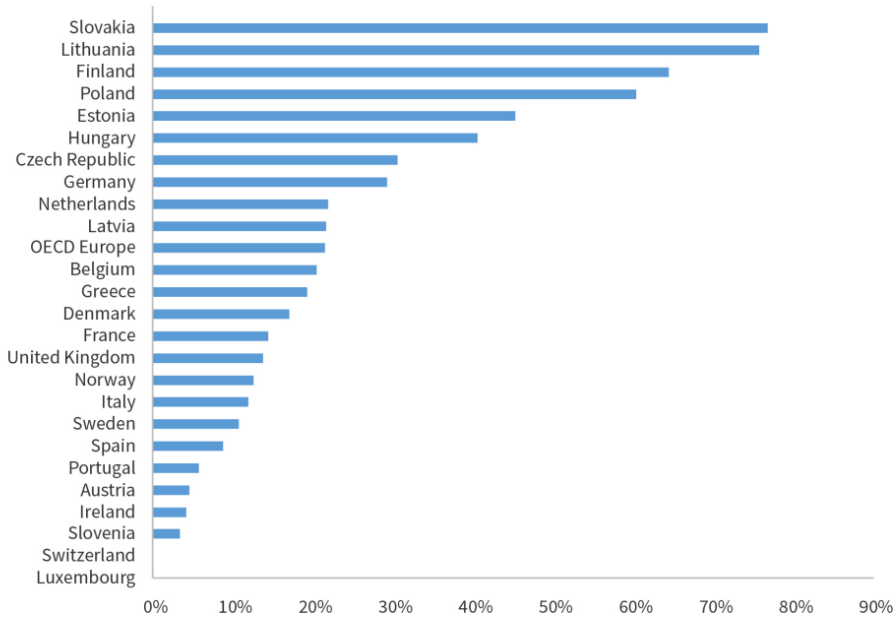
AB aynı zamanda Rusya'dan deniz yoluyla taşınan ham petrol ve rafine edilmiş petrol ürünlerinin ithalatını yasaklamıştır. Rusya, toplam petrol ihracatının yaklaşık olarak yarısını AB ile gerçekleştirmektedir dolayısıyla petrol yasağının Rusya üzerindeki etkisi önemlidir. Ayrıca en önemli konu Kuzey Akım 2 projesi tamamen kadük bırakılmıştır. Tartışmalı hale gelen doğal gaz boru hattı Kuzey Akım 2 Rus gazının Avrupa ve özellikle de Almanya'ya taşınımı noktasında önemli idi. Burada ticaret yoluyla siyasi köprüler kurulmakta ve aynı zamanda şirketlere ucuz enerji sağlanacak bir proje idi (Wettengel, 2023). Ayrıca Rusya, 2014'teki Ukrayna ile yaşadığı krizin akabinde, Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki transit ülkeleri hariç tutacak TürkAkım ve Kuzey Akım 2 gaz boru hatlarının inşasına odaklanırken transit ücretlerinden elde edilen gelirlerin yanı sıra, önemli bir transit ülkesi olma noktasında Ukrayna da burada enerji geçişi noktasında belirli bir avantaj sahipti. Fakat 2014 ve 2022'de yaşananlar neticesinde Ukrayna'yı geçiş ülkesi olarak konumlandırma yaklaşımı da sona erdi.

Keza Rusya yaşanan sorunlara rağmen 2014 yılında Avrupa ile enerji ticaretinin durdurulmayacağına dair açık bir sinyal göndermiş ve ilişkiler bir süre daha devam etmiştir (Surwillo, 2023: 110). Bu da var olan uluslararası enerji boru hattı projelerini devam ettirmiştir. Elbette, bu durum Avrupa ülkeleri açısından Rus petrol ve doğal-gazına nerede ise tam bağımlı anlamını taşımakta idi ki bilindiği gibi bu bağımlılık, Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna Savaşı'nı başlatması akabinde sonlanmıştır. Esasında Grafik IV'e göz atıldığında 2021 yılında AB'nin Rus petrolüne bağımlılığı görülecektir. Tek tek her ülkenin şüphesiz aynı derecede bağımlılığı söz konusu olmakla birlikte totalde AB Rus enerjisini en önemli tüketim unsuru haline getirmiştir.

Grafik IV: 2021 yılı Rus Petrolüne Dair AB Üyeleri Bağımlılık Oranları

Dependence on Russian Crude Oil and Products

Percent of total imports, monthly average, 2021

Source: "Monthly Reliance on Russian oil for OECD Countries," International Energy Agency, last modified May 2022, <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/monthly-reliance-on-russian-oil-for-oecd-countries>.

CSIS | ENERGY SECURITY AND CLIMATE CHANGE PROGRAM

Kaynak: (Cahill, 2022).

Süreçte uygulanan yaptırımlara karşın AB'nin hızla alternatif bir enerji kaynağı ya da talep sağlayacağı merkez ülke netleşmemiştir. Bu süreçte Druzhba boru hattı üzerinden yapılan ithalata bağlı olan Macaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti gibi AB üye ülkeleri ile yapılan uzlaşılı ile, ham petrol ve petrol ürünlerinin boru hattı ithalatından muaf tutulmuştur (Chail, 2022). Keza bu ülkeler Grafik IV kapsamında da ciddi derece enerji konusunda Rusya'ya bağlıdır. AB yaptırımları açısından tek açık

kapı bu durum olmamıştır, Rusya'nın AB'ye LNG ithalatında son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir. Dolaylı olarak da olsa Rus enerjisi AB piyasalarından çıkmamıştır denebilir. Rusya'dan sadece Ocak 2023'te AB 1,5 milyar metreküp LNG ithal etmiştir (AA; 2023).

AB son olarak, 23 Haziran'da Rusya'ya karşı 11. ekonomik ve bireysel yaptırım paketini kabul etmiştir. 11. yaptırım paketi, yaptırımları güçlendirmeyi ve bu yaptırımların aşılmasını engellemeyi amaçlayan tedbirleri içermektedir. Bu paketin içeriği incelendiğinde öne çıkan durumlar şu şekildedir:

i) Yaptırımların aşılmasına çözüm bulmak amacıyla, üçüncü ülkelerle ikili veya tek taraflı işbirliğini ve teknik yardım sağlanmasını daha güçlendirmek ve destek durumu söz konusu olur ise AB, üçüncü ülke ile yapıcı diyalogu yeniden başlatacaktır. Eğer bu diyaloga rağmen üçüncü devlet, Rusya'ya desteğini sistematik olarak devam ettirir ise AB'nin istisnai olarak, oybirliğiyle Rusya'ya ihracatı yasak olan mal ve teknolojilerin Rusya'ya destek veren üçüncü ülkelere satışını, tedarikini, transferini ya da ihracatını kısıtlama kararı verebilir.

ii) AB tarafından üçüncü ülkelere ihraç edilen havacılık ve uzay endüstrisinde kullanıma uygun jet yakıtı ve katkı maddelerinin Rusya topraklarından geçişi yasaklanacaktır.

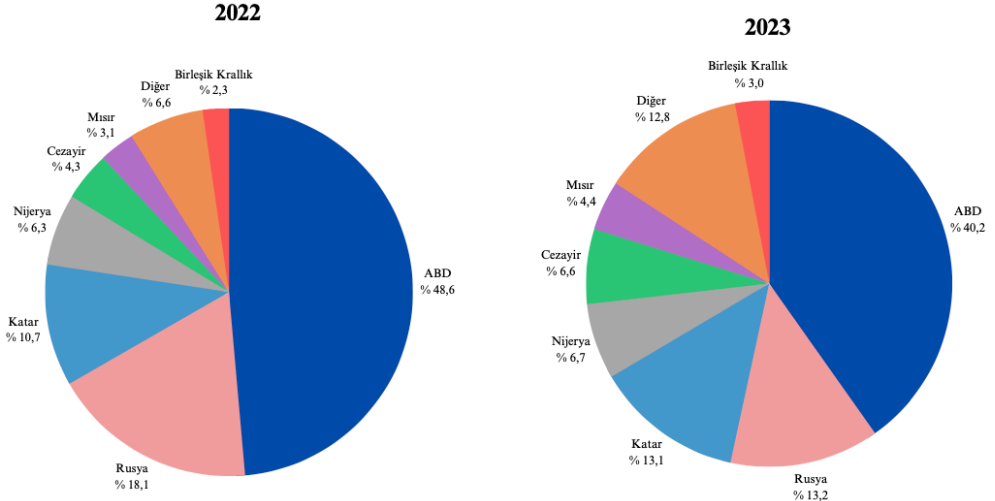
iii) Druzhba petrol boru hattının kuzey bölümü aracılığıyla Rusya'dan ham petrol tedariki konusunda Almanya ve Polonya'ya tanınan geçici istisnası sona erse de Kazakistan veya başka bir üçüncü ülkeden çıkan petrol, Rusya üzerinden geçmeye ve Druzhba petrol boru hattı aracılığıyla AB'ye ithal edilmeye devam edecektir (European Council, 2023).

Bir diğer konu şüphesiz alternatif enerji arayışıdır. REPowerEU planı, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte, 2030'dan önce Avrupa'yı Rus fosil yakıtlarından bağımsız hale getirmek amacıyla hazırlanmıştır (European Commission, 2022). 1990'lara sonrasında özellikle dikkatini çektiğimiz konular arasında olan yeşil enerji, sürdürülebilir kalkınma gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının, fosil kaynaklardan daha aktif hale getirmek amacıyla kapsamlı politika değişiklikleri açısından REPowerEU planı önemlidir. AB Komisyonu Başkanı Von der Leyen, planı tanımlarken "enerji tasarrufunu artırmamıza, fosil yakıtları aşamalı biçimde kaldırmayı hızlandırmamıza ve yeni bir ölçekte yatırımlar başlatmamıza yardımcı olacak" değerlendirmesinde bulunmuş ve AB'nin 2030 yenilenebilir enerji hedefini de arttırarak yüzde 45'e çıkardıklarını belirtmiştir (Şeker, 2022). Böylece REPowerEU Planı ile AB iklim hedeflerine ve Rusya'dan enerji bağımsızlığını sağlamak için bir adım olmuştur.

AB'nin enerji arzını çeşitlendirerek, enerji tasarrufunu ve verimliliğini arttırmak ve enerji güvenliğini arttırmaktadır. AB'nin, enerji güvenliğinin bu şekilde güçlenmesiyle birlikte enerjide stratejik olarak bağımsızlığa kavuşacaktır. Bu bağlamda AB etkinliğini kaybetmemek için, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan doğrudan veya dolaylı

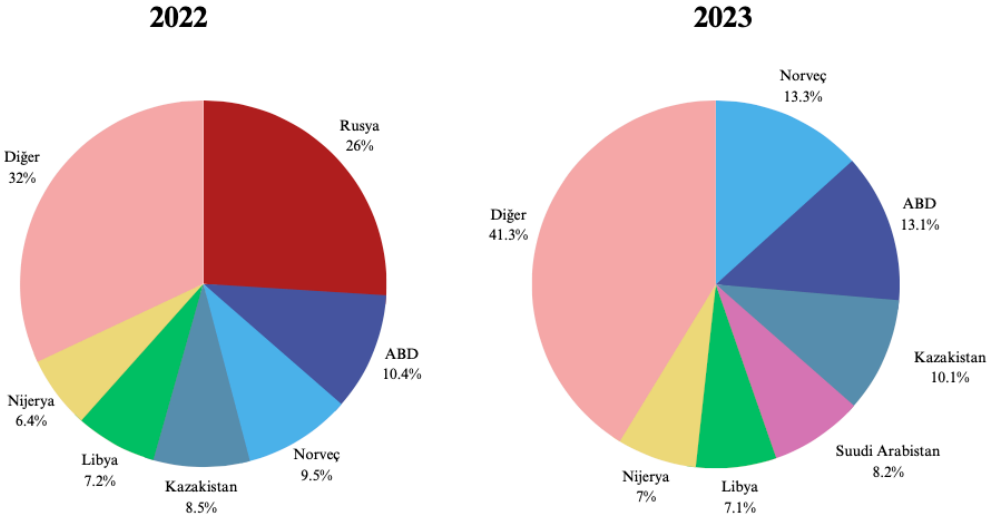
olarak etkilenen ülkelere destek vererek uluslararası sistemde saygınlık kazanmayı hedeflemektedir. Avrupa Birliği'nin enerji bağımsızlığı, uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olması için önkoşuldur. Fosil kaynak açısından rezervleri bulunmadığı için yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji geçiş AB'nin en öncelikli enerji politikasıdır. Ayrıca Rus fosil enerji kaynaklarına bağımlılığı azaltmak için yeni işbirlikleri ve ortaklıklar geliştirmektedir.

Grafik V: AB Petrol İthalatı

* Değer ticaretinin payı (%)

Grafik VI. AB'nin Doğal Gaz İthalatı

* Değer ticaretinin payı (%)

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU

Grafik V ve VI'daki verilere göz atıldığında verilerden anlaşılacağı üzere, AB Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Rusya ile olan doğal gaz ticaretinde ciddi azalmalar söz konusudur. Fakat Rusya aynı zamanda 2022'nin ilk çeyreğinde %38,8'lik payla AB'nin gaz halindeki en büyük doğal gaz tedarikçisi olmuştur ve onu Norveç (%38,1) izlemektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği tarafından uygulanan yaptırımlar ışığında Rusya'dan gaz halindeki doğal gaz arzı giderek azalırken, AB üye devletleri arz kaynaklarını değiştirmiş ve 2022-2023 ilk çeyreği arasında Rusya'nın payı 21,4 puan düşerken alternatif olan Norveç (+8,0 puan), Cezayir (+7,4 puan) ve Birleşik Krallık'ın (+3,9 puan) payları artmıştır (Eurostat, 2023). Keza Avrupa Birliği, yeni partnerler ile ortaklıklar geliştirmiştir: ABD ve Kanada'dan LNG ve Norveç'ten boru hattı gazı ve LNG alımlarında ciddi artışlar gözlemlenmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan ile Güney Gaz Koridoru sayesinde enerji ticaretinde yoğunlaşmalar söz konusudur. LNG'de arzı arttırmak amacıyla Mısır ve İsrail gibi gaz tedarikçisi devletler ile siyasi antlaşmalar yaparak enerji ticaretini yoğunlaştırmıştır. Cezayir ile sekteye uğrayan enerji diyalogunun yeniden başlamıştır ve Cezayir'den doğal gaz ithal etmiştir. Aynı zaman Japonya, Çin ve Kore gibi gaz alıcıları ile diyalogları güçlendirerek ve enerji alanında koordinasyon sağlamıştır. Ayrıca Nijerya, Senegal ve Angola gibi Sahra altı Afrika ülkelerinin ihracat potansiyeli değerlendirilerek, enerji diyaloglarına başlamıştır.

Sonuç

Avrupa Birliği, sanayi ve teknoloji sektörlerinde gelişmiş olmalarına karşılık enerji kaynakları açısından dış tedarikçiye özellikle Rusya'ya yüksek oranda bağımlıdır. AB'nin 1950'li ve 1970'li yılların başlarında enerjide dışa bağımlılığına dair sadece durum tespiti vardır ve bu duruma paralel olarak enerji politikaları ulusal düzeyde sınırlı kalmıştır. 1973 yılında OPEC ülkeleri, Arap-İsrail Savaşları'nda Batı'nın tutumuna karşılık olarak petrol üretimini düşürmüştür ve pek çok sektörü büyük ölçüde ithal edilen enerji kaynaklarına endeksli olan AB'de borç krizleri ve cari açıklar meydana gelmiştir. 1973 Petrol Krizi, AB'nin enerji dönüşümü açısından kırılma anlarından biri olma özelliğine sahiptir çünkü yüksek oranda enerji bağımlılığın olası sonuçları kötü bir şekilde tecrübe edilmiştir. 1990 yıllarına gelindiğinde AB'nin enerji politikalarında yön değişimi yaşanmıştır. Bu bağlamda fosil kaynaklara alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynaklara geçiş gündeme gelmiş ve 1997 yılında Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Avrupa Birliği, krizlerle birlikte yeni politikalar üreterek dönüşüm sürecine girmektedir. Bu bağlamda AB, 11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kulelere gerçekleştirilen terör saldırısıyla, enerjinin devletlerin dış politika stratejilerinde belirleyici rolü ile tekrar yüzleşmiştir.

Rusya'da 2000'li yıllarda iktidara gelen Vladimir Putin, sahip olduğu enerji kaynaklarını stratejik hamleler ile dış politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda küresel enerji piyasalarında yaşanan fiyat artışı Rusya'nın ekonomisini canlandırmıştır. Bu durumun sonucu olarak Rusya, küresel piyasalarda önemli bir enerji

ihracatçısı konumuna gelmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya ilişkileri karşılıklı bağımlılık üzerine kurulmuş bir ilişki biçimine sahiptir. İki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi şu şekilde tanımlanabilir; Rusya için AB, enerjide dış ithalatçıya yüksek oranda bağımlı olduğu için süreklilik arz eden bir ithalatçıdır ve ekonomik refaha sahip olduğu için güvenilir bir alıcıdır; AB için Rusya ise ucuz petrol ve doğal gaz ihraç eden bir ülkedir. Rusya ve AB ilişkilerinde Rusya-Ukrayna Savaşı'na kadar iki temel konu ön plana çıkmaktadır. Birincisi, 2019 yılında kabul edilen Avrupa Yeşil Mutabakatıdır. Bu çerçevede 2050 yılına kadar ilk iklim nötr kıtası olabilmek için çalışmak öncelikli hedefdir. Bu hedef çerçevesinde AB üye devletlerinin enerji sektörleri iklim hedeflerine uygun getirilmesi önemli bir adım olmuştur. Yeşil Mutabakatla bağlantılı girişimlerden olan Fit for 55 paketi ise, AB politikalarının Yeşil Mutabakat ile belirlenen iklim hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamak üzere AB mevzuatını güncellemek ve yeni girişimleri uygulama koymak için öngörülen teklif paketidir. Projelerin hayata, yakın vadede geçmesi hızlı bir politik hamle olmakla birlikte yanı zamanda bunun alt yapı sistemlerin hazırlığı teknik bağlamda ne kadar kısa süreceği net değildir. Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığı uluslararası sistemde manevra alanını daraltarak etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim AB ve Rusya ilişkileri oldukça kırılğan yapıya sahiptir özellikle Rusya-Ukrayna arasında yaşanan gerginlikler ilişkileri zaman zaman durma noktasına getirmiştir. Rusya'nın önemli bir enerji ihracatçısı olması ekonomisini güçlendirmiş, siyasi ve toplumsal sorunları çözme eğilimleri dış politikasına da yansımıştır. Bu bağlamda AB'nin enerji diplomasisinin gelişiminde Rusya-Ukrayna krizlerinin rolü etkilidir. Rusya-Ukrayna arasında yaşanan krizlerin AB enerji diplomasisine katkısını 3 aşama ile açıklayabiliriz: Birincisi Rusya'nın 2006 ve 2009 Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleri, AB'nin enerji diplomasisinin oluşumunda belirleyici bir role sahiptir. 2014 Rusya'nın, Kırım'ı ilhaki AB enerji diplomasisinde tetikleyici bir role sahiptir. Son olarak ise 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı, AB enerji diplomasisini dönüştürücü niteliktedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında AB'nin enerji politikalarında dönüşüm yaşanmıştır. AB, Rusya'nın Ukrayna'ya savaş ilan etmesinin ardından Rusya'ya bir dizi yaptırım kararı almıştır. Yaptırım paketlerinin ana amacı, Rusya'nın ekonomisini zayıflatmak ve savaş kabiliyetini azaltmaktır. Yaptırımlar çerçevesinde Avrupa'nın, Rusya'dan enerji ithalatı büyük ölçüde azalmıştır. Bu duruma ek olarak Kuzey Akım 2 projesi hükümsüz sayılmıştır. AB ayrıca 2030 yılından önce Avrupa'yı Rus fosil yakıtlarından bağımsız hale getirmek ve yeşil enerjiye geçişi hızlandırmak için REPowerEU planını kabul etmiştir. REPowerEU planının temel ilkeleri ise: Çeşitlendirme, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırmak üzerinedir. Bu plan kapsamında enerji sektöründe yeni uluslararası ortaklıklar da geliştirilmiştir. AB'nin, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında değişen dış enerji stratejisinin ana amacı: AB'nin enerji arzını çeşitlendirerek, enerji tasarrufları ve verimliliğini artırmak ve bu bağlamda enerji güvenliğini, direncini ve stratejik enerji bağımsızlığını güçlendirmektir. AB'nin savaş sonrasında değişen enerji stratejisinin en önemli ayağı RePowe-

rEU planıdır. Bu bağlamda AB enerji sisteminin dayanıklılığını artırmak için yeşil enerjiye hızlı geçiş önemli bir noktadır. Bu bağlamda öncelikle Rus fosil kaynakları olmak üzere fosil enerji kaynaklarında dış ithalatçıya olan bağımlılığını sonlandırarak enerji bağımsızlığını sağlamak ve AB'nin uluslararası alanda etkinliğini artırmak amaçlanmaktadır.

Kaynakça

- ABD ve AB'den Rusya'ya Yeni Yaptırımlar: Rusya'nın Ekonomisini Yıktık*, (2022), 19 Mayıs 2023 tarihinde NTV: <https://www.ntv.com.tr/ukrayna-savasi/abd-ve-ab-den-rusyaya-yeni-yaptirimlar-rusyanin-ekonomisini-yıktık,8r5Jw9oRFUK2w-REvg1P-wg>, adresinden alındı.
- Akdoğan, Ö. (2008), *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi* (Master's thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Avrupa Birliği'nin Genişlemesi*, (2022), 9 Eylül 2023 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html adresinden alındı.
- Avrupa Yeşil Mutabakatı*, (2023), 11 Eylül 2023 tarihinde Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu: https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/avrupa-ye%C5%9Fil-mutabakat%C4%B1_tr?s=230 adresinden alındı.
- Cahill, B. (2022), *European Union Imposes Partial Ban on Russian Oil*, 1 Haziran 2023 tarihinde CSIS: <https://www.csis.org/analysis/european-union-imposes-partial-ban-russian-oil> adresinden alındı.
- Crnec, D. ve Penca, J. (2023), The COVID-19 Pandemic and The EU: From a Sustainable Energy Transition to a Green Transition?, *Energy Policy*, 175, 1-11.
- Çetinkaya, Ş. ve Öztürk, A. (2019), 2006-2009 Doğalgaz Krizleri Sürecinde Türkiye'nin Güvenilir Güzergâh Tezinin Enerji Güvenliği Bağlamında Değerlendirilmesi, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 16 (63), 401- 415.
- Eckert, E. ve Kovalevska, O. (2021). Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal, *Journal of Risk and Financial Management*, 14(2), 1-22.
- Erback, G. (2016), *The Paris Agreement: A New Framework for Global Climate Action*, 1 Haziran 2023 tarihinde European Parliamentary Research Service: <https://ept-hinktank.eu/2016/01/12/the-paris-agreement-a-new-framework-for-global-climate-action/> adresinden alındı.
- Eurostat, (2023), EU imports of energy products - latest developments, 4 Haziran 2023 tarihinde: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU adresinden alındı.

- Flipo F. (2008),” Energy: prometheus bound or unbound? A conceptual approach “ S.A.P.I.EN.S, 1 (2), 2008. [http:// journals.openedition.org/sapiens/248](http://journals.openedition.org/sapiens/248) adresinden alındı.
- Impact of Sanctions on the Russian Economy*, (2023), 2 Haziran 2023 tarihinde The European Council: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/> adresinden alındı.
- Issawi, C. (1978), The 1973 Oil Crisis and After, *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 3-26. Doi: 10.1080/01603477.1978.11489099.
- Kılınc Pala, P.B. (2021), Approaches in Energy Exclusive Security: Theories of Energy Security and the Dominance of Realism, *Politics& Policy*, 49(3), 771-794.
- Lenzu, D. (2023), *Russia’s War of Aggression Against Ukraine: EU Adopts 11th Package of Economics and Individual Sanctions*, 15 Eylül 2023 tarihinde European Council: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/23/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-11th-package-of-economic-and-individual-sanctions/> adresinden alındı.
- Mccarthy, N. (2014), *Europe is Highly Dependent on Russian Gas*, 9 Eylül 2023 tarihinde Statista: <https://www.statista.com/chart/2485/europe-is-highly-dependent-on-russian-gas/> adresinden alındı.
- Novosti, R. (2022), *Путин объявил о специальной военной операции в Донбассе*, 24 Şubat 2023 tarihinde Ria: <https://ria.ru/20220224/operatsiya-1774620380.html> adresinden alındı.
- Özel Özcan, M. S. ve Öten, C. (2022), Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Orta Doğu’da Petrol Krizleri, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 174-208.
- REPowerEU: A Plan to Rapidly Reduce Dependence on Russian Fossil Fuels and Fast Forward the Green Transition*, (2022), 18 Nisan 2023 tarihinde European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131 adresinden alındı.
- Smil, V. (2017), *Energy and Civilization a History*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- Surwillo, I. (2022), *Reflections on The Energy Crisis in Europe*, 5 Haziran 2023 tarihinde Big Issue: <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/01/10.-Reflections-on-the-energy-crisis-in-Europe-Izabela-Surwillo.pdf> adresinden alındı.
- Şeker, A. (2022), *AB, Enerjide Rusya’ya Bağımlılığını Azaltmak İçin “REPowerEU” planını hazırladı*, 2 Haziran 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-enerjide-rusyaya-bagimlilikini-azaltmak-icin-repowereu-planini-hazirladi/2591523> adresinden alındı.

The European Green Deal, (2019), 18 Nisan 2023 tarihinde European Commission: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11e-a-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF adresinden alındı.

What a Difference a Year Makes-İmpact of COVID-19 Pandemic on EU Energy Supply in 2020, (2021), 3 Eylül 2023 tarihinde Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210506-1> adresinden alındı.

Wettengel, J. (2023), *Symbol of Failed German Bet on Russian Gas*, 4 Eylül 2023 tarihinde Clean Energy Wire: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/gas-pipeline-nord-stream-2-links-germany-russia-splits-europe> adresinden alındı.

Yeşil Mutabakat, 27 Temmuz 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi> adresinden alındı.

Yorgan, A. (2009), Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri, *Bilge Stratejisi*, 1(1), 24-39.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Merve Suna Özel Özcan %50-Ezgi Şahin %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Merve Suna Özel Özcan %50-Ezgi Şahin %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Makale Gönderim Tarihi: 18.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 14.10.2023

TERÖRÜN KÜRESELLEŞMESİ: EL-KAİDE VE İŞİD TERÖR ÖRGÜTLERİNİN BENZERLİK VE FARKLILIKLARI*

Said OKTAY**

Öz

ABD'deki 11 Eylül terör saldırıları, terörizmi uluslararası gündemin en üst sırasına taşımakla kalmayıp aynı zamanda terörizm çalışmalarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu saldırıları gerçekleştiren El-Kaide gibi cihatçı örgütler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu makale, önde gelen dini motifli terör örgütleri olarak El-Kaide ve İŞİD arasındaki benzerlikleri ve farkları göstermeye çalışmaktadır. Makalede, bu dini motifli örgütlerin güçlü benzerliklerine rağmen, bütünüyle özdeş olmadıklarını ve farklılıklarının keskin ve keskin olmayan yanlarını göstermeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, aktörlerin ideoloji, amaç ve strateji kategorilerinde benzerlikleri ve farkları, temel kaynaklar üzerinden ana hatlarıyla analiz edilmektedir. “El-Kaide; ideolojik ve örgütsel yapısı ve gerçekleştirdiği eylemlerin kapsamı ile global bir terör örgütüdür. El-Kaide, 11 Eylül saldırılarıyla uluslararası gündeme gelmiş ve din temelli terörizm dalgasının ilk ve belirgin örneği olarak kabul edilmiştir. El-Kaide, İslam motifli ideolojiye dayanan bir örgüt olarak ortaya çıkmış ve bu ideolojiyi kullanarak küresel terör eylemleri gerçekleştirmiştir. İŞİD ise daha sonraki dönemde ortaya çıkmış ve El-Kaide benzeri bir ağ yapısını aşarak kendine özgü bir “devlet” benzeri yapılanma kurmuştur. İŞİD, Irak ve Suriye’de toprak kontrolü sağlamış ve bu bölgelerde bir “devlet” oluşturma hedefi gütmüştür. Bu durum küresel terörizmin dönüşümünün bir göstergesidir, çünkü İŞİD hem geleneksel terör eylemleri gerçekleştirmiş hem de devlet benzeri bir varlık inşa etme yolunda ilerlemiştir. Bir başka deyişle El-Kaide küresel terörizmin başlangıç dönemine ait sembolik bir örnek olmuş, İŞİD ise küresel terörizmin geldiği noktayı göstermiştir. Bu iki örgütün farklı stratejileri, hedefleri ve benzerlikleri, küresel terörizmin yaşadığı değişimi daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Terörizm, EL-Kaide, İŞİD, Ortadoğu, Afganistan.*

* Bu makale “11 Eylül Saldırıları Sonrası Afganistan Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler ABD, mail: msai-doktay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5748-1218

Globalization of Terrorism: Similarities and Differences Of Al-Qaeda And Isis Terrorist Organizations

Abstract

The September 11th terrorist attacks in the United States not only brought terrorism to the top of the international agenda but also increased interest in counterterrorism efforts. Many studies on jihadist organizations, such as Al-Qaeda, which carried out these attacks, emerged rapidly. This article attempts to illustrate the similarities and differences between the prominent religiously motivated terrorist organizations, Al-Qaeda and ISIS. In this article, despite the strong similarities between these religiously motivated organizations, efforts have been made to demonstrate that they are not entirely identical, and their distinctions can be both sharp and subtle. This study analyzes the actors' similarities and differences in terms of ideology, objectives, and strategies based on primary sources. "Al-Qaeda is a global terrorist organization with its ideological and organizational structure and the scope of its actions. Al-Qaeda came to the international agenda with the September 11 attacks and is considered the first and most prominent example of religion-based terrorism. When comparing the two organizations, it is important to focus on the characteristics of each to better understand the evolution of global terrorism. Al-Qaeda emerged as an organization based on Islamic ideology, using this ideology to carry out global acts of terrorism. ISIS, on the other hand, emerged later and, surpassing the Al-Qaeda-like network structure, established a unique "state"-like organization. ISIS gained control of territory in Iraq and Syria and aimed to create a "state" in these regions. This is an indicator of the transformation of global terrorism because ISIS has both conducted traditional terrorist acts and progressed in building a state-like entity. In short, Al-Qaeda is a symbolic example of the early phase of global terrorism, while ISIS is an example that demonstrates the point at which global terrorism has arrived. The different strategies and objectives, as well as their similarities, help us better understand the changes in global terrorism."

Keywords: *Terrorism, EL-Qaeda, ISIS, Middle East, Afghanistan.*

1. Giriş

SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında ve geri çekilmesiyle beraber gerekli altyapı ve zamanı yakalayan grupların "temel-taban" anlamına gelen El-Kaide'yi kurması beklenen bir gelişme olarak görülmüştür. El-Kaide'nin ismini, Abdullah Azzam, Arap cihatçılardan oluşturduğu ordusunu sürekliliği olan bir hale getirmek için çabalarla icat etmiştir ve örgütün ismi başlangıçta El-Kaide el Sulbah'ken Bin Ladin'le birlikte El-Kaide olmuştur. Kuruluşunda sadakat, özveri, kararlılık, irade ve sadelik

gibi ahlaki değerleri yüceltme ihtiyacı gören El- Kaide 1980'lerin sonlarına doğru cihat için toplanmış Mekteb el Hidamat'ı kurmuş grupların bir araya gelmesiyle büyümüştür.(Philippe Migaux, 2016, s.391)

Başlangıçta Abdullah Azzam'ın cihat anlayışıyla şekillenen mücadele Ladin ve Zevahiri'nin farklı görüşleriyle boyut değişmiştir. Azzam, cihadın Sovyetlerin çekilmesiyle birlikte sona erdiğini düşünürken Ladin ve Zevahiri cihadın küresel bir boyuta ulaşması için çabalamış ve bu çabalarını ilk olarak kendi ülkelerindeki yönetimlerin yani Suudi Arabistan ve Mısır'ın yönetimlerini İslam dışı olarak addederek devam ettirmişlerdir. Daha sonrasında ise ABD'ye karşı küresel bir cihat ilan ederek eylemlerini hızlandırmıştır.(Öztürk, 2019, s.193)

El-Kaide, Darüsselam ve Nairabi'de ABD büyükelçiliklerine yapılan saldırılarla adını duyurmuştur. Daha sonrasında 11 Eylül saldırılarının faili olarak benzer gruplar arasında saygınlığı ve küresel bilinirliği oldukça artan El-Kaide, ABD'nin, Afganistan ve Irak müdahalelerine zemin hazırlayan yegâne aktör olmuştur.(Sönmez, t.y., s.136)the subsequent “Afghan Jihad” was supported by the West in the bipolar international system back then and the mujahideen were widely praised in the Western media. After the defeat of the Soviets along with the Soviet inability to keep up with the military and economic race that caused the end of the Cold War, a new approach was adopted. During this period, a significant portion of the fighters of both Afghan origin and the ones coming from other countries moved to more organized structures, Taliban gained power and a new threat emerged with al-Qaeda attacks in the early 90s. In this process, some of the “mujahideen” who were praised in the USSR intervention started to be regarded as a key threat to the security of the region and the world. This issue, which entered the world agenda more seriously after 9/11, has become one of the top priorities in the international security agenda together with the Iraqi al-Qaeda and the DEASH. In this study, after briefly mentioning the al-Qaeda structure and its transformation since the Soviet intervention, the emergence of DEASH, its exceptional financial power and the visibility in the cyber world will be discussed. The post-ISIS scenarios and the way forward to counter those will be evaluated.”,”language”:"tr”,”source”:"Zotero”,”title”:"El-Kaide'den DEAS Sonrası Döneme: Küresel Militan Selefî Hareketin Dönüşümü ve Geleceği”,”author”:[{“family”:"Sönmez”,”given”:"Göktaş”}]]”,”schema”:"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}

Bin Ladin, Abdullah Azzam'ın suikasta uğramasının ardından doğduğu yer olan Suudi Arabistan'a giderek, elde ettiği prestiji, yazılı ve görsel medyada fazlaca yer edinerek sağlamlaştırmıştır. Suudi Kraliyet ailesiyle oldukça yakın ilişkilere sahip olan Ladin, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında gitgide Kraliyet'in dini ve yönetsel amaçlarından uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşmanın başlıca sebebi Müslüman olmayan askerlerin kutsal topraklara ev sahipliği yapan Suudi Arabistan'a yerleşmesidir. Ladin, Afganistan'daki başarısını Irak'a karşı da gösterebileceğini düşünüp Suudi yöneti-

mine bu düşüncesini iletmiş ancak müspet bir cevap alamayınca yabancı askerleri bölgeye yerleştiren devletler, özellikle ABD, Ladin'in başlıca hedefi haline gelmiştir. (Philippe Migaux, 2016, s.394)

El-Kaide'nin üstlendiği 11 Eylül Saldırıları, uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmüş ve daha sonrasında El-Kaide'nin ardından gelen Boko Haram, el-Şebap, Irak ve Şam İslam Devleti'nin uzantısı olan IŞİD gibi örgütlerin yayılmasında ve halef- selef ilişkisine girmesinde önemli bir yer edinmiştir. (Öztürk, 2019, s.169)

El-Kaide, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sürecinde direniş için dünyanın dört bir tarafından savaşçıların toplanması sonucu temelleri atılmış, Bin Ladin tarafından da sistemli bir terör örgütüne dönüşmüştür. Örgüt Sovyet işgaline karşı direniş gösterirken ABD ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir, 1991'de ABD'nin Irak harekâtından sonra örgüt ABD'yi ve harekâta destek verdiğini düşündü hükümetleri hedef alarak silahlı eylemler gerçekleştirmiştir.

Bin Ladin Afganistan'ı ulaşılması güç arazi yapısı, karasal zorlayıcı iklimi, geniş yüzölçümü ve demografik yapısından dolayı merkez olarak görüyordu ve bu yönden çocukluğunu yaşadığı çöllerden huzuru burada bulduğunu ima eden açıklamalar yapıyordu. El-Kaide ve Ladin için sefeli savaşçıları eğitmek ve Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından kolayca desteklenmek adına Afganistan, en elverişli lokasyonu sağlamaktaydı. (Philippe Migaux, 2016, s.398) Burada yetiştirilen ve eğitilen radikal dincilerden bazıları ülkelerine dönüp bazıları da başka gruplara katılarak edindikleri savaş bilgisi ve örgütün kendi "cihat" anlayışını çevrelerine yayarak Ortadoğu'dan Asya'ya kadar geniş bir yelpazede faaliyete geçtiler. 11 Eylül saldırılarının ardından, ABD öncülüğündeki koalisyonun, Afganistan'ı işgaliyle birlikte ses getirecek eylem hazırlama ve planlama yetileri sekteye uğrayan El-Kaide, Azzam'dan Ladin'e örülü yapıdaki "cihat" anlayışını dünyaya yayarak kontrolün kontrolsüzlüğe geçmesine imkân vermiştir.

Bin Ladin ve Eymen el Zevahiri'nin propaganda için kullandıkları görsel ve yazılı medya, ikilinin ve genel olarak örgütün ideolojisini dünyadaki tüm Müslümanlara yaymak için başarıyla kullanılmıştır. Ladin, ABD'nin Afganistan'a başlatmış olduğu operasyondan saatler sonra, 11 Eylül saldırılarında kullanılan uçakları kaçırdığı tespit edilen 19 saldırganı övgüler yağdırmıştır. *"Allah, Amerika'yı yok etmeleri için İslam'ın ön cephesi olan bir grup öncü Müslümanı kutsadı"* ve *"Filistin'de barış hüküm sürmeden, Amerika'nın barış içinde yaşamayacağına Allah'a yemin ederim"* açıklamalarını yaptığı bir video kaset yayınladı, aynı kasette Eymen el-Zevahiri'nin *"Amerika, bu İsrail'i, bu sürekli suçu 50 yıldır yaratarak suçluların başı olmuştur. Müslüman âlemi bu suçu asla kabul etmeyecektir."* açıklaması da bulunmaktadır. (Kuloğlu, 2011, s.78)

Amacı, Müslüman bir diaspora toplumu oluşturmak ve kendine yakın olan grupları radikalize etmek olan bu yayınlar Afganistan'daki kamplarda yetiştirilmek üzere binlerce teröriste ulaşmıştır. (Philippe Migaux, 2016) ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte

Ladin ve Ladin'in "cihat" anlayışını benimseyen Ebu Mus'ab ez- Zarkavi'nin elindeki cihatçılar ve onlara aşılacakları "cihat" anlayışı Irak üzerine yoğunlaşmıştır. İşgal sırasında Irak ordusu tarafından önemli bir direnişle karşılaşmayan ABD, Irak ordusunu dağıtarak mevcut güvenlik boşluğunu arttırmıştır. Böylelikle ABD'ye karşı direnişler yavaş yavaş başlamıştır. Bu direnişin en organize ve faal gruplarından biri olarak Ebu Mus'ab ez-Zarkavi liderliğindeki "Cemaat et-Tevhid ve'l Cihad" isimli örgüt ön plana çıkmıştır.(Acun, 2014, s.2)

Bin Ladin ve Zarkavi'nin birlikte hareket etmesiyle birlikte binlerce Müslüman savaşçı Irak topraklarına giriş yapmıştır. 2004 yılında Zarkavi El-Kaide'ye tamamen biat ederek örgütün Irak El-Kaidesi olarak anılmasına yol açmıştır.(Acun, 2014, s.2) Zarkavi Irak'ta bazı Sünni grupları ve Şiileri 2005 seçimleri öncesi kâfirlikle itham etmiş ve bu durum 2005 senesinde El- Kaide'nin ikinci ismi olan Zevahiri tarafından kınanmıştır. Zarkavi'ye dışlayıcı mesajlardan vazgeçmesi için salık vermiştir. (Ateş-Çiftçi, 2017, s.49) Ancak Zarkavi için hedefin Şiiler olması değişmemiş ve El-Kaide ile yol ayrımına gelmiştir. Yeni bir yapılanmaya giden Zarkavi birkaç Sünni grupla birlikte Irak İslam Devleti olarak örgütü yenilemiştir.

Zarkavi'nin 2006 yılında bir hava saldırısında öldürülmesiyle birlikte Ebu Hamza el-Muhacir örgütün yeni liderliğini geçici bir süreliğine üstlenmiştir. Muhacir'den sonra İslam Devleti olma yolunda liderliği Ebu Ömer el-Bağdadi devralmıştır. ABD'nin Irak İslam Devleti'nin eylem ve politikalarından rahatsız olan grupları örgütleyip desteklemesi sonucu Irak İslam Devleti güç kaybetmiştir.(Ateş-Çiftçi, 2017, s.50,)

2010 yılında Ebu Ömer el Bağdadi'nin öldürülmesi sonucu başa gelen Ebu Bekir el-Bağdadi, 2011 yılında El-Kaideye biat ettiğini duyurdu ancak sonrasında 2013 yılına gelince örgütün ismini Irak ve Şam İslam Devleti olarak değiştirdi. Suriye El-Kaide'si olan El Nusra Cephesiyle birleştiğini duyuran Bağdadi, hem El Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed el Culani hem de Eymen el Zevahiri tarafından yalanlandı.(Philippe Migaux, 2016, s.598) Zevahiri'den İŞİD'in iptal edilmesini, Suriye'deki faaliyetlerin sona erdirilmesini isteyen bir ultimatoma alan Bağdadi yine de hem Irak hem de Suriye'de faaliyetlerini devam ettirmiştir. (Ateş-Çiftçi, 2017, s.50)

Çalışmanın ana önemi El-Kaide ve İŞİD terör örgütlerinin benzerlik ve farklılıklarını inceleyerek küresel terör dalgalarına giden yolun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktır. Terörün bölgesel ve küresel gelişiminin en uç iki noktasının El-Kaide ve İŞİD olduğu hipotezine dayanan bu makalede, iki örgütün karşılaştırması biçiminde ilerleyerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Elde edilen kaynaklar doküman analizi yöntemiyle toplanarak derlenmiş ve mevcut veriler karşılaştırılarak bir değerlendirilmeye tabi tutulmuşlardır. Makalede zaman zaman birincil kaynaklar kullanılmış zaman zaman ise ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Yalnızca El-Kaide ve İŞİD ile sınırlandırılan bu makalede giriş bölümünde genel hatlarıyla bir değer-

lendirme yapılmış, ikinci bölümde iki örgütün benzerlik ve farklılıkları irdelenmiş ve son bölümde ise elde edilen bulgulardan bir sonuç kısmı oluşturulmuştur.

2. IŞİD ve El-Kaide Bağlantısı

Tüm bu yaşananların detayında ise, Zevahiri, Iraklı teröristleri bu çatışmalara katılmaya teşvik etmiş ve 2010 yılında Irak grubunun liderliğini devralan Bağdadi, başlangıçta Suriye'ye örgüt kurmak için küçük bir savaşı grubunu göndermiştir. Suriye'nin kaos içerisinde olmasından dolayı Iraklı teröristler burada güvenli operasyon üsleri kurarak, para topluyor ve amaçlarına ulaşabilmek adına yeni katılımcılar kazanmaktaydı.(Çetinkaya, 2023, s.2) Durumun örgüt açısından olumlu seyri hedefleri de büyütmüş ve Suriye'yi de içine alacak şekilde genişlemiştir. Ayrıca 2011'in sonunda ABD güçlerinin Irak'tan ayrılmasıyla Irak'ta daha az baskıya maruz kalan örgüt. Suriye'de, büyük toprak parçalarını ele geçirmiş; Suriye rejiminin daha ılımlı gruplara odaklanmasından ve Suriye muhalefetinin genel olarak parçalı yapısından faydalanmıştır. Aynı zamanda Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, Şii tabanından aldığı desteği artırmak için bir dizi politika uygulamış ve sistemli bir şekilde Iraklı Sünnileri iktidardan dışlamıştır. Bu nedenle Bağdadi'nin örgütü, halk desteğini istikrarlı bir şekilde sağlamlaştırmış, Irak'ta gücünü geri kazanmış, Suriye'de bir üs inşa etmiş ve insan gücünü arttırmıştır.(Karakaya, 2019, s.154)

Suriye iç savaşı, Irak El-Kaidesi'nin faaliyetlerini canlandırmış, ancak sonuçta El-Kaide liderliği ile bir ayrılığa neden olmuştur. Zevahiri, Irak'taki bağlı grupları Suriye'ye taşımaları konusunda teşvik etmiş, ancak aynı zamanda özellikle Suriyelileri vurgulayarak yerel bir kimlik kazandırmak için Suriye'de ayrı bir grup oluşturma isteği olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, Suriye'de El-Kaide ürünü olarak El Nusra Cephesi kurulmuştur.(Terkan vd., 2015, s.45) Zevahiri, bu gelişmeyi olumlu bir adım olarak görmesine rağmen, Bağdadi ve diğer Iraklı liderler grupların sadece yerel nüfusa döndüğünü ve fazlasıyla bağımsız hale geldiğini düşünürken, Bağdadi, El Nusra'nın Irak ve onun orijinal liderliklerini göz ardı ettiğini düşünmüştür. Grubu kontrol altına almak ve Iraklı otoriteyi yeniden tesis etmek amacıyla, Bağdadi El Nusra'yı kendi örgütünün bir parçası olarak ilan etmiştir. Nusra liderleri ise buna karşılık, bağımsızlıklarını korumak için doğrudan bir yeminle Zevahiri'ye bağlılık yemini etmişlerdir.(Terkan vd., 2015, s.48) Zevahiri'nin bu durumu kabul etmesi yönündeki telkinlerini Bağdadi reddetmiş ve El Nusra'yı kendisine bağlı bir grup olarak yeniden ilan etmiş; bu hamle, her iki grup arasındaki düşüncelerinin ölümcül bir çatışmayı tetiklediği daha geniş bir anlaşmazlığı başlatmıştır. Şubat 2014'te Zevahiri, Bağdadi'nin grubunu resmi olarak reddetmiş ve bağları sonlandırmıştır.(Hatahet, 2015)

Haziran 2014'te, Bağdadi'nin güçleri, Irak'ın uzak bölgelerinin yanı sıra Musul ve Tikrit gibi büyük şehirleri, hidroelektrik barajları ve petrol rafinerileri gibi önemli kaynakları ve Suriye ile sınır bölgelerindeki birkaç stratejik sınır geçişini hızlı bir biçimde ele geçirerek hızlı bir büyüme yaşamıştır. Sadece bir ay içinde, örgüt, kontrol

altındaki bölgede bir hilafet kurduğunu ve Bağdadi'yi halife olarak seçtiğini duyurmuştur. Bu ani değişikliklerle, Bağdadi, Zevahiri'nin yanında sadece rahatsız edici bir figür olmaktan çıkmış; aynı zamanda otoritesine ciddi bir meydan okuyucu ve küresel "cihatçı" hareketin öncüsü olarak örgütün pozisyonuna bir tehdit oluşturur hale gelmiştir. İŞİD ve El-Kaide arasındaki anlaşmazlık, sadece "cihatçı" hareket içindeki bir iktidar mücadelesi değildir. İki örgüt, ana düşmanlar, stratejiler, taktikler ve diğer temel konular konusunda farklılık göstermektedir.(Salman, 2020, s.101)

El-Kaide'nin nihai hedefi, Orta Doğu'daki yozlaşmış irtidat rejimi olarak gördüğü yönetimleri devirmek ve onları kendi perspektifinden gerçek İslam hükümetleriyle değiştirmektir, ancak El-Kaide'nin asıl düşmanı, Orta Doğu'nun sorunlarının temel nedeni olarak gördüğü Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika Birleşik Devletleri'ni hedef alarak, El-Kaide, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu Müslüman devlet rejimlerine destek vermeyi sonlandırmasını ve bölgelerden tamamen çekilmesini nihayetinde gerçekleşeceğine inanmakta, böylece rejimleri içeriden gelecek saldırılara karşı savunmasız bırakılacağını düşünmektedir. El-Kaide, Şii Müslümanları "irtidatçı" olarak görse de, onların öldürülmesini çok aşırı, kaynakların boşa harcanması ve daha geniş "cihatçı" projeye zarar verici bulmaktadır.(Salman, 2020, s.103)

3. Benzerlikler ve Farklılıklar

İŞİD, El-Kaide'nin uzak düşman stratejisini izlememiş, bunun yerine bölgesel bir düzeyde yakın düşman stratejisini tercih etmiştir. Bu nedenle, İŞİD'in başlıca hedefi Amerika Birleşik Devletleri değil, Arap dünyasındaki "irtidatçı" rejimlerdir. Önce İslam topluluğunu temizlemeyi tercih eden Bağdadi, Şii ve diğer dini azınlıkları ile rakip "cihatçı" grupları hedef almayı İŞİD'in önceliği olarak kabul etmektedir. İŞİD'in düşmanlarının küçük bir listesinde, Irak Şiileri, Lübnan Hizbullah'ı, Yezidiler ve Suriye'deki rakip muhalif gruplarını görmek mümkündür.(Baharççek & Yıldırım, T.Y.)

Bununla birlikte El-Kaide, amacına ulaşmak için farklı stratejileri bir araya getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaşmak için El-Kaide, Müslüman dünyayı hareketini takip etmeye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Müslüman dünyadan geri çekilmesini sağlamaya ikna etmek amacıyla sarsıcı terör eylemleri planlamıştır. Ayrıca, El-Kaide, İslam dünyasındaki isyancılara, Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenen rejimlere karşı savaşmaları için destek vermiştir. El-Kaide, Müslümanları cihadın onların görevi olduğuna ve cihatçıların yerel hedeflerine kendi amaçlarını benimsemeleri için Müslümanları ikna etmek amacıyla bir dizi propaganda yayınlamıştır.(Karakaya, 2019, s.156)

İŞİD'in, bu hedeflerin bazılarını benimsemekle birlikte, prensipte anlaşma olduğu yerlerde bile yaklaşımı oldukça farklıdır. İŞİD'in stratejisi, toprak kontrol etmek, pozisyonunu sürekli olarak sağlamlaştırmak ve genişletmektir. Bunun bir kısmı ideolojik olarak: İŞİD, Müslümanların İslam hukuku altında yaşayabileceği bir hükümet

oluşturmak, toprak kontrolü sağlayarak bir ordu inşa etmek ve ordusunu kullanarak daha fazla toprak kontrol edebilir hale gelmeyi amaçlamıştır.(Şenol vd., 2016, s.286)

İki grubun tercih ettikleri taktikler, bu stratejik farklılıkları yansıtır. El-Kaide, stratejik veya sembolik hedeflere karşı büyük çaplı, çarpıcı saldırıları tercih etmiştir: 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırıları en belirgin olanlardır, ancak 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD elçiliklerine düzenlenen saldırılar, 2000'de Aden limanındaki USS Cole saldırısı ve 2005'te 10'dan fazla transatlantik uçuşu düşürme girişimi gibi olaylar, infial yaratan olaylara vurgu yapmalarını göstermektedir. Aynı zamanda, El-Kaide, Batı, Yahudi ve diğer düşman hedeflere yönelik daha küçük çaplı terör saldırılarını desteklemiş, isyancıları eğitmiş ve gerilla orduları oluşturmaya çalışmıştır. (Abubaker, 2019, s.143) Ancak El-Kaide, Batılılara ve özellikle Amerikalılara karşı saldırı çağrısında bulunmasına rağmen, amacına uygun olduğunda Batılıları öldürmekten kaçınmıştır. Belki de bunun en dikkate değer örneği, El-Kaide'nin Batılı gazetecilere birden fazla kez güvenli geçiş sağlama kararı ve onlara yüz yüze Bin Laden ile görüşme izni verme kararıdır. Eğer kimsenin dikkatini çekmiyorsa terör ve terör eylemleri işe yaramaz hale gelmektedir ve sosyal medya öncesi dönemde El-Kaide, mesajını hedef kitleye iletmek için Batılı gazetecilere ihtiyaç duymuştur. El-Kaide, IŞİD'in ele geçirdiği bazı Batılı gazeteci ve yardım kuruluşu çalışanlarının idamına masum oldukları gerekçesiyle karşı çıkması da faaliyet yürütme bakımından iki örgütün farklarından biri olarak göze çarpmaktadır.(Erdin, 2017, s.139)

Kontrol ettiği bölgelerde, IŞİD, nüfusu teslim olmaya ve toplumu kendi ideolojisinde arındırmaya zorlamak için kitlesel infazlar, açık kafa kesmeler, tecavüz ve sembolik haç çarmıhı gösterileri gibi terör eylemleri kullanırken aynı zamanda temel hizmetler sunarak: nüfustan bazı destek veya en azından korku nedeniyle itaate rızalı veya rızasız ortam hazırlar. El-Kaide ise daha nazik bir yaklaşımı tercih eder. On yıl önce Zevahiri, Iraklı teröristleri vahşetleri nedeniyle eleştirmiş ve bu durumun nüfusu aleyhlerine döndüreceğini ve daha geniş Müslüman toplumunu yabancılaştıracağını doğru bir şekilde düşünmüştür ve bu konuyu mevcut görüş ayrılıklarında da gündeme getirmiştir. El-Kaide, Suriye'deki bağlı kuruluşu El Nusra Cephesi'nin etkin olduğu bölgelerde vaazlar vermeyi ön plana çıkararak, yerel Müslümanları El-Kaide'nin görüşlerini benimsemeye zorlamak yerine ikna etmeye çalışmışlardır. IŞİD'in Irak'tan aldığı ders ise yeterince vahşi olmadığı için zorlandığı yönünde olmuştur.(Demirci, 2017, s.199)

4. IŞİD Terör Örgütünü'nün Dönüşüm Çabaları

IŞİD'e yönelik yapılan koalisyon ve operasyonlar sonrası örgüt yok olma noktasına gelmiş ancak yerel yönetimler, bölgesel ve uluslararası faktörler, özellikle IŞİD ve onun kollarının bulunduğu birçok bölgede, özellikle de Irak ve Suriye'de, radikalizmin uygun bir zeminini sağlamaya devam etmektedir. Bu faktörler, özellikle marjinalleşme, adaletsizlik, öfke ve intikam isteği gibi duyguları içermektedir. Bu durum,

örgüte, yeniden liderlik ve yapı oluşturma yeteneği, yüksek verimlilikle bir aşamadan diğerine taktik değiştirebilme yeteneği ile birlikte, özellikle insan kaynağı toplama ve propagandada, askeri ve güvenlik faaliyetlerinde uzmanlık ve uyum sağlama yeteneği sunmaktadır. Yeniden yapılanma ve uyum süreciyle ilgili en dikkate değer gözlem, somut bir hilafet modelinden sanal bir hilafet modeline geçiş olmuştur. Örgüt, büyük şehirlerin kaybı ile birlikte hilafetin sona erdiğinin son derece farkındadır. Bununla birlikte, aynı zamanda takipçileri ve destekçileri arasında hilafet sembolizmini korumaya çalışılmıştır(Güneş & Ündücü, t.y.). Buna rağmen, İŞİD'in yükselişi ve yayılma döneminde, 2014-2018 arasında dünyanın birçok ülkesini etkileyen bireysel ve küçük çaplı terör saldırılarında somut bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu, örgütün propagandasının büyük bir kısmının cazibesinin azalmış olmasından kaynaklanmaktadır. Daha önce, İŞİD taraftarlarının dikkatini çeken iki görüntü vardı: birincisi, düşmanlarla ilişkilendirilen güç, baş kesme ve zalimlik görüntüleri ve ikincisi, örgütün kontrolündeki bölgedeki gerçekliğin süslenmiş görüntüsü, burada örgütün şeriat hükümleri altında bir devlet gibi görünmesiydi. Bu konuda durum tamamen tersine dönmüş ve birçok Müslüman ve Arap toplumunun güç arayışını körükleyen propagandanın güçsüzleştiği, mevcut zorluklar karşısında Arap rejimlerinin ciddi zayıflığı bağlamında ortadan kaybolduğu görülmektedir.(Karakaya, 2019, s.162)

Ayrıca, son zamanlarda örgütün endişelerinin ve retoriğinin, önceki dönemlerde büyük ölçüde dışlandığı Filistin sorununa yeniden odaklandığı gözlemlenmiştir. İŞİD günümüzde “yüzyılın anlaşması” ve Arap devletleri ile İsrail arasındaki normalleşme gibi güncel durumları sömürmektedir. Ayrıca örgüt mensubu kadınların ve tutuklu İŞİD üyelerinin durumu, örgütün önceliklerinden biri haline gelmiş ve mevcut dönem retoriğinin başında yer almaktadır. Örgüt, Irak'taki Ebu Garib hapishane operasyonuna benzer operasyonlar gerçekleştirmeye çalışmakta, bu operasyonda örgütün düzinelere üyesi serbest bırakılmıştır veya Yemen ve Afganistan'daki diğer El-Kaide operasyonlarına benzer operasyonlar yapmaya çalışmaktadır. Bu durumun mesajı önemlidir çünkü takipçilerine ve ailelerine, İŞİD'in sorumluluklarını terk etmediğini göstermeye çalışmaktadır.(Abubaker, 2019, s.155)

İŞİD, bir dönüşüm içerisine girerek; uyarlama, yeniden yapılanma ve hilafeti sanal bir modele kaydırma gibi değişiklikler yapmıştır. Sahada, askeri ve güvenlik taktikleri düzeyinde, medya ve siyasi retorik düzeyinde, bölgelere göre önceliklerini yeniden düzenlemeye başlamıştır. Bununla birlikte örgüt iki faktörü sömürmek istemiştir: İlk olarak, Arap otoriterliği, Arap dünyasında meşruiyet krizini güçlendirerek, hayal kırıklığı ve öfke duyguları yaratma, kutuplaşma ve insan gücü toplama için verimli bir ortam sağlamak; ikincisi, yüzyılın anlaşması ve Arap devletleri ile İsrail arasındaki normalleşme süreci sonucu Filistin meselesiyle ilgili gelişmelerdir.(Salman, 2020, s.109)

İŞİD'in, önceki deneyimlerine dayanarak toplum içinde “kuluçka merkezleri” oluşturma yeteneğini yeniden kazanması olası görünmemektedir. Ayrıca, örgütün liderleri, toplulukları ikna ederek bedelsiz destek sağlama amacı güden ideolojik re-

vizyonlara işaret eden herhangi bir belirti veya öncül bulunmuyor. Örgütün liderleri, önceki liderleriyle aynı ideolojik temelde ısrar etmeye devam ediyorlar ve bu durumda önemli bir değişiklik veya El-Kaide ile olan ilişkiler açısından aniden bir dönüşüm yaşanmadıkça bu konuda değişiklik beklenmemektedir.(Çetinkaya, 2023)

İkinci bir sorun, IŞİD'in mirasıyla ilgilidir. Geçen yıllarda, örgüt, hakim olduğu bölgelerde bir nesil yetiştirmiş ve büyütülmüştür. Ancak yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar ve hatta bu bireyleri rehabilitasyon ve topluma entegre etmek için net bir strateji geliştirebilecek ülkeler, bu konuda henüz tatmin edici politika yanıtları oluşturamamışlardır. Bu durum, hala net bir çözümün olmadığı bir neslin olduğu anlamına gelmektedir (Çetinkaya, 2023).

Terörizmi ve aşırıcılığı önlemek için ciddi bir küresel yaklaşım geliştirilmesi gerekiyorsa, öncelikle birçok ülkede var olan siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar gibi nedenlere ve itici faktörlere odaklanmak elzemdir. Bu faktörler, özgürlük ve demokrasi ortamının oluşturulmasını, gençlerin topluma entegre edilme yeteneklerinin artırılmasını ve bu gençler arasındaki memnuniyetsizlik, öfke ve hayal kırıklığının azaltılmasını içermelidir. Ayrıca, küresel ve bölgesel politika düzeyinde iş birliğini sürdürmek, güvenlik ve askeri faaliyetlerle uyumlu bir şekilde siyasi çözümleri düşünmek ve özellikle radikalleşmeye yakın çocukları olan ailelerin IŞİD mirasıyla nasıl başa çıkılacağına dair net stratejiler geliştirmek gereklidir. Bu özellikle zamanında terör örgütü üyesi olan bireylerin dönecekleri ve topluma yeniden entegre edilmeleri beklenen hukuki ve insan haklarına saygılı bir dönüşüm sürecini ele alırken yaşanan zorluklar göz önünde bulundurulduğunda daha da önemlidir (Salman, 2020, s.110).

3. Sonuç

El-Kaide, fikirsel olarak, örgütsel yapısı, ekonomik kaynakları, taktikleri ve askeri stratejisi ile birlikte düşünüldüğünde, globalleşmenin neden olduğu finansal ve toplumsal eşitsizliklerin yanı sıra Ortadoğu'daki siyasi anarşinin de etkisiyle, İslami köktencilik olarak bilinen bir fikir yapısını esas edinerek dini kurallara bağlı olarak gözükten terörizm bağlamında ortaya çıkan ilk global terör örgütü olmuştur. Bir başka söyleyişle, küresel terörizmin dünya çapında belirgin hale geldiği dönemde El-Kaide belirgin bir rol oynadı. Bununla birlikte, küresel terörizmin ortaya çıktığı, büyüdüğü ve somutlaştığı coğrafyalardan biri olan Afganistan'ın bir başarısız devlet olarak sınıflandırılmış olması da sarsıcı bir durumdur. Benzer şekilde, IŞİD'in ortaya çıktığı ve büyüdüğü Suriye ve Irak için de benzer bir sonuç çıkarımında bulunulabilir. Bahsi geçen bu, istikrarsız bölgelerin terör örgütlerinin meydana çıkması ve büyümesine zemin sağlayabileceğini göz önüne sermektedir.

Sonuç olarak, El-Kaide ile IŞİD gibi örnekler üzerinden bu süreci anlamamıza yardımcı oldu. Bu örgütlerin ideolojik temelleri, örgütlenme yapıları ve etki alanları, küresel terörizmin dönüşümünün anlaşılmasına katkı sağlayan önemli örnekler olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, örgüt beyanlarının detaylı bir şekilde incelenmesi sonucunda, İŞİD'in El-Kaide'ye göre daha titiz ve tutucu bir ideoloji kanıksadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, El-Kaide liderleri, bu materyallere oldukça fazla bir şekilde atıfta bulunsalar da Azzam ve Zevahiri gibi örneklerde görüldüğü gibi, günümüze adapte etmek için kendi yorumlarıyla harman edilmiş bir fikir dünyası inşa edilmiştir. Örneğin, çağımızın koşulları göz önüne alındığında, her iki örgüt için cihat farz olarak görülmüştür. Ancak İŞİD için her Müslümanın şartlara bakılmaksızın cihada katılım sağlaması gerektiği ve katılmayanların eleştirildiği hatta savaşılması gereken düşmanlar olarak hedef gösterildiği bir ideoloji benimsemektedir. Diğer taraftan, El-Kaide için böyle bir eleştiri veya şart mevzu bahis değildir. Hatta, savunma ve saldırı cihati gibi ayrımlar söz konusudur.

Eylem bazında karşılaştırıldığında, İŞİD, genel olarak Suriye ve Irak gibi birkaç bölgede devlet benzeri bir yapı kurmak hedefi ve toprak kontrolü edinme ihtiyacı hissetmiştir. Diğer yandan, El-Kaide, toprak kazanma hedefi edinmemiş ve dünyanın değişik yerlerinde Batı hedeflerine terör saldırıları yapmaktadır ve asıl amacı, küresel bir cihat anlayışıyla Batı düzenini kökten kazımaya yöneliktir. Bu sebeple, iki örgüt arasında oldukça açık bir biçimde bir hedef farklılıkları olduğu göze çarpmaktadır.

Tüm bu bilgilere rağmen, bu örgütlerin birbirine benzer özelliklere sahip olduğunu söylemek de mümkündür. Ancak söylemler detaylı incelendiğinde bahsi geçen farklılıklar bu örgütlerin tamamen benzer olmadığını da ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak bahsedilen farklılıklar bu örgütleri kökten ayırmaya ve onları değişik sınıflar içerisinde kategorize etmeye de olanak sağlamamaktadır. Bu sebeple devamlı bir biçimde büyüyen cihadi örgütleri anlaşılır bir duruma getirebilmek için kategorizasyona ihtiyaç olsa da kategorize etmeyi örgütlerin kendilerine has olguların içerisinde yapmak daha anlaşılır sonuçlar vereceği de aşikâr bir durum olarak önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Abubaker, S. S. (2019). Hilafet'ten terör teşkilatlanmasına dönüş: İŞİD. *Lectio Socialis*, 3(2), 139-158.
- Acun, C. (2014). Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD). *Seta Perspektif*, 53, 1-6.
- Ateş-Çiftçi, E. B. (2017). İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri. *Lectio Socialis*, 1(1), 44-58.
- Baharçipek, A., & Yıldırım, U. T. (T.Y.). *Irak Ve Şam İslam Devleti'nin (İşid) Terör Saldırları Üzerine Bir Analiz*.
- Çetinkaya, Ş. (2023). Radikal Dinci Terör Örgütleri: El Kaide'den İşid'e Evrilen Süreç. *Sosyal Bilimler Üzerine Araştırmalar-II*, 1.
- Demirci, S. R. (2017). İşid'in Genişleyen Afrika Ağı: Boko Haram ve Eş Şebab Uzantisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 195-211.

- Erdin, Ç. (2017). Radikal selefi örgütlerin sosyal medya kullanımı: IŞİD örneği. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 124-130.
- Güneş, Ü., & Ündücü, D. D. C. A. (T.Y.). *Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Terör, Algısı, Örgütleri: El Kaide Ve IŞİD*.
- Hatahet, S. (2015). Suriye’de IŞİD. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirme Raporu*, 20.
- Karakaya, İ. (2019). Küresel terörizmin dönüşümü: Irak ve Şam islam devleti (IŞİD) örneği. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 149-198.
- Kuloğlu, A. (2011). El Kaide lideri Bin Ladin operasyonu ve sonuçları. *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 74-81.
- Öztürk, S. (2019). Küresel Terör Örgütü el-Kaide’nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında “Cihad” Anlayışının Geçirdiği Değişimler. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 167-196. <https://doi.org/10.26513/toecd.585673>
- Philippe Migaux, P. M. (2016). *Terörizmin Tarihi*. Nora Yayıncılık.
- Salman, S. (2020). IŞİD’in ideolojisi: Cihadi Selefilik. *Lectio Socialis*, 4(2), 97-112.
- Sönmez, G. (t.y.). *El-Kaide’den DEAŞ Sonrası Döneme: Küresel Militan Selefi Hareketin Dönüşümü ve Geleceği*.
- Şenol, D., Erdem, S., & Erdem, E. (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.
- Terkan, A., Zayıf, V., & Yaşar, İ. (2015). El Nusra Cephesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 39-64.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Said Oktay %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Said Oktay 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Makale Gönderim Tarihi: 30.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 11.10.2023

ROUSSEAU'NUN EGEMENLİK KURAMI BAĞLAMINDA SİVİL DİN TASARIMI

R. Burçin YAVUZ*

Öz

Rönesans'tan itibaren insanın özne haline gelerek siyasetin aşkınlıkla bağının kesilmesine giden süreçte, toplumsal birliğin sağlanabilmesi için farklı türden bir bağ arayışı söz konusu olmuştur. Bu noktada egemenlik kavramı devreye girmiş, devletlerin ihtiyaç duyduğu toplumsal bağ sağlamaya egemenlikle ilgili hale gelmiştir. Egemenlik kavramı ile farklı türden bir aşkınlığın yeniden tesis edildiğine yönelik görüşler de mevcut olmakla birlikte, kesin olan bir şey vardır ki ulusal egemenlik sayesinde artık öyle ya da böyle halkın iktidarı belirleyebileceği bir sistem söz konusudur ve bunun insanlık tarihi için büyük bir kazanım olduğu ortadadır. Bu kazanımın elde edilmesinde büyük paya sahip bir düşünür olan Rousseau, kuramsal modeliyle halk egemenliğine dayanan bir sistem geliştirmiştir. Egemenlik kuramı doğrultusunda, Rousseau'nun üzerinde durduğu temel problemlerden biri toplumsal düzenin sağlanmasıdır. Rousseau tarafından toplumsal düzenin sağlanmasına bu denli vurgu yapılmasının temel nedenlerinden biri toplumu oluşturan insanların aynı zamanda hem birey hem de yurttaş olarak ikili varlığa sahip olmalarıdır. Bu bağlamda bireysel iradeler özel çıkarları doğrultusunda toplumsal bağın oluşturulmasına engel teşkil edebilirler ki bu da egemenliğin genel iradeyi bir toplumsal sözleşme etrafında mümkün kılmasının önüne geçer. Bu durumda bireylerin yurttaşla dönüştürülerek mümkün olduğunca toplumsal bağlılıklarının artırılması gerekmektedir. Toplumsal bağlılık, ancak pozitif yasalara yön veren akılla, insani birtakım duyguların da birlikteliği sayesinde artırılabilir. İşte sivil din tam da bu hususta, yurttaşlar arasında bir duygudaşlık yaratabilmek amacıyla Rousseau tarafından ortaya atılmıştır. Sivil dinin "dogmaları" bir toplumsal aidiyet oluşturulmasına hizmet eder ve bireylerin kişisel inançlarına hoşgörü temelinde yükselir. Yani Rousseau'nun sivil dininin ilkeleri, dinin siyaseti belirlediği bir teokratik yönetimle ilgili olmaktan çok uzaktır. Aksine siyasetin dini belirlediği bir kuramsal çaba söz konusudur ki bunun da Rousseau'nun egemenlik kuramını tamamladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sivil Din, Egemenlik, Rousseau, Genel İrade, Toplumsal Bağ.*

* Arş. Gör. Dr., Ufuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, rabiaburcinyavuz@gmail.com, ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0002-6411-3931

Design of Civil Religion in the Context of Rousseau's Sovereignty Theory

Abstract

From the Renaissance onwards, as humans became subjects and the link between politics and transcendence was severed, there has been a search for a different kind of bond to ensure social unity. At this juncture, the concept of sovereignty came into play, and the social bond that states needed became related to sovereignty. While there are also views that a different kind of transcendence has been re-established with the concept of sovereignty, what is certain is that thanks to national sovereignty, one way or another, the people now have a system where they can determine the power, and it is clear that this is a great gain for human history. Rousseau, a thinker who played a major role in achieving this gain, developed a system based on popular sovereignty with his theoretical model. In line with the theory of sovereignty, one of the main issues Rousseau focused on is the establishment of social order. One of the main reasons why Rousseau emphasizes the provision of social order is that the people who make up society have a dual existence as both individuals and citizens. In this context, individual wills can hinder the formation of the social bond in line with their private interests, which prevents sovereignty from making general will possible around a social contract. Therefore, individuals need to be transformed into citizens by enhancing their social commitments as much as possible. Social attachment can only be increased through the combination of reason, which guides positive laws, and certain human emotions. This is exactly where the civil religion was put forward by Rousseau in order to create a common sentiment among citizens. The "dogmas" of civil religion serve to create social belonging and rise on the basis of tolerance for individuals' personal beliefs. In other words, the principles of Rousseau's civil religion are far from being related to a theocratic regime where religion determines politics. On the contrary, there is a theoretical effort where politics determines religion, and it can be seen that this complements Rousseau's theory of sovereignty.

Keywords: *Civil Religion, Sovereignty, Rousseau, General Will, Social Bond.*

Giriş

Jean Jacques Rousseau'nun geliştirdiği egemenlik kuramıyla artık egemenliğin kaynağı ilahi olmaktan çıkarak halka dayandırılmıştır. İktidarın ilkesi ile kullanımının birleşmesi nasıl ki Machiavelli'nin siyasetin aşkınlıkla bağını keserek yalnızca iktidarla özdeşleştiren kuramıyla mümkün olmuşsa, Rousseau da bu birleşimi halkta cisimleştirmiştir. Ne var ki Rousseau, bir yandan da sivil din tasarımıyla bir devlette varlığını sürdüren tüm yurttaşların bu dinin öğretilerini benimsemesi gerektiğini, daha doğrusu sivil dinin öğretilerine uymaması durumunda egemenin, yurttaşı inanç-

sızlıktan olmasa da toplumsal birliği bozmaktan devlet sınırları dışına sürme hakkı olduğunu belirtecek kadar da dinin toplumsal işlevine vurgu yapan bir düşünürdür.

Rousseau'nun, egemenlik kuramı kaynaklı olarak insanın doğal ve uygar olmak üzere iki tür varlığı üzerinde sürekli durup, bu ikili durum arasındaki gerginliği, çatışmayı yönetmeye yönelik bir sistem dizayn ettiğini söylemek mümkündür. Rousseau, Ağaoğulları'nın ifade ettiği üzere, Grotius, Hobbes, Locke gibi düşünürleri, doğal insan ile uygar insan arasında sistematik bir ayırım yapamamakla, "uygar insana özgü bütün nitelikleri doğal insana yüklemekle" itham eder (Ağaoğulları, 2010: 35). Rousseau, insanın toplumsallaşma sürecine geçişiyle, doğal insan ve yurttaş arasında var olan benzer bir gerilim üzerinde durur. Rousseau'ya göre, sağlıklı bir toplumsal yaşam, ancak bireysel iradelerin kamusal iradeye dönüşmesi sayesinde mümkündür. Strauss, Rousseau'nun bir toplumun sağlıklı hale gelebilmesi için toplumda hakim fikir ve hislerin doğal olanlarına baskın gelmesi gerektiğinin üzerinde durduğunu belirtir (Strauss, 2010: 315). Esasında Rousseau'nun kendilerini birey olarak kuran insanları bir "siyasi gövde"ye entegre edip bireyselliklerini büyük ölçüde kaybetmelerini beklediği söylenebilir (Dumont, 2000: 162). İşte sivil din, bireyin yurttaşına dönüşerek, siyasi bütünü oluşturmasında oldukça kritik bir rol üstlenmiştir.

Çalışmada Rousseau'nun egemenlik kuramında, bir yandan egemenliğin ilahi olan ile bağı kesip ulusta cisimleşmesi, diğer yandan da dinin toplumsal rolüne bu denli vurgu yapılmasının birbirini tamamlayan unsurlar olduğu kabulü üzerinden hareket edilecektir. Bu doğrultuda ilk olarak, Rousseau'nun egemenlik yaklaşımında genel irade ekseninde toplumsal bağın önemine değinilecek, akabinde toplum sözleşmesinin yalnızca pozitif yasaların sınırlayıcılığının ötesinde aynı zamanda ahlaki dayanağa sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılarak, bu bağlamda akıl-vicdan birlikteliğinin üzerinde durulacaktır. Buradan hareketle, Rousseau'ya göre toplumsal bağı sağlamada önemli bir unsur olan sivil din tasavvuru irdelenmeye çalışılacak ve bu hedef doğrultusunda ilk etapta Rousseau'nun tarihsel süreçte toplumsal-siyasal yapılarda dinlerin rolü üzerine yaptığı incelemelere yer verilecektir. Nihai olarak ise, sivil din ilkeleri çerçevesinde, bu dinin Rousseau'nun egemenlik kuramının nasıl ayrılmaz bir parçası olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Toplumsal Bağın Kurulmasında Akıl-Vicdan Birlikteliği

Rousseau'nun genel olarak toplumsal bağın kurulmasına odaklanan bir düşünür olduğunu söylemek mümkündür. Birbirinden farklı bireysel çıkarların söz konusu olduğu topluluklarda, bireyleri neyin bir araya getireceğine kafa yoran Rousseau, toplumsal bağ üzerinde durmuştur. Rousseau'nun deyişiyle: "İşte toplumsal bağı kuran şey, bu birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak şeydir. Bütün çıkarların anlaştığı bazı noktalar olmasaydı, hiçbir toplum var olmazdı. İşte toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir" (Rousseau, 2013: 23). Toplumsal bağın sağlanabilmesi için genel irade kavramsallaştırması ön plana çıkmaktadır. Genel iradenin oluşmasının önünde

duran her şey toplumsal bağın oluşmasına engeldir demek mümkündür. Bu noktada, bireysel iradelerin özel çıkar odaklı olması, Rousseau'nun genel iradesinin oluşumuna ket vurması anlamında dikkat çekmektedir (Ağaoğulları, 2010: 94). Rousseau bu doğrultuda özel iradeyi genel iradeden ayırmak suretiyle, birincisini insanla, ikincisini yurttaşla bağdaştırarak, insan ve yurttaş arasındaki ayırım çizgisini belirginleştirir (Ağaoğulları, 2010: 95). Rousseau'nun ifadesiyle:

“Gerçekte herkesin insan olarak sahip olabileceği özel istemi, yurttaş olarak sahip olduğu genel isteme aykırı ya da karşıt olamaz, özel çıkarı genel yarardan apayrı bir yönde seslenebilir ona; mutlak ve ister istemez bağımsız yaşamı, ortak davaya olan borcunu karşılıksız bir yardım gibi gösterebilir ona; bu yardımdan yoksunluk başkalarına zararlıdır ama, kendisine çok daha pahalıya mal olur” (Rousseau, 2013: 17).

Bu bağlamda söylenebilir ki, Rousseau'nun devlet tasarımı, yurttaşlar haline gelen halkın iradesi olarak ele alınan genel irade, toplum sözleşmesi çerçevesinde meydana gelen ortak gücü ortak iyilikle buluşturmalıdır ve genel irade bu buluşmayı egemenlik sayesinde sağlamaktadır (Ağaoğulları, 2010: 99). Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda, “Hükümdarın ve halkın sadece bir ve aynı çıkara sahip olduğu bir ülkede doğmak isterdim. Bu ise halk ile hükümdar aynı kişi olmadıkça gerçekleşmeyeceği için, ben, bilgece ılımlı demokratik bir hükümet ile yönetilen bir ülkede dünyaya gelmek isterdim” (Rousseau, 1990: 66-67) diyerek egemenliğin halka dayanması anlayışını ortaya koymaktadır. Rousseau'nun, toplum sözleşmesi uyarınca egemen genel irade ile bağlandığı için, egemenin fiiliyatta sadece genel ve ortak amaçlara sahip olması gerektiğini ifade eder. Bu doğrultuda toplum sözleşmesini “halkın sadece kendisiyle sözleşme yapması” olarak değerlendiren Rousseau, sözleşmenin bu bakımdan eşsiz bir doğaya sahip olduğunu belirterek, böylece bireylerin sadece egemene boyun eğdiklerine, egemen otoritenin ise genel iradenin ta kendisi olmasından dolayı aslında bireylerin yalnızca kendilerine boyun eğdiklerine ve toplumsal sözleşmenin aslında bu şekilde bireyleri özgürleştirdiğine işaret eder (Rousseau, 1979: 461).

Rousseau'nun, egemeni genel irade olarak belirlemesi yani halkın egemen hale gelmesi egemenliğin niteliklerinin ortaya çıkmasında da belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Rousseau'da devredilemez, bölünemez, temsil edilemez, mutlak bir egemenlik anlayışı hakimdir. “İstemi genel yapan oyların sayısından çok, onları ortak yapan ortak yararadır” (2013: 30) diyen Rousseau'nun kuramında genel iradenin yalnızca bireysel iradelerin toplamı olması anlamında bir çoğunlukçu yaklaşımın ötesinde ortak yarar düşüncesinin bulunduğu söylenebilir (Şenel, 1995: 363). Egemenliğin mutlak olması egemenin sınırsız bir güce sahip olması anlamına gelmez, daha açık ifade edilecek olursa, Rousseau egemenliği halka dayandırarak, egemeni kendi kendisiyle sınırlandırmış ve bu da egemenliğin mutlak olmasını sağlamıştır denilebilir:

Öyleyse egemenlik işlemi nedir? Bu, üst olanın astla değil, bütünü kendi üyelerinden her biriyle yaptığı bir sözleşmedir. Yasaya uygun bir sözleşmedir bu, çünkü temeli toplum

anlaşmasıdır; hak duygusuna dayanan bir sözleşmedir, çünkü ortak bir sözleşmedir; yararlı bir sözleşmedir, çünkü kamunun iyiliğinden başka bir amacı olamaz; sağlamdır, çünkü güvencesini devlet gücünden ve egemenlikten almaktadır. Yurttaşlar yalnız böyle sözleşmelere bağlı kaldıkları sürece, kendi istemlerinden başka kimsenin buyruğu altına girmiş olmazlar (Rousseau, 2013: 30).

Rousseau'nun egemenlik kuramında egemenliğin halka dayandırılmış olması aynı zamanda elle tutulur bir egemen tasavvurunun önüne geçmiş, buna karşılık olarak egemen, yasalar yoluyla somutlaştırılmaya çalışılmış, bu noktada yalnızca pozitif yasalar yolu ile sınırlandırılmaya çalışılan bir egemen portresi söz konusu olmamış, aynı zamanda doğal yasalar kaynaklı ahlaki dayanağa sahip bir toplum sözleşmesi vurgusu da söz konusu olmuştur (Ağaoğulları, 2010: 106-109). Öteki türlü Rousseau'ya göre, insanlardan sözleşmeye uyma davranışı beklemenin bir anlamı olmayacaktır. Esasın da Rousseau'nun ahlakın insanları bencil ve riyakar hale getirdiğini, toplum sözleşmesinin de tam da ahlaki doktrinin bu tehlikelerini ortadan kaldırmaya yönelik bir sistem geliştirdiğine ilişkin görüşler de bulunmaktadır (Melzer, 1983: 650). Bununla birlikte bu durum Rousseau'nun egemenlik kuramında ahlakın yer almamasına yol açmaz ve ahlak ancak pozitif yasalar oluştuğunda anlaşılabilir hale gelir (Melzer, 1983: 648). Rousseau'ya göre insanlar birtakım ahlaki doktrinlerle değil, ancak toplumsal sözleşme çerçevesinde belirlenen kurallar ile erdemli ve güvenli bir hayat yaşayabilirler. Rousseau toplum sözleşmesinde toplumsal düzeni meşrulaştırmaya ve sorunlu gördüğü yönlerini "düzeltmeye" çalışır (Dumont, 2010 : 163). Bu doğrultuda, Rousseau'nun kuramında insanların toplum sözleşmesi ile oluşacak toplumsal düzene uyacakları konusunda yasaların ve gücün sınırlayıcılığı dışında da bir kabulün söz konusu olduğu söylenebilir:

"Varlığınızı korumanız sürekli birliğinize, kanunlara boyun eğmenize, kanunları yürüten yöneticilere göstereceğiniz saygıya bağlıdır. Yüreğinizde en küçük bir acılık ya da güvensizlik tohumu kaldıysa onu, er geç sizin mutsuzluklarınızı ve devletin yıkılmasını doğuracak tehlikeli bir maya olduğu için, hemen yok etmekte acele ediniz. Kalbinizin derinliklerine inmenizi, vicdanınızın gizli sesine danışmanızı yalvarırım" (Rousseau, 1990: 72-73).

Leo Strauss, Rousseau'nun demokrasiye olan temayülüyle, Onun için duygunun akıldan daha ağır basması arasında da bir ilişki kurduğunu, bu bağlamda Rousseau'nun erdemini akılla değil duygu ve içgüdüyle kazanılan bilgi olduğunu düşünmesinin de bununla bağlantılı olduğunu belirtir (Strauss, 200: 294). Tabii Rousseau'nun kuramsal açıdan akılı denklem dışı bıraktığını söylemek mümkün değildir. Her şeyden önce Rousseau'da akıl, toplumsal yasaların kıstası ve kılavuzu olarak belirlenmiştir (Cevizci, 2005: 56). Esasen Rousseau'nun egemenlik kuramına zemin oluşturan düşünsel çerçevesinde, akıl ve vicdan birlikteliği dikkat çekmektedir. Aklın insana iyiyi kötüyü ayırt etmeyi öğrettiğini belirten Rousseau, insanın iyiye yakınlık duyup kötüden daha uzak olmasını ise vicdan sahibi olmaya bağlar. Böylece Rousseau, aklın vicdandan ayrı gelişemeyeceğine işaret eder (Rousseau, 1979: 67). Ağaoğulları'nın ifade ettiği üzere, bireyler ve genel çıkar arasında bir bağ oluşabilmesi ve bireyle-

rin yasaları özümseyebilmesi için Rousseau, yalnızca akla değil, aynı zamanda insani duygulara da hitap edilmesi gerektiğinin, böylece bireylerin, yasaları ruhlarının içinde hissederek toplumsal aidiyetlerinin en üst seviyeye çıkacağına üzerinde durmaktadır (Ağaoğulları, 2015: 593-594).

2. Egemenlik Kuramının Sigortası: Sivil Din Tasavvuru

Halkın egemenliği ekseninde, toplum içerisinde yaşayan tüm insanların bireysel ve toplam iradesinden farklı nitelikleri olan bir genel irade ortaya çıkmaktadır (Dumont, 2010: 163). Bu doğrultuda bireysel iradelere genel iradenin temsilcisi yurttaşlara dönüşmek gerekliliği önemli bir sorun haline gelir. “Yurttaşlara ‘iyi olun’ demek yetmez, nasıl iyi olunacağını öğretmek de lazımdır” diyen Rousseau, bireysel iradesi genel iradesi ile uyuşan her kişinin erdemli olacağına işaret ederek, bunu sağlamanın en garanti yolunun vatan sevgisi olduğunu belirtir (Rousseau, 2015: 25). Rousseau’ya göre, bireylerin toplumsal aidiyetlerinin mümkün olabilecek en yüksek düzeyde olması iyi birer yurttaş olabilmek için olmazsa olmaz koşuldur. Rousseau’nun kuramında toplumsal aidiyeti sağlamanın en önemli bileşenlerinden birinin ise sivil din tasavvuru olduğu söylenebilir. Althusser, Rousseau’nun toplumsal düzeyde, “bireysel vicdan”ın özünü koruyup sürdürebilme konusuna odaklandığını, bu doğrultuda Rousseau’nun sivil din teorisinde, toplumda devamlı beliren çıkar gruplarını etkisizleştirebilmek amacıyla kalıcı bir ahlaki reform için çeşitli düzenlemelere gidilmesinin üzerinde durduğunu belirtir (Althusser, 1972: 156). Rousseau’nun sivil din tasarımında öne sürdüğü fikirler demokrasi kuramcıları arasında farklı şekillerde yorumlanmış, Rousseau’nun bireysel özgürlüğü katı bir şekilde sınırlayıp, aynı zamanda dini bağına bağlı desteklediği yönünde görüşler olmakla birlikte, toplumsal bağları sağlayan ortak değerlerin üzerinde ısrarla durmasının önemine vurgu yapan görüşler de bulunmaktadır (Karant, 2016: 1049).

Rousseau, sivil din tasavvuruna geçmeden önce, pagan dininin siyasi tarihine ve genel olarak Hıristiyanlığın gelişimine değinmesinin ardından, dinin genel bir çerçevede özelliklerini irdeleyerek Hıristiyanlığı bu ekseninde değerlendirir (Hampsher-Monk, 2004: 245). Rousseau, ilk yönetim şekillerinde her siyasal yapının başında bir yaratıcının bulunması nedeniyle ortaya topluluk sayısı kadar tanrı çıktığını belirtir. Bunun karşısında Antik Yunan uygarlığında kendi tanrılarının aynı zamanda barbar topluluklarda da var olduğunun düşünülmesinin ise kendilerini bu toplulukların üzerinde söz sahibi olarak konumlandırmalarından ileri geldiğini ifade eder (Rousseau, 2013: 124-125). Paganlık döneminde, her devletin kendi dini ve tanrılarının olmasına rağmen din uğruna savaşların olmamasını, tanrılarının da devletlerin kendine has yönetsel yapısından kaynaklanan yasaların sınırları içerisinde kalmasına bağlar. Yani Rousseau bir devlette paganlık döneminde tanrılarının ulus sınırları ile bağlı olmasından yola çıkarak, dinsel olanın aynı zamanda politik olmasına vurgu yapar (Rousseau, 2013: 125).

Romalıların da Hıristiyanlıktan önce pagan inancı doğrultusunda, topraklarına kattıkları toplulukların dinleri ve tanrılarını kabul ederek bu toplumlara yurttaşlık tanıdıkları için Roma İmparatorluğu'nda birçok din ve tanrının barındığını, böylece paganlığın da tek ve aynı din olarak tanındığını ifade eder (Rousseau, 2013: 126-127). Rousseau, Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle dinsel olanın aynı zamanda politik olmasına yönelik tutumun değiştiğini ve artık dini ve politik olanın ayrılarak, devletin bu bağlamda din üzerinde belirleyici güç olmaktan çıktığını, böylece papa ile kral arasında ortaya çıkan güç mücadelesinde halkın kararsız kaldığını belirtir (Rousseau, 2013: 127). Aynı zamanda bu durum politika ve dinin ayrılmaz olduğunu düşünenlerce bir isyan olarak algılanmış ve çatışmalara yol açmıştır (Hampsher-Monk, 2004: 245). Bu durumu Avrupa'daki siyasal yapıya yönelten Rousseau, Avrupa'nın temel probleminin kilise ve devlet arasındaki iktidar mücadelesi olduğuna işaret ederek, mezheplerin kiliselerdeki dini görevliler arasında toplum sözleşmesi niteliği gösterdiğini ve bunların toplum gibi hareket etmeye başladığını, bir yandan da kilise ile devlet arasındaki çekişmenin kralların kilisenin başı yapılarak çözülmeye çalışılmakla birlikte kralların esasında sadece yönetici olarak kaldığını, yani egemenliğin yine kilisede olduğunu belirtir (Hampsher-Monk, 2004: 245-246).

“Temelinde din olmayan hiçbir devlet kurulamadığını” ifade eden Rousseau, tarihsel olaylarda dinin etki üzerine incelemeler yaparken, dinin farklı politik ve sosyolojik özellikleri bulunan türleri olduğuna işaret ederek, “insan dini”¹ ve “yurttaş dini” şeklinde bir ayrıma gider (Rousseau, 2013: 129). Yurttaş dinini bu dünya, insan dinini ise öbür dünya ile ilişkilendirir. Yurttaş dinine eski Roma paganizmini, insan dinine ise İncil'e kaynaklık eden sade inanış biçimini örnek verir (McCormick, 2017: 557). Yurttaş dininin yalnızca bir devlete has olduğunu ve o dinin devlete tanrılar sağladığını, dogmaları ve yasaların belirlediği dış merasimleri olduğunu ifade eder. Rousseau, bu dinin sınırlarını ulusun belirlediğini, o devleti oluşturan ulus dışında olan tüm bireylerin “imansız” olarak tanımlandığını belirtir (Rousseau, 2013: 129). Rousseau, bu dini şu şekilde tanımlar:

“Tanrı sevgisini yasa sevgisiyle birleştirir ve yurttaşlara yurda karşı aşırı bir hayranlık aşıl原因arak devlete hizmet etmenin, devletin koruyucusu Tanrı'ya hizmet olduğunu öğretir. Bu, bir çeşit teokrasidir; onda kraldan başka fetvacı, yöneticiler dışında da rahip yoktur. O kadar. Yurdu uğruna can vermek şehit olmaktır; yasaları çiğnemek dinsizlik; bir suçlunun üstüne herkesin lanetini çekmek, onu tanrılarının öfkesine kurban etmek demektir” (Rousseau, 2013: 130).

Aynı zamanda Rousseau, yurttaş dininin benimsendiği devletlerde, kendi tanrılarına inanmayan kişilere karşı husumet beslenerek, o devletin kendisini diğer uluslarla kendiliğinden bir savaş haline soktuğunu belirtir. Bu noktada McCormick'in ifade ettiği üzere Rousseau, yurttaş dininin benimsenmesiyle, bu dinin, devletin gücünü mu-

1 Rousseau Emile'de bu din türünü “doğal din” olarak tanımlamaktadır (Rousseau, 1979). Rousseau “insan dini”ni ilkel Hıristiyanlık ve daha sonra “doğal din” olarak adlandırılan, İncil'de yer alan fakat akılcı bir şekilde ulaşılabileceğine inanılan evrensel ve ahlaki prensiplerle özdeşleştirir (Hampsher-Monk, 2004: 246).

hafaza edebilmek amacıyla dinin kullanılması şeklinde tehlikeli bir hale gelebileceğinin ve yurttaşlar üzerinde siyasi bir baskı mekanizması olarak kullanılarak siyasi itaatini dini bir görev olarak tanımlanabileceğinin üzerinde durur (McCormick, 2017: 557). Rousseau'nun bir çeşit teokrazi olarak adlandırdığı bu din türü, toplumsal bir bilinç oluşturma konusunda başarılı olsa da, bu sağlıklı bir aidiyete işaret etmez. Bu bağlamda Rousseau'nun sivil din tasavvurundan oldukça farklı olduğu söylenebilir. Şöyle ki, sivil dinde öncelik siyasettedir yani sivil dinde siyaset temel belirleyici iken, teokraside din temel belirleyicidir ve sivil dinin temel dayanak noktası ortak değerler etrafında bir topluluk şuuru oluşturabilmektir yani devletin resmi bir dini kabulü gerekli değildir (McCormick, 2017: 543-544). Rousseau, ayrıca bir başka tür olarak tanımladığı “papaz dini”ni ortaya atarak incelemesine devam eder. “İnsanlara iki çeşit yasa, iki baş, iki yurt veren, birbirine karşıt görevler yükleyen, aynı zamanda hem dinli, hem yurttaş olmalarını engelleyen” şeklinde tanımladığı bu din türünün, kilise ile devletin kıyasıya rekabetinin hakim olduğu devletlerde görüldüğünü ifade eder. Rousseau'ya göre toplumsal birliği bozduğu için bu din o kadar belirgin bir şekilde kötüdür ki kötülüğünü kanıtlamaya çalışmak dahi zaman kaybıdır (Rousseau, 2013: 129).

Rousseau sivil din ile, yurttaşların devlete bağlılıklarının güçlenerek, ortak değerler etrafında insanların bir araya getirilmesinin sağlanacağını düşünür ve Hıristiyanlığın ölüm sonrası dünya odaklı bir din olması nedeniyle bunu sağlayamayacağı kanısındadır (Qvortrup, 2011: 12). Bu bağlamda, Hıristiyanlığın insanları dünyadan ve insanlardan uzaklaştırarak, devlet içerisinde yaşayan diğer yurttaşlarla ve devletle bağ kurulmasına engel teşkil ettiğini düşünmektedir (Fourny, 1987: 495). Hıristiyanlığın ruhani din anlayışının bir devletin devamlılığı ile uyumlayamayacağını düşünen Rousseau, devletin dini olarak Hıristiyanlık benimsendiğinde, görevleri yerine getirmek anlamında bir savaş yani tehlike halinde ödev bilinci ile elden gelenin yapılacak olmasına rağmen, genel olarak pasifist bir tavır içine girilmesi nedeniyle vatani korumaya karşı bir tutku eksikliği olacağını ve bu bağlamda devletin başına gelecek şeylere de razı olunacağını ifade eder (Rousseau, 2013: 131-132). Hampsher-Monk'un belirttiği üzere, Rousseau'ya göre Hıristiyanlık, “Tanrının takdiri olarak gördüğü şey karşısında kararsızlık ve askeri başarıya kayıtsızlık gösterir” (Hampsher-Monk, 2004: 246).

Sivil din tasarımı ise, Rousseau'nun genel ve bireysel çıkarlar arasındaki ayırmaların yalın bir şekilde ortaya konulmasına dayanan kuramıyla kusursuz bir şekilde bütünleşmekte, genel iradenin idealist, yurttaşlık bilinci üst seviyede olan yurttaşıyla, özel iradenin kusurlarla malul bireyinin gerilimli ilişkisini bünyesinde dinginleştirmektedir (Karant, 2016: 1050). Rousseau'ya göre bir yaratıcı güce ve ölüm sonrası yaşama inanç olmadığı durumda insanların ahlak kurallarının en primitif haline dahi bağlı kalacağına güvenilmesi mümkün değildir (Hampsher-Monk, 2004: 247). Bu doğrultuda Rousseau'nun sivil din tasavvurunun, egemenlik kuramını tamamlar nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, bir egemen varlık etrafında birleşen halkın kamu yararını gözetebilmesi Rousseau'ya göre yurttaşlık sorumluluklarını benimsetecek bir dini olması sayesinde sağlanabilir. Bununla birlikte, bu dinin

dogmalarının da ancak yurttaşlık sorumlulukları ve yurttaşların birbirlerine sorumlulukları ile sınırlı olacağı şerhini de düşmektedir. Yani Rousseau herkesin bireysel iradesi çerçevesinde istediği görüşü, inancı benimsemekte özgür olduğunu fakat yurttaş kimliği bağlamında yurttaşlara vatan sevgisi aşılacak bu dini benimsemesi gerektiğini ifade eder. Bu doğrultuda bu kamusal dinin, dini dogmalardan ziyade vatan sevgisi aşılatabilecek duyguları içermesi gerektiğini, böylece yurttaşlar arasında bir duygudaşlık oluşturmasını beklemektedir. Rousseau, insanları bir araya getiren bu duyguların yokluğu halinde sadık ve iyi bir yurttaş olunamayacağına işaret eder. Bu dini, egemenlik kuramının bir parçası haline getiren Rousseau, egemen varlığın hiçbir yurttaşı bu dine inanmaya zorlamaya hakkı olmamakla birlikte, bu kişileri inanmadıkları için değil ama toplumsal bir bütünün parçası olmaya uygun olmadığı için devlet sınırları dışına gönderebileceğinin altını çizerek (Rousseau, 2013: 133-134). Rousseau, sivil dinin kurallarını şu şekilde açıklar:

“Toplum dininin kuralları yalın, az sayıda, açıklamalara ve yorumlara yer vermeyecek kadar belirli olmalı. Her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı, doğruların mutluluğu, kötülerin ceza görmesi, toplum sözleşmesinin ve yasaların kutsallığı. İşte, olumlu dogmalar! Olumsuzlara gelince, ben de onları bire indiriyorum: O da hoşgörüsüzlüktür ki, hesaptan çıkardığımız dinlere girer” (Rousseau, 2103: 134).

Rousseau'nun toplumda sivil dinin gerekliliği vurgusunun toplum sözleşmesinde tanımlanan özgürlük yaklaşımı ile çeliştiğine dair görüşler bulunmakta, yani Rousseau'nun egemenlik kuramında toplum sözleşmesinin geçerliliği bireylerin özgürce sözleşmeye dahil olmasıyla mümkünken, aynı zamanda bu sözleşmenin sivil din bağlamında tanrısallıkla onaylanmasıyla bunun özgürlükle çeliştiğine yönelik eleştiriler söz konusu olmaktadır (Griswold, 2015: 297). Ne var ki Rousseau'nun sivil dine ilişkin temel motivasyonunun inanç farklılıkları kaynaklı olarak doğabilecek toplumsal kaosa sebebiyet verebilecek olayların önüne geçmek ve bu doğrultuda her bireyin inançları noktasındaki farklılıkların çatışma yaratmasını önleyebilmek amacıyla sivil din şemsiyesi altında hoşgörünün yüceltilerek farklı inançların barış içerisinde bir aradalığının sağlanması olduğu söylenebilir (Parker, 2006: 105). Sivil dinin önemli bir unsuru olarak hoşgörüye yer veren Rousseau, hoşgörünün sağlanmadığı durumda toplumsal bütünün sağlam olamayacağına, çatırdamalar olacağına, bu çatırdamaların ise egemen varlığı sona erdireceğine işaret eder. Bu bağlamda tüm bireysel inançlara karşı da hoşgörü gösterilmesi son derece önemli hale gelir ki sivil dinin kurallarına uyulabilsin. Böylece Rousseau, yurttaşlık vazifelerini olumsuz yönde etkilemeyen tüm dinlere karşı hoşgörülü olunması gerektiğini belirterek, ancak ilkeleri başka dinlerin de doğru olabileceğini belirten, tek bir doğru olduğunu savunmayan dinlere karşı bu hoşgörünün gösterilebileceği şerhini de düşmeyi ihmal etmez (Hampsher-Monk, 2004: 247). Bu bağlamda Dumont'un ifadesine başvurulacak olursa: “Jean-Jacques Rousseau, vicdan ve özgürlüğün dilinde, sadece siyaseti değil, toplumun bütününe ele almak, ideal ve soyut *societas*'la tüm düşünen varlıkların esirgeyicisi olan *universitas*'tan kurtarabildiğini bir araya getirmek gibi, yüce ve olanaksız bir hedefe yönelmiştir” (Dumont, 2010: 166). Rousseau'nun birey ve

yurttaşları arasındaki gerilimli ilişkiye rağmen toplumsal aidiyeti sağlama isteği çerçevesinde erişilmesi kolay olmayan bir kurumsal çıkış yolu aradığı söylenebilir (McCormick, 2017: 561). Rousseau'nun sivil din konusunda idealize bir tablo çizdiği ortadadır. Althusser'in de dediği gibi; "Rousseau açık yüreklilikle olguları bir kenara bırakarak işe başlamak gerektiğini söyleyecekti" (2005: 30). Bu doğrultuda, sivil dinin prensipleri teolojik olmaktan ziyade yokluğu halinde bir insanın "iyi bir yurttaş" haline gelemeyeceği toplumsal hislerle ilgilidir (Hampsher-Monk, 2004: 247). Bununla birlikte, dinin nihai olarak sivil din kuramıyla siyasetin belirleyiciliği altında olması aynı zamanda çok hassas bir dengeye de işaret etmektedir. Yurttaşları, sivil din şemsiyesi ile farklı bireysel inançlarına rağmen bir araya getiren egemenlik kuramının, her zaman için siyasetin farklılıkları bastırıcı bir unsur olarak kullanılması ihtimalini de içinde barındırdığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Rousseau, egemenlik kavramının gelişiminde önemli bir merhale kaydedilmesinde, iktidarın ilkesini ve kullanımını halkta birleştirerek, etkin bir rol oynamıştır. Modernleşme serüveninde, dinin siyaseti belirlemesi durumundan, laikliğin gelişimi ile siyaset giderek dini belirlemeye başlamış, bu doğrultuda, egemenliğin kaynağının halk haline gelerek, ilahi olanla bağının kesilmesi serüvenin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Ne var ki bir yandan Rousseau'nun gösterdiği kuramsal çabayla egemenliğin daha somut hale gelmesi mümkün olurken, diğer yandan Rousseau toplumsal bütünlüğün sağlanabilmesi için dinin öneminin üzerinde ısrarla durmaktadır. Peki, bir yandan siyasetin daha somut hale geldiği, halkın nihai egemen olduğu bir kuramsal model söz konusu iken, aynı zamanda bu kuramsal modelde dinin bu kadar ön plana çıkmasını birbirini dışlayan durumlar olarak tanımlamak mümkün müdür?

Rousseau'nun, sosyo-politik tasarımında sürekli olarak doğal ve uygar olma ikili halini gözeterek hareket ettiği söylenebilir. Toplumda var olan bu ikili halin yaratacağı gerginliği aşmayı hedefleyen Rousseau, böylece toplumsal düzenin tesis edilebileceğini düşünmektedir. Belirlenen hedef doğrultusunda Rousseau, yalnızca pozitif yasaların düzenlediği bir kamusal düzeni hedeflemez aynı zamanda aklın yön verdiği pozitif yasaların yanında, insani duyguların da toplumsal düzen için gerekli olduğuna yürekten inanır. Buradan hareketle, toplumsal formasyonda insanın doğal ve uygar durumunun yaratacağı gerginliği, akıl-vicdan birlikteliği ile aşmaya çalışır.

Çalışmada daha önce belirtildiği üzere, Rousseau toplumsal bağ odaklı bir düşünür olarak yurttaşların bağlı oldukları devlete aidiyetlerini artırma konusunun üzerinde önemle durmaktadır. Rousseau'ya göre toplumsal bağ oluşturmak yurttaşlarda uyandırmak istenen belli duygu ve düşünceler ile mümkündür. Sabine'in deyişiyle, "Rousseau, kafayla düşünmenin karşısına yürekle düşünmeyi çıkarmış, din ve ahlakı hemen tümüyle bir duygu işi saymıştı" (Sabine, 2013: 9). Bu bağlamda kuramsal düzeyde ortaya attığı sivil din tasavvurunun toplumu, var olan bireysel iradeleri aşan bir ortak gövdeye dönüştürme hususunda etkili olacağını düşünmektedir.

Sivil dinin bir devlet için gerekliliğini daha net bir biçimde ortaya koymak amacıyla, tarihsel süreçte etkili olmuş birtakım dini biçimler hakkındaki düşünvelerine yer veren Rousseau, incelediği dini biçimler üzerinden, temel olarak hiçbirinin toplumsal düzeni sağlama noktasında yurttaşlar arasında birlik sağlamayı başaramadığı ya da bir süre başarsa dahi sonunda toplumsal düzenin bir şekilde zarar gördüğü sonucuna varmaktadır. Sivil dini, toplumsal düzeni sağlama konusunda diğer dini biçimlerden ayıran Rousseau, bu dinin tüm toplumsal biçimler geçerli olabilecek dogmalarını -ki bunları da toplumda yurttaşlar arasında duygudaşlık yaratabilecek birtakım evrensel kurallar ve “her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı” (Rousseau, 2013: 134) -olarak tanımlar. Bununla birlikte Rousseau hoşgörüsüzlüğün üzerinde önemle durarak, “Şimdi salt ulusal bir din olmadığı ve olamayacağı için, başka dinleri hoş gören kimse, bütün dinleri hoş görmelidir; elverir ki, dogmalarında yurttaşlık görevlerine aykırı bir şey bulunmasın” (Rousseau, 2013: 135) diyerek sivil dinin temel bir unsuru olarak hoşgörünün üzerinde ısrarla durmaktadır. Rousseau'nun, sivil din ile siyasetin dini belirlediği, yani dini kuralların kamusal yararı maksimize etmek için var olduğu bir sistem tasarladığı görülmektedir. Bu bağlamda sivil din kavramının, Rousseau'nun egemenlik kuramını tamamlar nitelikte, bireysel çıkarların aşılmasında ve ortak iyiliğin ortaya çıkarılması amacıyla genel iradenin korunmasında önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Ne var ki, Rousseau'nun sivil din tasavvurunun hem birey hem yurttaş olan insanlara rağmen, bireysel iradelerin kamusalılık içinde erimesinin amaçlandığını düşündüren tarafları da bulunmaktadır. Şöyle ki Rousseau, egemenin sivil din dogmalarını herkesin önünde kabul eden fakat fiiliyatta bu dogmalara inanmadığını gösteren yurttaşın yasalara karşı suç işlemekten ölümle cezalandırılması gerektiğini belirtir (Rousseau, 2013: 134). Bu durumda Ağaoğulları'nın deyişle, “Rousseau için egemen, tıpkı bahçesindeki zararlı otları söküp atan bir bahçevan gibi” (Ağaoğulları, 2010: 164) davranabilme hakkını elde etmekte ve böylece sivil dinin dogmalarına uyulmamasının toplumsal birliğe “tehdit” olarak görülüp, yurttaşın yaşam hakkının elinden alınmasına imkan verilen bir sisteme kapı açılmaktadır. Böylece, yurttaşlar arasında ortak birtakım değerlerin oluşmasını ve paylaşılmasını hedefleyen ilkelere içeren sivil din tasavvuru, bireysel dini inançlara saygı gösterilmesi çerçevesinde hoşgörünün gösterilmesine ilişkin bu denli vurgu barındırırken, genel irade ile uyuşmayan herhangi bir hususta yurttaşların yaşam hakkını elinden alacak düzeyde hoşgörüsüzlük gösterilmesi paradoksunu da beraberinde getirmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2011). Niccolo Machiavelli: Prensın İktidarından Devlete. M. Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler içinde* (s. 319-344). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Althusser, L. (1972). *Politics and History*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Althusser, L. (2005). *Montesquieu Siyaset ve Tarih*. Alp Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cevzci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Dumont, L. (2000). *Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğu. XIII. Yüzyıldan Başlayarak Siyaset Kategorisi ve Devlet*. C. Bali Akal (Ed.), Hülya Tufan (Çev.), *Devlet Kuramı içinde* (s. 141-174). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fourny, D. (1987). *Rousseau's Civil Religion Reconsidered*. *The French Review*, 60(4), 485-496.
- Griswold, C. L. (2015). *Liberty and Compulsory Civil Religion in Rousseau's Social Contract*. *Journal of the History of Philosophy*, 53(2), 271-300.
- Hampsher-Monk, I. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler*. Yeşim Özer (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Karant, J. (2016). *Revisiting Rousseau's Civil Religion*. *Philosophy and Social Criticism*, 42(10), 1028-1058.
- MCCormick, W. (2017). "The Two Heads Of The Eagle": Aquinas and Rousseau On Civil Religion. *The Thomist: A Speculative Quarterly Review*, 81 (4), 539-565.
- Melzer, A. M. (1983). *Rousseau's Moral Realism: Replacing Natural Law with the General Will*. *The American Political Science Review*, 77 (3), 633-651.
- Parker, N. (2006). *Religion and Politics Voltaire's and Rousseau's Enlightenment Strategies*. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 7(1), 93-115.
- Qvortrup, M. H. (2011). *Rousseau, Religion and Nationalism*. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 6(1), 7-18.
- Rousseau, J. J. (1979). *Emile or On Education*. New York: Basic Books.
- Rousseau, J. J. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. R. Nuri İleri (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*. Vedat Günyol (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Rousseau, J. J. (2015). *Ekonomi Politik*. İsmet Birkan (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sabine, G. (2013). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*. Özer Ozankaya (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Strauss, L. (2000). *Tabii Hak ve Tarih*. C. Bali Akal (Ed.), Ozan Erözden (Çev.), *Devlet Kuramı içinde* (s. 269-320). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: R. Burçin Yavuz %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: R. Burçin Yavuz 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

SÜVEYŞ KRİZİ'NİN ÇÖZÜLMESİNE İLİŞKİN İKİ SÜPER GÜCÜN İŞBİRLİĞİ YAPMASINDA ULUSAL ÇIKARLARIN ROLÜ

Hatice BEKAR*

Öz

Soğuk Savaş döneminde önemli bir etkiye sahip olaylardan biri Süveyş Krizi'dir. Süveyş Kanalı, dünya ticareti açısından değerli noktalardan biri olarak devletlerin ekonomik kazançlarına katkı sağlıyordu. 1956 yılında Mısır'da yaşanan darbeden sonra yükselen Arap milliyetçiliği ile Mısır'ın yönetim şeklinin değişmesi Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine zemin hazırlamıştır. Cemal Abdül Nasır'ın Batı'dan uzaklaşması ve Sovyetler Birliği ile temaslarının başlaması Batılı devletleri rahatsız etmiştir. Süveyş Krizi'nin nedenlerinden biri de Asuan Barajı ile ilgili projede yaşanan anlaşmazlıklardan sonra Nasır, 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir. Bu kararı şaşkınlıkla karşılayan İngiltere, Fransa ve İsrail ittifak kurarak askeri hareket başlatmıştır. Süveyş Krizi'nin yaşanmasıyla beraber Soğuk Savaş'ın iki tarafı olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği sorunun çözümüne ilişkin politikalar üretmeye başlamıştır. Her iki süper güç, kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak krizi çözmek için hareket etmiştir. İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından kurulan ittifakın Kanal Bölgesi'ni işgal etmesi iki süper güç tarafından kınanmıştır. İki süper güç krizi sonlandırmak için Birleşmiş Milletler'de ortak pozisyon alarak işbirliği doğrultusunda davranmışlardır. Ortak bir şekilde hareket edilmemesi, üçlü ittifakın geri çekilmemesi ve Sovyetler'in Batı'ya yönelik nükleer silah tehdidi üçüncü bir dünya savaşına sebep olabilirdi. ABD ve Sovyetler Birliği kendi ulusal çıkarları yönünde hareket ederek Süveyş Krizi'nin devam etmesini engellemişlerdir. İki süper gücün ortak bir şekilde krizi çözmesi ile beraber Mısır'ın egemenliğini savunmaları sonucunda Süveyş Kanalı Mısır'ın elinde kalmıştır. Bu çalışmada liberalizm ve neorealizm teorileri çerçevesinde bu ortak pozisyonun nedenleri anlaşılmalı çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada Süveyş Krizi'nin çözülmesinde ulusal çıkarlar doğrultusunda iki süper gücün işbirliğine gitmelerinin nedenleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Neorealizm, Liberalizm, Süveyş Krizi, Ortak Çıkar, Ulusal Çıkar.*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları, mail: htcbkr12@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1567- 2726

The Role of National Interests in the Cooperation of the Two Superpowers to Resolve the Suez Crisis

Abstract

One of the events that had a significant impact during the Cold War was the Suez Crisis. The Suez Canal was one of the important points in terms of world trade and contributed to the economic gains of the states. Rising Arab nationalism and the change in Egypt's governance style after the coup in Egypt in 1956 paved the way for the nationalization of the Suez Canal. Gamal Abdel Nasser's distance from the West and the beginning of his contacts with the Soviet Union disturbed the Western states. One of the reasons for the Suez Crisis was that Nasser nationalized the Suez Canal in 1956 after disagreements in the Aswan Dam project. Britain, France and Israel, who were surprised by this decision, formed an alliance and launched a military operation. With the Suez Crisis, the two sides of the Cold War, the United States (USA) and the Soviet Union, began to produce policies regarding the solution of the problem. Both superpowers acted to resolve the crisis, taking their own interests into consideration. The occupation of the Canal Zone by the alliance established by England, France and Israel was condemned by the two superpowers. The two superpowers acted in cooperation by taking a common position at the United Nations to end the crisis. Failure to act jointly, failure to withdraw the triple alliance, and the Soviets' nuclear weapons threat to the West could have led to a third world war. The United States and the Soviet Union acted in their own national interests and prevented the Suez Crisis from continuing. As a result of the two superpowers jointly resolving the crisis and defending Egypt's sovereignty, the Suez Canal remained in Egypt's hands. In this study, we will try to understand the reasons for this common position within the framework of liberalism and neorealism theories. In addition, the study will discuss the reasons why the two superpowers cooperated in line with national interests in resolving the Suez Crisis.

Keywords: *Neorealism, Liberalism, Suez Crisis, Common Interest, National Interest.*

Giriş

Ortadoğu, Soğuk Savaş boyunca meydana gelen kriz niteliğinde önemli olaylara sahne olmuştur. Keza hem ekonomik değeri hem de dünya ticaretindeki rolü nedeniyle Süveyş Kanalı tüm devletler için kilit noktalardan biri olarak sayılıyordu. Küresel ticaretin önemli bir kanadını oluşturan bu bölge diğer büyük devletlere ekonomik kazanç sağlıyordu. Büyük Britanya'nın askerlerinin bulunduğu Mısır'daki 1952 yılında yaşanan darbeden sonra ve özellikle Arap milliyetçiliğinin yükselmesiyle bu

gelir riske girmiştir. Cemal Abdül Nasır'ın başa gelerek Mısır'ın yönetim şeklinin değişmesiyle beraber kanalı millileştirmek için harekete geçilmiştir. Küresel siyasetin seyrini değiştirecek kriz yaşanmadan önce de birkaç kez bölgede sorun yaşanmıştır. Kanal millileştirildikten sonra Batılı devletler bu durumdan rahatsız olarak harekete geçmeye başlamıştır. Harekete geçen devletlerin yanı sıra, Soğuk Savaş döneminde ülkede kapitalizme karşı yükselen eleştiriler nedeniyle Mısır'da Sovyetler Birliği'ne karşı bir sempati de gelişmekteydi. Olası bir krizin ülkenin Doğu Bloku'na kayması-na neden olabileceğinden endişe eden ABD'nin krizin yaşanmaması için sürdürdüğü yatıştırma politikası sonuç vermemiş ve 1956 yılında kriz patlak vermiştir. ABD ve Sovyetler Birliği, yaşanan krizin çözülmesinde rol oynayarak Birleşmiş Milletler'de (BM) sorunda ortak bir tutum alarak işbirliğine gitmişlerdir.

İki süper gücün işbirliğine gitmesi bu dönemde hem dış politika analizi hem de Uluslararası İlişkiler teorisi açısından sıkça incelenen bir husus olmuştur. Nitekim ideolojik tutumlar ve ulusal çıkarlar bakımından farklı pozisyonlardaki iki süper gücün Süveyş Krizi'nde işbirliğine gitmesi Soğuk Savaş'ın genel seyri açısından önemli bir olaydır. Devletlerin işbirliğine gitme olasılıklarını daha yüksek gören liberaller devletlerin ortak çıkarı olduğunda işbirliğinin mümkün olduğunu iddia etmektedir. Liberalizm, her ne kadar uluslararası sitemin anarşik olduğunu iddia etse de anarşi içerisinde dahi devletlerin arasında uzun dönemli ortak çıkarların varlığının işbirliğini mümkün kıldığını iddia etmektedir. Buna karşılık neorealizm, uluslararası sistemin yapısının anarşi olması sebebiyle devletlerin hile ve göreceli güç kaygıları nedeniyle işbirliğine gitmelerinin zor olacağını iddia eder. Neorealistler, anarşi ve etkilerinin devletlerin davranışlarını etkilediklerini öne sürer. Devletler anarşi ortamında güç peşinde koşarlar ve güç dengesini sağlayabilmek için gücü bir araç olarak kullanırlar. Neorealizm için önemli olan büyük güçlerin uluslararası sistem içerisindeki çıkarlarıdır.

İdeolojik bir çatışma ortamında yaşanan Süveyş Krizi iki süper gücü ve diğer devletleri etkilemiştir. Kriz esnasında yaşanan gelişmeler devletlere ulusal politikalarının belirlenmesinde önemli araçlar olmuştur. Süveyş Krizi'nde büyük güçlerin ulusal çıkarları bir noktada kesişerek krizin çözülmesini sağlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da oluşan güç boşluğunun Sovyetlerin doldurmasını tehdit olarak algılaması ABD'yi harekete geçirmişken ABD, Sovyetler Birliği'nin krizi fırsata çevirmesini engelleme doğrultusunda hareket etmiş ve ulusal çıkarları yönünde davranmıştır. Bu çalışmada liberalizm ve neorealizm teorilerinin temel varsayımları üzerinden Süveyş Krizi'nin gelişimi tartışılacak ve krizin çözülmesinde rol oynayanın ortak çıkar olmadığını aksine ulusal çıkarların çok daha büyük bir rol oynadığı hipotezi kanıtlanmaya çalışılacaktır.

1. Süveyş Krizi'ne İlişkin Teorik Analiz

Uluslararası ilişkileri açıklamak konusunda temel teorilerden biri olan Liberalizm, uluslararası işbirliğini ve uyumu mümkün kılan durumları açıklamakla ilgilenmektedir (Viotti ve Kauppi, 2016: 129). Liberalizm, realizmde olduğu gibi sistemin bi-

ricik aktörü olarak sadece devleti görmez, devletin yanı sıra uluslararası ve hükümet dışı örgütlere, şirketlere ve diğer aktörler arasındaki ilişkilere de odaklanır. İşbirliği ile kurulan uluslararası kurumlar tehdit ve güvensizlik ortamını kaldırabilir ve bu ortam yerine ortak çıkar, ortak güvenlik algılarının var olduğu ortam oluşabilir. Liberalizm demokrasi, insan hakları, adalet, barış, karşılıklı bağımlılık konularını odak noktasına alır. Siyasi özgürlüğü, demokrasiyi ve anayasal güvence altına alınan hakları savunur. Bireyin özgürlüğü ve kanun önünde eşitliği ayrıcalıklı hale getirir (Burchill, 2005: 55). Liberalizm, realizmin savunduğu gibi insan doğasını bencil, kötü ve sürekli gücün peşinden koşan olarak tanımlamaz.¹ Liberalizm insan doğasının iyi olduğuna inanır. İnsan doğasının bulunduğu ortamdaki kötü olduğunu savunur. Her insan başkalarının iyiliğini düşünerek hareket edebilir. Liberalizm, realizmin aksine insan doğasının işbirliğine yatkın olduğunu savunur. Eğer insanlar, iyilik yönünde hareket ederek beraber kurallar koyabilirlerse ve işbirliğini sağlayabilirlerse ortak çıkar oluşması sağlanabilir. Liberalizm, bireyi esas konuma alarak bireyin siyasal özgürlüğünden bahseder. Liberalizme göre bireyin varlığı, diğer bütünlerin varlıklarından (sınıf, halk gibi) daha gerçektir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapıların üstünde olarak toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey ve bireysel haklar, toplum ve toplumsal haklardan önce vardır (Çetin, 2001: 221). Bireycilik, doğal hukuk, özgürlük, hukukun üstünlüğü, sınırlandırılmış devlet düzeni, rasyonellik ve ilerlemeye duyulan inanç konularını vurgulayan liberalizm birincil kaygısı her türlü devlet müdahalesine karşı bireysel hak ve özgürlüklerin savunulmasıdır (Çıtak ve Şen, 2014: 7).

Realizm, uluslararası sistemin yapısının anarşi olduğunu varsayarak işbirliğinin mümkün olmadığını öne sürer. Anarşi, devletlerin üzerinde herhangi bir otoritenin bulunmayışıdır. Devletler, kendi ulusal çıkarlarına göre politikalarını oluşturarak davranışlarını sergilerler. Fakat liberalizm, devletlerin üzerinde bir düzenleyicinin olabileceğini, bu düzeni sağlayacak kurumlar olduğunu ve anarşinin ortadan kalkabileceğini savunmuştur. Savaş ve anarşinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmezler. Liberallere göre karşılıklı kolektif işbirliği ile savaştan kaçınmak mümkün olabilir ve anarşi ortadan kalkabilir. Devletlerin ortak çıkar, ortak güvenlik tutumları için birlikte çalışabileceğini öne sürerler. Liberalizm, realizmin savunduğu ulusal çıkar ve güç politikasının yerine devletlerin karşılıklı işbirliği yapabileceklerini iddia eder. Kurumsallaşma ve normlar yardımıyla beraber insan doğasının işbirliği yapma özelliğini esas alarak işbirliğini mümkün kılar. Realizmin öne sürdüğü hile ve kandırmayı kurumlar ve normlar ile bunu engellemenin mümkün olmasıyla beraber uluslararası resmi bir örgütün yokluğunda bile normların ve aktör beklentilerin belirli bir konu alanında birleştiği yerde uzlaşmanın mümkün olacağını öne sürerler (Viotti ve Kapuppi, 2016: 131). Bu şekilde işbirliği sağlansa uluslararası politikanın konusu realizmin savunduğu güç politikasının yerine refah, gelişme, ticaret gibi işbirliğini getiren konular yer alır.

1 İnsan doğası değerlendirmesi için bkz: Hans J: Morgenthau, Uluslararası Politika, Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970, Türkçe 1. Basım, Cilt.1, ss. 2- 4

Liberalizm, realizmin esas aldığı göreceli kazancın (relative gain) yerine mutlak kazançta önem vermektedir (absolute gain). Realizme göre göreceli kazancın devletlerin birbirlerine karşı düşmanca yaklaşabileceği ortam oluşturmaması sebebi ile işbirliği mümkün değildir. Devletler, kendilerini ve elde ettikleri kazançları, diğer devletlerle ve kazançlarıyla karşılaştırarak daha güçlü olma amacıyla hareket ederler. Göreceli kazanç, ortak çıkar ve işbirliğini engelleyerek devletlerin birbirine dostça yaklaşmasına izin vermemektedir. Liberalizme göre ise devletler işbirliği yoluyla mutlak kazanç elde ederler, bu kazancı elde etmek için işbirliğine başvururlar. Mutlak kazanç, devletlerin birlikte kazanç elde etmesi sayesinde birbirlerine dostça yaklaşmalarını sağlar. Böylelikle devletler birbiriyle savaşmayarak veya sadece güç peşinde koşmayarak barış ve refah ortamı sağlanabilir.

Liberalizm öncülerinden biri olan Immanuel Kant (1724- 1804), devletler arasında çıkar uyumunun mümkün olacağını iddia etmiştir. Ünlü eserlerinden biri olan Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme adlı eserinde barışın nasıl mümkün olacağına dair fikirlerini anlatır. Kant, evrensellik anlayışı ile dünya vatandaşlığı fikri ve bir barış aracı olarak oluşturulan devletler arası birliği savunmuştur. Kant'ın fikri, savaş olmadan insanların özgürce yaşayabildiği dünyadan oluşmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2016: 134). Kant, devlet teşkilatının cumhuriyetçi olması gerektiğini söyler. Kant'a (Abadan ve Meray, 1960:18; Cesim, 2019: 9) göre: "toplum sözleşmesi fikrinden doğan, cumhuriyetçi esas teşkilat bir milletin kanunlarına temel olmalıdır ve hürriyet, bağlılık, eşitlik prensiplerine dayanan tek düzendir." İşbirliğini cumhuriyetler tarafından kurulacağını öne sürer. Kant, fikrini ahlak ve hukuk üzerine inşa eder. Kant, barışın sağlanmasının ahlaki ilerleme ile olacağını düşünür. Bunun sebebi olarak ahlaki aklın savaşa karşı çıkacağını ileri sürer (Cesim, 2019: 3; Hasner, 1987: 597; Karaosmanoğlu, 2007: 167). Bireyi ve cumhuriyetler rejimlerini değersizleştiren toplum ve uluslararası çevrenin oluşturduğu insan doğasına karşı olumsuz şekillenmeyi reddetmiştir. İnsani koşulları değiştirmek için daha iyimser olasılıkların değerlendirilmesi fikrini paylaşır. Kant'a göre barışa meyilli olan cumhuriyetlerin sayısı arttıkça 'kalıcı barış'a ulaşmak için mesafe daha da kısılacaktır. Devletler dönüşürse uluslararası anarşinin şiddetli göstergelerin üstesinden gelinebilir (Viotti ve Kauppi, 2016: 134).

Bunlara ek olarak işbirliğini iyi anlatan oyun teorilerinden birisi Jean J. Rousseau'nun (1754) anlatımıyla geyik avı oyunudur. Bu oyunda ava çıkan iki kişi vardır. Avlanacak hayvanlar geyik ve tavşandır. İki avcı birbirinin neyi avlayacaklarından haberi olmadan hayvanlardan birini avlamalıdır. Eğer iki avcı anlaşır geyiği avlarsa her iki taraf da kazanç sağlayacaktır. İşbirliğinden kazanç elde edeceklerdir. Fakat avcılardan biri tavşanı avlarsa geyiğin kaçmasına sebep olarak bir taraf yarar sağlayamayacaktır. Tavşanı avlayan fayda sağlamış olsa bile geyiğin etinden daha az değeri olduğu için az fayda kazanmış olacaktır. Geyik avı oyunun üzerinde durduğu taraflar ortak kazanç sağlayabilecek olmasıdır. Tarafların bencil davranmayarak, birbirleriyle işbirliğinde bulunarak kazanç elde edeceklerine vurgu yapar.

Kısaca liberalizm, bireyleri esas alarak onların haklarını ve özgürlüğü sağlanmasını talep eder. Sadece devletlerin ana aktör olmadığını devletlerin yanında kurumların, devletlerarası ilişkileri de kapsayan bağlara odaklanır. Anarşinin ortadan kalkabileceğini bunu uluslararası kurumlarla ve normlarla beraber düzeni sağlamanın, devletleri denetlemenin mümkün olduğunu iddia eder. İnsan doğasının kötü olmadığını, insanın işbirliği yapma özelliği olduğunu savunur. İşbirliğinin sağlanması ile beraber devletlerin ortak çıkarlara ve ortak güvenliklere sahip olacağını öne sürerler. Liberalizm için herkesin kazanması esastır. Realizm gibi göreceli kazanç ile olduğu gibi kıyaslama yapmayı önermez. İşbirliği yaparak hile ve kandırmanın olduğu ortamdan uzaklaşılabilir. Böylelikle kolektif güvenlik sistemi oluşturularak ortak güvenlik sağlanabilir.

Uluslararası ilişkiler kuramında sistemi açıklayan teorilerden bir diğeri neorealizmdir. Neorealizm, realizmden farklı olarak dış politikayı açıklamaktan ziyade uluslararası sistemin yapısını açıklar. Realizm insan doğasıyla dış politikayı açıklarken, neorealizm uluslararası politikayı sistemin yapısıyla açıklar. Neorealizmin öncüsü olan Kenneth Waltz bir uluslararası politika teorisinin sadece siyasi yapıların neden-sonuç ilişkilerini tanımladığı ölçüde başarılı olacağını öne sürer (Kolasi, 2016: 142; Waltz, 1979: 70). Waltz, uluslararası sistemin yapısının anarşi olduğunu iddia ederek sistem yapısının devletlerin davranışları üzerinde etkisi vardır. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olması devletleri bir güç ikilemi içine iter. Devletler kendi güvenliklerini sağlarken diğerlerinin korkusunu arttırmadan sağlanması gerekir (Eralp, 2019: 150). Uluslararası sistemin anarşik yapısı sebebi ile devletlerin birbirine karşı düşmanca yaklaşması savaşın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı anarşi olduğundan devletler arasında şüphe oluşmaktadır. Kimse birbirinin niyetini bilemediği ve emin olamadığı için birbirlerine karşı şüpheyle yaklaşır. Anarşi güvenlik ikilemine sebep olarak belirsizlik yaratmasıyla beraber devletlerin davranışlarını etkiler. Anarşinin neden olduğu güvensizlik güvenlik politikalarını oluşturarak silahlanma ve güçlü olma yarışı ortaya çıkar. Uluslararası sistem self-help (kendi kendine yardım) sistemi olmasıyla beraber devletler hayatta kalmak amacıyla hareket ederler. Neorealizmde güç önemli bir kavramdır; fakat realizmde olduğu gibi devletlerin ontolojik amacının güç elde etmek olduğu fikrine şüphe ile yaklaşılır. Neorealizme göre devletlerin ontolojik amacı ise gücü bir araç olarak kullanarak hayatta kalmaktır (survival). Devletler liberalizmin öne sürdüğü mutlak güçlerine (absolute power) bakmazlar, devletler için önemli olan göreceli güçtür (relative power). Devletler kendi güçlerini başkalarıyla kıyasladıklarında gücün bir şey ifade ettiğini savunurlar. Realizme göre işbirliğinin önünde iki büyük engel bulunur. Devletin hile ve göreceli kazanım hakkındaki kaygıları işbirliğinin olmasını engeller (Grieco, 1988: 487). Anarşi ve rasyonellik açısından göreceli güç sebebiyle devlet karşı tarafın kendisinden daha güçlü olmasına izin vermek istemediği için işbirliğini mümkün kılmamaktadır. Çünkü devletlerin işbirliğini yapığı takdirde göreceli gücünde bir şey değişmediğini öne sürer.

Devletler, uluslararası sistemde kendi ulusal çıkarlarının peşinden koşarlar. Rasyonel aktör olan devletler faydanın yüksek, maliyetin düşük olan stratejiyi tercih ederler. Devletler askeri, ekonomi ve materyal güçlerinin arttırılmasını amaçlarlar. Ekonomik gücün askeri güce dönüştürülmesi önemlidir. Devletler, güvenlik ikilemi içinde olması sebebi ile savunma sistemi için önemli olan askeri güvenlidir. Bunlara ek olarak, Neoliberalizmin belirlediği yapı çerçevesinde önemli özelliklerinden bir tanesi de denge unsurudur (Çıtak ve Şen: 2014: 37). Neorealizm, güç dengesine önem verdiği için sistemin iki kutuplu olmasını tercih eder. Eğer uluslararası sistem iki kutuplu olursa devletlerin birbirini analiz etmesi daha kolay olacaktır. Bu yüzden güç dengesi tek kutuplu sistemde zor olmasıyla beraber çok kutuplu sistemde birden fazla devlet barındırmasından dolayı analiz etmenin daha zor olacağı için neorealizm iki kutuplu sistemi tercih eder. Bu kutupluluğu ortaya çıkaran güç dağılımıdır. Kenneth Waltz, uluslararası sistemin yapısının üç özelliğinden bahseder; sistemin düzenleyici ilkesi (ordering principles), birimlerin işlevleri (the character of units) ve güç dağılımı (the distribution of capabilities). Bunlardan en önemlisi güç dağılımıdır. Bir sistemin yapısının değişmesi, sistem birimleri arasındaki güç dağılımındaki değişikliklerle bağlantılıdır (Keohane, 1986: 92). Güç dağılımındaki değişiklikler gerçekleşirse uluslararası sistemin yapısı da değişir. Örneğin, uluslararası sistem çok kutuplu yapıdan iki kutuplu yapıya geçiş yaparsa sistemin yapısı değişmiş olur.

Anarşinin devletlerin davranışları üzerinde diğer bir etkisi de algıdır. Uluslararası sistemde devletlerin birbirine karşı şüphe ile yaklaşımları, birbirlerinin niyetlerini bilememeleri sebebi ile devletler kimin tarafından tehdit geleceğini tahmin edemeyebilir. Bir devletin daha güçlü olması daha çok silahlanması ya da daha çok söz sahibi olması diğer devletlerin o devleti tehdit olarak algılamasına sebep olabilir. Tehdit algısı devletlerin izleyeceği politikaları ve sergileyeceği davranışları etkiler. Devletlerin sahip oldukları güçleri sayesinde gerçekleştirdikleri eylemler, devletler arasında birbirlerine karşı tehdit algısı oluşturabilmektedir. Buldukları uluslararası ortamda güç dengesizliği mevcut ise birbirlerine karşı güvensizlik duyarlar. Bu durumu da önleyecek veya düzenleyecek bir otorite uluslararası sistemde olmadığı için tehdit algısı sebebiyle devletler birbirine güvenmemektedir.

Sonuç olarak uluslararası sistemin yapısının anarşinin sebep olduğu belirsizlik, güvensizlik, tehdit algısı, niyetleri tahmin edememe, şüphe ve korku sebebiyle devletlerin davranışları etkilenir. Devletler, anarşinin sebep olduğu güvensizlik ortamında silahlanma yarışına girerler. Tüm bu nedenlerden yüzünden devletler güç kullanımına başvururlar. Daha açık bir ifade ile gücü bir araç olarak kullanarak hayatta kalmayı amaçlarlar. Anarşinin etkisiyle devletler, göreceli güçlerini gözeterek kendi güçlerini diğerleriyle kıyaslayarak hareket ederler. Çünkü en büyük tehlike güçlüden gelmektedir. Göreceli güç ve hile kaygılarının olması işbirliğini engeller. Waltz, sistemin iki kutuplu olmasının avantajlarından dolayı güç dengesinin daha kolay sağlanacağını belirtmiştir. Neorealizm, devletlerin kendi çıkarlarını gözetmeleri sebebiyle ulusal çıkar olgusunun dikkate alınması gerektiğini öne sürer.

2. Süveyş Krizi (29 Ekim 1956-7 Kasım 1956)

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesinde önemli olan ve Mısır'ın değerli noktalarından biri Süveyş Kanalı'dır. Bu kanal, diğer büyük devletler için ticari bir yoldur; ekonomik kazanç açısından yüksek gelir getirmiştir. Süveyş Krizi'nden önce kanalda Büyük Britanya'nın askerleri bulunuyordu. Fakat 1952 yılında Mısır'da meydana gelen darbe ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Arap Milliyetçiliği ideolojisi altında gerçekleşen olaylar ve Süveyş Krizi de dahil olmak üzere Süveyş Kanalı için mevcut statükoya meydan okumalar geliştirmiştir. 1952 yılında Mısır'da Cemal Abdül Nasır ve Muhammed Necip (Mısır'ın ilk devlet başkanı) liderliğinde Hür Subaylar isimli grup yeni rejim ile bir darbe gerçekleştirdi (Cleveland, 2008: 338). Hür Subaylar, İngiliz işgaline son vermek, reform ve sosyal adalet fikirleriyle hareket etmeyi amaçlamışlardı. 1951 yılında ordu içinde gizli bir grup olan Hür Subaylar darbeden sonra hükümete yön verecek altı maddelik bir program hazırlamışlardı. Programın amacında İngiliz sömürgeciliğine son verilmesi, onun Mısırlı işbirlikçilerinin buldukları makamlardan atılmaları, feodalizmin kaldırılması, devletin yabancı sermayenin kontrolünden kurtarılması, güçlü bir milli ordu kurulması ve sağlıklı bir demokratik hayatın tesis edilmesi bulunuyordu (Cleveland, 2008: 339). Buna ek olarak hür subayların iki önemli hedefi vardı. Bunlardan biri Kral Faruk'u tahttan feragat ettirmek, diğeri ise Süveyş Kanalı'nı millileştirmektir. Hür Subaylara göre kanal bağımsız olmalıydı; bu bağımsızlığı elde edebilmek için de Kral Faruk tahttan indirilmeliydi. Bu düşünceleri Kral Faruk'un Britanya ile işbirliği içinde olduklarını düşünmelerinden kaynaklanıyordu.

Darbeyle beraber Hür Subaylar, rakipleri Kral Faruk'u sürgüne gönderdiler. 1953 yılının Haziran ayında Mısır Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber Mısır'ın bağımsız olabilmesi için Mısır'a ait olan şirketleri millileştirmeye başladılar. Ordu generali Necip, yeni rejimi yönetiyordu. Yönetim organı ise daha genç, daha radikal, Hür Subayların egemen olduğu Devrim Komuta Konseyi (Revolutionary Command Council) idi (McNamara, 2003: 25). Aynı zamanda konumuna giderek güç katan Nasır 24 Şubat 1954'te Mısır'da kontrolü ele geçirmiş ve Devrim Komuta Konseyi'nin kaldırılmasıyla subayların çoğuna yeni rejimde görevler verilmiştir (Gökçe, 2018: 96). Yıl 1956'ya geldiğinde, Ocak ayında yeni yasanın ilan edilmesiyle beraber Mısır'da Başkanlık sistemine geçilmiştir (Akman, 2013:296; Gabrielli, 1961:135). Bunun sonucunda Nasır Mısır'ın cumhurbaşkanı olmasıyla Arap milliyetçiliği politikasını izlemiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Mısır'ın İngiltere'yle olan ilişkilerinde bir bozulma söz konusuydu. Çünkü Mısır, Süveyş Kanalı ve Sudan'da İngilizlerin bulunmasından oldukça rahatsızdı. İngiltere ve Mısır arasındaki yapılan müzakereler sonucunda 1954'te imzalanan anlaşmayla, İngilizlerin yirmi ay içinde Süveyş Kanalı üssündeki askerlerini çekmesi kararlaştırıldı (Cleveland, 2008: 343). Olayların bu şekilde seyretmesiyle İngiltere'nin boşaltmasına rağmen birkaç ay sonra yaşanacak Süveyş Krizi'ne yol açacak sebepler de sıralanıyordu.

Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı ABD tarafından oluşturulan Bağdat Paketi'na Nasır emperyalizmin bir uzantısı olduğu düşüncesi sebebiyle katılmamıştır. Nasır'ın bu hareketiyle Batı ittifakından uzaklaşmış olsa da askeri yardıma ihtiyacı vardı (Cleveland, 2008: 344). Çünkü bu yıllarda Mısır- İsrail arasında yaşanan çatışmada İsrail'in askeri gücü daha baskın gelmesi sebebiyle Mısır askeri olarak yardıma ihtiyaç duyuyordu. Ancak Nasır'ın ABD'den silah yardım talebi bulunmuş ve reddedilmiştir. Bu sebep ile Nasır yönünü Sovyetler Birliği'ne çevirerek Moskova ile ilk temaslar başlamıştır. İsrail'in saldırgan tavırlarından korunmak için silah temin etme talebi Çin tarafından Sovyetler Birliği'ne iletilmiştir. Kısa bir zaman sonra 18 Mayıs 1955'te Sovyetler Birliği, silah satmaya hazır olduklarını Mısır'a bildirmiştir. 27 Eylül 1955'te Mısır, Çekoslovakya ile ticari bir anlaşma yaptığını, Çekoslovakya'dan silah ve mühimmat alacağını ve buna karşılık bu ülkeye pirinç ve pamuk vereceğini duyurdu (Akman, 2013: 298). Bu gelişmelerin yanında Süveyş Krizi'ne neden olacak diğer önemli sebep Asuan Barajı projesi nedeniyle meydana gelen anlaşmazlıklardır. Proje ülkeye ekonomik fayda sağlaması için yapılmıştır; fakat yapım aşamasında gereken maliyet çok yüksek olduğundan Mısır dış yardım arama çabalarına başlamıştır. 1955 yılının sonlarında Mısır'ın Dünya Bankası yetkilileri ile görüşmesiyle beraber ABD ve İngiltere'nin katılımıyla kredi paketi onaylanmıştır. Ancak Nasır, krediyi kabul edip etmemeyi düşünürken ABD 1956 yılının Temmuz ayında kredi teklifini geri çektiğini ilan etmiştir (Serbest, 2017: 698- 699). Bunun üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın kontrolünün Mısır'da olması gerektiği düşüncesiyle kanalı millileştirmiştir. Bu karar, Nasır hakkında Batılı devletlerde olumsuz bir etki oluşmasına sebep olmuştur.

Batılı devletler Nasır'ın bu kararını şaşkınlıkla karşılayarak harekete geçmişlerdir. İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Nasır'ın bu kararını "hırsızlık" olarak değerlendirmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa ile üst düzey görüşmeler yapmış, Sovyetler Birliği'nin bu sorunu fırsata çevirmesini engellemek için çaba sarf etmesine rağmen beklediği sonucu alamamıştır. Buna ek olarak önemli noktalardan biri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) yapılan görüşmelerdir. Müzakerelerde İngiltere ve Fransa'nın sundukları karar tasarısının ikinci kısmını Sovyetler Birliği veto etmiştir (Akman, 2013: 312). İngiltere Fransa ve İsrail ittifak kurarak askeri hareket için gizli bir anlaşma yapmışlardır (Cleveland, 2008: 345). İsrail'in bu ittifaka katılmasının sebebi büyüyen Arap milliyetçiliğine duyduğu korku yüzündendir. İsrail'in Süveyş Kanalı'nın doğusunu ele geçirmesi, bu arada da İngiliz ve Fransızların diplomatik yollardan girişimlerde bulunması kararı yapılan görüşmelerde mevcuttu (Gökçe, 2018: 116). İlk olarak İsrail 29 Ekim 1956'da Sina'ya saldırmıştır. İki gün sonra İngiliz hava kuvvetleri, Kahire yakınlarındaki ve kanal bölgesindeki askeri hedefleri bombalamaya başlamışlardır. İsrail hava kuvvetleri, kanalın doğu kıyısına ulaşmıştır. 5 Kasım'da Fransız paraşütçüleri Port Said'e iniş yapmışlardır (Cleveland, 2008: 346). Bunun üzerine Sovyetler Birliği İngiltere ve Fransa'nın geri çekilmesi gerektiğini söylemiş, aksi takdirde Batı Avrupa'ya füzeler yağdıracağını belirterek tehditte bulunmuştur. Aynı gün ABD Başkanı Eisen-

hower, mesaj ileterek ABD ve Sovyetler'in Mısır'a ortak bir kuvvet göndererek savaşı sonlandıracağını aksi takdirde üçüncü dünya savaşının ortaya çıkacağını bildirmiştir (Akman, 2013: 315). Ayrıca ABD, Fransa ve İngiltere'nin bu hareketlerini kınayarak ekonomik yaptırımlarla üçlü ittifakı tehdit etmiştir.

Eisenhower, İngiltere'den Birleşmiş Milletler'in (BM) ateşkes çağrısını kabul etmesini istemiş ve bunun üzerine İngiltere 6 Kasım'da bu ateşkesi kabul etmiştir. Fransa'nın da İngiltere'yi takip etmesi ve İsrail'in de ateşkesi kabul etmesiyle 7 Kasım 1956'da kriz sona ermiştir (Akman 2013: 315). İngiltere ve Fransa Aralık ayında Mısır'dan kuvvetlerini çekmişler ve İsrail ise Mart ayında çekilmesini tamamlamıştır. Bu çekilmelerin ardından BM barış gücü bu bölgelere yerleştirilmiştir.

Süveyş Krizi'nin sona ermesiyle Nasır'ın Arapların gözünde prestiji artmış ve Mısır vatandaşı olmayan pek çok Arap için dahi Pan-Arap kahramanı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum, zaten yükselmekte olan Arap milliyetçiliği açısından da yeni ve önemli bir döneme işaret etmektedir. İki süper gücün – uluslararası konjonktürü korumak saiki ile- Mısır'ın egemenliğini savunmasının da etkisiyle Kanal, Mısır'ın elinde kalmıştır. Bu önemli olay aynı zamanda iki eski büyük imparatorluk olan İngiltere ve Fransa'nın da büyükler liginden düşmesi ile sonuçlanmıştır. Keza ABD'nin yardımı olmadan bu üçlü ittifakın bölgede hakimiyet kurmasının söz konusu olmadığı da anlaşılmıştır. Süveyş Krizi, krizin sona ermesinde önemli bir rol oynayan iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği'ni ulusal çıkarlarının örtüşmesi neticesinde Mısır'ın lehine bir durum ile neticelenmiştir.

3. Süveyş Krizi'nin Çözülmesinde Ulusal Çıkarların Rolü

Süveyş Krizi'nin yaşandığı dönem Soğuk Savaş'ın yükselen bir ivme ile sürdüğü yıllardır. Soğuk Savaş döneminde dünya düzeni iki kutuplu sistemden oluşuyordu. Bir tarafta ABD diğer tarafta Sovyetler Birliği yer almaktaydı. ABD Batı ittifakını temsil ederken Sovyetler Birliği de Doğu ittifakını temsil etmekteydi. Soğuk Savaş döneminde tüm dünya iki süper gücün ideolojilerin çatışma alanı haline dönüşmüştür. ABD kapitalizm ve liberal demokrasiyi savunurken Sovyetler Birliği'nin ideolojisi de komünizmdi. İki büyük güç kendi ideolojilerini yaymak için politikalar ve stratejiler belirliyor ve buna göre hareket ediyorlardı.

Geçmişte olduğu gibi Soğuk Savaş döneminde de en önemli çıkar çatışması yaşanan bölgelerden biri Ortadoğu idi. Ortadoğu'nun değer noktası olarak Mısır elinde olan iki süper gücü bile işbirliğine itecek kıymetli bir hazineye yani Süveyş Kanalı'na sahipti. Süveyş Kanalı'nın küresel ticaretteki stratejik konumu, bu çekişme ve rekabetin en önemli nedeniydi. Mısır'da gerçekleşen darbeden sonra ülkede yönetim biçiminin değişmesiyle beraber Arap Milliyetçisi bir retorikle başa gelen Nasır'ın, Süveyş Kanalı'nın kontrolünün Mısır'da olması gerektiğini savunarak kanalı millileştirilmesiyle beraber, Kanal uluslararası bir krizin merkezi haline geldi. Bu millileştirme hareketinden daha öncesinde Kanal'da askerleri bulunan Büyük Britanya ve diğer

Batılı devletler ise mevcut durumdan zarar görmeye başlamışlardı. Bunun yanı sıra krizin başında Mısır'ın ABD ile sorunlar yaşamaya başladığı ve Sovyetler ile daha yakın temas kurmaya başladığının da altı çizilmelidir. ABD, Sovyetlerin Ortadoğu'da yayılmasından endişe ettiği için İngiltere ve Fransa ile görüşmeler yapmış olsa da mevcut gerilimin silahlı bir krize doğru evrilmesini engelleyememiştir.

İngiltere ve Fransa, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden büyük rahatsızlık duyup gizli anlaşma yaparak hareket etmişlerdir. Bu ittifaka, artan Arap milliyetçiliğinden tedirgin olan İsrail de katılmıştır. İşgale başlayan bu devletler ilerleme kaydetmiş olmalarına ve Nasır'ı devirecek kadar ilerlemelerine rağmen başarılı olamamışlardır. Sovyetler Birliği ise ortaya çıkan ittifakı nükleer silahlarla tehdit ederek, planlarına karşı çıkmıştır. ABD ise üçlü ittifakın projesine karşı çıkarak, üçüncü bir dünya savaşına neden olabilecek bir gerilimden uzak durulmasını savunmuştur. İki süper güç BM nezdinde hareket ederek, ABD'nin İngiltere'yi ateşkese çağırmasıyla beraber kanaldan askerler çekilmiştir. Süveyş Krizi birbirine karşı iki süper gücü işbirliğine zorlayarak, BM nezdinde ortak bir pozisyon oluşturarak ve anlaşma yaparak krizi sonlandırmıştır. Süveyş Krizi'nin çözülmesinde iki süper gücün işbirliğine gitmesini ve olası bir üçüncü dünya savaşının çıkmasını istememelerini liberaller ortak çıkar olarak değerlendirmişlerse de gerçekte yatan sebepler iki süper gücün kendi ulusal çıkarları uğruna hareket etmişlerdir. Keza iki kutuplu sistemde iki süper güç Süveyş Krizi'nin çözülmesinde ulusal çıkarlarına ters düşen durumları engellemeye ve ulusal çıkarlarına uygun olana odaklanmıştır.

Neorealizme göre uluslararası sistemin yapısının anarşi olmasıyla sebebiyle oluşan belirsizlikler, tehdit algısı, güvensizlik, niyetleri tahmin edememek ve göreceli kazanç devletlerin davranışlarını etkileyen faktörlerdir. Bu yüzden devletler kendi ulusal çıkarları peşinde koşarlar. Sovyetler Birliği'nin nükleer ile tehdit etmesi üzerine tehdit algısı oluşturarak ABD'nin de nükleer ile cevap vermesi korkunç bir dünya savaşına sebep olabilirdi.

Anarşinin olduğu ortamda silahlanma yarışı vardır ve tehlikeli olan daha güçlü olandır. Diğer etkenlerden biri de İngiltere ve Fransa'nın ABD'nin haberi olmadan gizli bir şekilde hareket etmesinin ABD'yi rahatsız etmesi ve Süveyş Krizi çözülmeseydi İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'nı ele geçirdikten sonra sömürge tarihine dönme isteği niyetinde olabilirdi. İki kutuplu sistemde Batı dünyasının lideri olarak hareket eden ABD açısından bu durum kabul edilmezdi.

Bir diğer unsur ise ideolojik rekabettir. Dekolonizasyon döneminde eski sömürge-lerde komünizmin giderek taraftar bulmaya başlaması ABD için bir tehdit iken, Mısır halkı ve yönetiminde Sovyetler Birliği'nin giderek sempati kazanması ABD'nin ideolojik çıkarları için riskliydi. Bu sempatinin devam etmesi Ortadoğu'da dekolonizasyonla ortaya çıkabilecek güç boşluğunu Sovyetlerin doldurmasına neden olabilirdi. Göreceli kazanca bakarak ABD'nin kendisini kıyasladığı Sovyetlerin güç boşluğunu doldurması güç dengesini bozabilecek bir unsur olması nedeniyle endişe vericiydi. Bu yüzden

ABD, Ortadoğu bölgesinde proaktif bir rol oynaması gerektiğini düşünmekteydi. Süveyş Krizi devam etseydi Sovyetlerin Ortadoğu'da kazandığı sempati, sömürge döneminden miras kalan Batı- karşıtlığı sayesinde daha da arttırabilir ve komünizm bölgede daha da güçlenebilirdi. ABD'nin ulusal çıkarlarına ters düşen bir durumla karşı karşıya kalabilirdi. Bu belirsizlik de iki süper gücü işbirliğine iten sebepler arasında sayılabilir. Sovyetler Birliği açısından da ülkenin 1956 yılında Macaristan'a yaptığı müdahalenin yarattığı büyük endişe azalmış, bu kriz sayesinde dikkatlerin başka yöne çekilmesi sağlanmış ve Sovyetler saldırgan ülke imajından, İkinci Dünya Savaşı ile elde ettiği "kurttarıcı ülke" imajına geri dönme fırsatı bulmuştur (Kılıçoğlu, 2021: 746).

ABD, Ortadoğu'daki yaşanan gerilimin bir an önce sona ermesini istiyordu. Bu yüzden Nasır'ı koruyarak hareket etmiştir. ABD'nin izlediği politikanın altında yatan sebep Macar ayaklanmasıydı. Aynı zamanda ABD, Afrikalı küçük devletleri, emperyalistlerin saldırılarına karşı korumak ve adalet için çağrıda bulunmuştur. Bu dapeşte'de Sovyet müdahalesini protesto ederken, Batılı güçlerin Süveyş'te başlattığı operasyonunu desteklemesi ABD'yi tutarsız davranan konumuna düşürebilirdi. ABD'nin böyle bir algıya sebep olması gücünü olumsuz yönde etkileyebilirdi. ABD o zaman seçimlerle uğraşıyordu ve seçim zamanında Sovyetler ile uğraşmak istemiyordu (Goldschmidt, 1991: 278; Akman, 2013: 315). Krizin derinleşmesi sonucu Nasır'ın Sovyetler'e iyice yakınlaşma ihtimali vardı. Sovyetler'in de bu çatışmayı kendi çıkarına göre kullanabilirdi. Bu gelişmelerle Sovyet etkisinin Ortadoğu'da artmasına ABD engel olmak istemiştir (Kılıçoğlu, 2021: 748).

Sovyetler ve komünizm yayılcılığı ABD için her zaman tehdit olarak algılanmıştır. İki süper gücün ulusal çıkarları birbirinden farklı olduğu için bir bölgeyle temas haline geçtiklerinde niyetlerini ve bu doğrultuda kimin gücüne güç katacağını bilememektedir. Sovyetler Birliği de bu krizi kendi lehine kullanarak komünizmi yaymak ve gücüne güç katmak için kullanabilirdi. Bu tamamen ABD'yi rahatsız ediyordu. Çünkü ABD komünizmin yayılmasını güvensizlik ve tehdit olarak algıyordu. İki süper gücün ideolojileri çatışma içindeyken böyle bir krizin çözülmesinde ulusal çıkarlar rol oynamıştır. ABD'nin müdahale etmemesi durumunda Batı- karşıtlığının oluşması da bir tehdittir. Bu ulusal çıkarlar ABD ve Sovyetler Birliği'ni BM nezdinde cephe almasını sağlamıştır. Ulusal çıkarlar önemli bir rol oynayarak, uluslararası sistemin anarşi olması sebebiyle oluşan korku, belirsizlik, algı, şüphe, güvensizlik ve göreceli kazanç iki süper gücü işbirliğine itmştir. Bu sebepler doğrultusunda ortak çıkardan bahsetmek pek mümkün değildir. Odak noktalar ulusal çıkarlardır ve kriz çözülmemesi durumunda oluşabilecek tehlikeli sinyallerin ve tehdit algılarının var olmasıdır.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın yaşandığı dönemde Süveyş Krizi kilit noktalardan biridir. İki süper gücü ulusal çıkarları doğrultusunda işbirliğine itmştir. Liberalizm açısından bakıldığında bu işbirliği ortak çıkar doğrultusunda yapılmış olarak yorumlanabilir fakat

burada devletlerin ulusal çıkarları önemli rol oynayarak devletlerin kriz esnasındaki davranışlarını etkilemiştir. Liberalizmde, ortak çıkar ve işbirliğinin bağlılığını Süveyş Krizi sırasında görülmemektedir. İki kutuplu sistemde iki aktör işbirliği yaparken ortak çıkarda bulunmamıştır. İki süper güç için önemli olan göreceli kazançlarıdır. Batı ittifakını temsil eden süper güç olan ABD krizin çözülmesinde rol oynamasaydı oluşabilecek sonuçlardan biri Sovyetler'in Ortadoğu'daki güç boşluğunu doldurmasıydı. Sovyetler'in Ortadoğu'daki etkisinin artması ABD için büyük bir tehditti. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin politikalarından ve çıkarlarından birisi Sovyetlerin yayılmasını engellemektir. Sovyetlerin güç kazanması ABD için korku oluşturup güvensizlik yaratıyordu. Süveyş Krizi'nin çözülmesinde de ulusal çıkarların rol oynaması olası bir işbirliğinde ortak çıkar doğrultusunda yapılmadığını, devletlerin kendilerini güçlendirmek için politikalar izlediğini göstermektedir.

Neorealizmin savunduğu varsayımlarından biri olan uluslararası sistemin yapısının anarşi olmasıyla devletlerin davranışlarını etkilemesi Süveyş Krizi'nde de görülmektedir. Anarşinin yarattığı güvensizlik ortamı, ABD'nin göreceli kazancı ve ulusal çıkarları açısından tehdit algısı oluşturması sebebiyle ABD harekete geçmiştir. Kriz Sovyetlerin işine yarayabilme ihtimalini göz önüne alarak tehdit edilme olasılığı olan ABD, krizin çözülmesi için Sovyetlerle beraber BM nezdinde işbirliğine gitmiştir. Anarşinin oluşturduğu belirsizlik ve algı Süveyş Krizi sırasında ABD'nin davranışlarını etkilemiş ve bu doğrultuda ulusal çıkarlarını korumak için hareket etmiştir.

Bu çalışmada uluslararası ilişkiler teorilerinden olan işbirliğinin mümkün olabileceğinden bahseden liberalizme ve ulusal çıkarlar doğrultusundan hareket edilmesini savunan neorealizme değinilmiştir. Bu çalışmada, Süveyş Krizi'nin arka planından bahsedilerek Süveyş Krizi'nin çözülmesinde ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin yaptığı işbirliği temelinde liberalizmin savunduğu ortak çıkarın olmadığını, neorealizmde önemli olan ulusal çıkarlar doğrultusunda işbirliğine gittikleri incelenmiştir. Buna ek olarak Ortadoğu'nun önemi Süveyş Krizi sırasında bir kez daha anlaşılmıştır. Ortadoğu hem iki süper gücün hem de Batı Avrupa devletlerinin çıkarları açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararası sistem yapısından etkilenen devletler de bu bölgede politikalarını ulusal çıkarlarına göre belirleyerek uygulamışlardır.

Kaynaklar

- Akman, H. (2013). ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964). Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Smith, R. C., & True, J. (2005). *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, 3. Basım, 2005.
- Cesim, A. (2019). Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), ss. 1-24.

- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çetin, H. (2001). *Liberalizmin temel ilkeleri*. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), ss. 219-237.
- Çıtak, E., & Şen, O. (2014). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Teorik Değerlendirmeler. *Baskı, Ankara: Röle Akademik Yayınları*.
- Eralp, A., Dağı, D. İ., Keyman, E. F., Polat, N., Tanrısever, O. F., Yalvaç, F., ve Yurdusev, A. N. (2017). *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası: İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları.
- Gabrieli, F. (1961). *The Arab Revival*.
- Grieco, J. M. (1988). *Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism*. International organization, 42(3), ss. 485-507.
- Hasner, P. (1987). Immanuel Kant (Der. Leo Strauss ve Joseph Cropsey). *History of Political Philosophy*, Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- Kant, I. (1960) *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, (Çev. Y. Abadan ve S. L. Meray). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2015). Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*. (der. M. Aydın, H. Brauch, M. Çelikpala, U. Spring, N. Polat), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keohane, R. O. (1986). *Neorealism and its Critics*. Columbia University Press.
- Kılıçoğlu, M. E. *1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi*. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 6(2), ss. 726-757.
- Kolasi, K. (2016). *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi*. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mcnamara, R. (2003). *Britain, Nasser and the balance of power in the Middle East, 1952- 1967: from the Egyptian revolution to the six day war*. Routledge.
- Serbest, M. B. (2017). *Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Manas Sosyal Bilimleri Dergisi, 6. Cilt, 4. Sayı, ss. 689-711.
- Gökçe, Ö. T. (2018). *1945-1960 dönemi Ortadoğuda ABD-SSCB rekabeti: Mısır örneği*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Çev. Aksoy, M.). Nobel Yayınları, 5. Basım.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, Reading, Addison Wesley.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Hatice Bekar %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Hatice Bekar 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Makale Gönderim Tarihi: 04.10.2023 - Makale Kabul Tarihi: 12.10.2023

ÜLKE RAPORLARI IŞIĞINDA KARADAĞ'IN AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYONU: KARADAĞ TAM ÜYELİĞE YAKLAŞIYOR MU UZAKLAŞIYOR MU?

Zeynep PARALI*

Öz

İstikrar ve Ortaklık Süreci kapsamında Karadağ ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler esasen Temmuz 2001'de kurulmuş, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa perspektifi 2003 yılında Selanik'te düzenlenen AB Zirvesi'nde teyit edilmiş ve Temmuz ayında Karadağ ile Avrupa Birliği arasında düzenli istişarelerin bir biçimi olarak Geliştirilmiş Yoğunlaştırılmış Diyalog başlatılmıştır. 21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ'ın bağımsızlığına ilişkin yapılan referandumun ardından ise Karadağ bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsız Karadağ'ın uluslararası hukuka tabiiyeti, 28 Haziran 2006 tarihinde BM üyeliğine kabul edilmesiyle teyit edilmiştir. Bundan sonraki süreçte Karadağ'ın en önemli dış politika hedefi Avrupa-Atlantik entegrasyonu olmuştur. Haziran 2007'de Avrupa Birliği (AB) ve üye devletleri, bağımsız egemen bir devlet olarak Karadağ ile ilişkilerini geliştirme kararı almış, Ekim 2007'de Karadağ ile Avrupa Birliği arasında İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. 2008 yılında AB'ye tam üyelik başvurusu yapan Karadağ, 2010 yılında adaylık statüsü elde etmiş ve Haziran 2012'de ise tam üyelik müzakereleri resmen başlatılmıştır. Ancak tam üyelik söz konusu olduğunda Avrupa Birliği'nin aday ülkelerden iç siyasi engelleri ortadan kaldırma, reformları hızlandırma ve komşularla olan ihtilafları çözme gibi birtakım beklentileri bulunmaktadır. Geline nokta Karadağ'ın diğer Batı Balkan ülkelere nazaran komşularıyla görece daha az sorun yaşasa da ülkede halen yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele, demokratikleşme gibi konulardaki reformlarda başarısızlıkların olduğu görülmektedir. Bunlar da tam üyeliği geciktirecek etkenler arasında sıralanabilir. Çalışmanın asıl hedefi, Karadağ'ın AB ile tam üyelik müzakerelerine başladığı 2012'den bu yana AB'ye tam üyelik yolunda ne denli ilerleme kaydettiği sorusuna bir yanıt aramaktır. Avrupa Komisyonunun yayınlamış olduğu Ülke Raporlarının da bu çalışmaya ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Batı Balkanlar, Karadağ, AB Entegrasyonu, İlerleme Raporları.*

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları, zeyneparali@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8573-8770.

Montenegro's EU Integration in The Light Of Country Reports: Is Montenegro Approaching or Moving Away From Full Membership?

Abstract

Within the scope of the Stabilization and Association Process, relations between Montenegro and the European Union (EU) were essentially established in July 2001, the European perspective of the Western Balkan countries was confirmed at the EU Summit held in Thessaloniki in 2003, and Enhanced Condensed Dialogue was launched in July as a format of regular consultations between Montenegro and the EU. Following the referendum held on Montenegro's independence on 21 May 2006, Montenegro gained its independence. Independent Montenegro's subjection to international law was confirmed with its admission to UN membership on 28 June 2006. In the following period, Montenegro's most important foreign policy goal was Euro-Atlantic integration. In June 2007, the EU and its member states decided to develop relations with Montenegro as an independent sovereign state, and a Stabilization and Association Agreement was signed between Montenegro and the EU in October 2007. Montenegro, which applied for full membership to the EU in 2008, obtained candidate status in 2010, and full membership negotiations were officially launched in June 2012. However, when it comes to full membership, the EU has certain expectations from candidate countries, such as eliminating domestic political obstacles, accelerating reforms and resolving conflicts with neighbors. At this point, has relatively fewer problems with its neighbors compared to other Western Balkan countries, it is seen that the country still has failures in the reforms on these issues such as the fight against corruption and organized crime, democratization. These can be seen as the factors of the delay of full membership as well. The main goal of the study is to seek an answer to the question of how much progress Montenegro has made towards full membership in the EU since 2012, when it started full membership negotiations with the EU. It is expected that the Country Reports published by the European Commission will shed light on this work.

Keywords: *Western Balkans, Montenegro, EU Integration, Progress Reports.*

Giriş

AB'nin Batı Balkanlardaki istikrar ve barış ortamını sağlamak, ekonomik refah seviyesini artırmak, bölge devletlerinin ilgisini AB ile entegrasyon fikrine çekmek gibi amaçlarla İstikrar ve Ortaklık Süreci Politikalarını (Stabilization and Association Process-SAP) oluşturduğu görülmektedir. 21-22 Haziran 1999'de gerçekleştirilen AB Genel İşler Konseyi toplantısında kabul edilmiş olan SAP çerçevesinde Batı Balkanlara bir AB perspektifi sunulmuş ve belirlenmiş olan kriterlere uyum sağlamış

olan bölge ülkeleri ile “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” (Stabilisation and Association Agreement-SAA) imzalanması kararı alınmıştır. AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında en önemli gelişmelerden biri olan SAP ve onun aracı SAA'ların müzakere edilmesi ve uygulanması süreci bir dizi koşulluluğu içinde bulundurmakta ve tam üyelğe giden yolda temel basamakları oluşturmaktadır. Bu anlamda ilişkilerin ilerletilmesi veya askıya alınması SAA'ların giriş bölümlerinde de yer alan demokrasi, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi, serbest ticaret, azınlık haklarına saygı, BM şart ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), hükümleri de dâhil olmak üzere gerekli koşulların sağlanmasından geçmektedir. Bu politika ile amaçlanan, bölgede gerçekleştirilmesi gerekli olan (siyasi, ekonomik, ticari ve insan hakları vb.) reformlara destek olmak ve diğer yandan da Batı Balkan ülkelerinin kendi aralarında yaşanan çatışma ve ihtilafları sonlandırmak olmuştur. Dolayısıyla da Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyonunun ana çerçevesini oluşturan SAP bölgesel istikrarı sağlamak ve tam üyelik üzere iki temel hedefi bünyesinde barındırmaktadır (Elbasani, 2012: 268).

Bugün gelinen noktada Batı Balkanlar coğrafyasının AB'ye tam üyelik sürecini ele aldığımızda 2004 yılında Slovenya ve 2013 yılında da Hırvatistan'ın AB'nin tam üyesi oldukları görülmektedir. 2013 yılında gerçekleşen Hırvatistan üyeliğinin ardından ise AB üyeliğine en yakın olan devlet de çalışmamızın konusu olan Karadağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenleri ülkenin AB ile arasında ciddi bir siyasi krizin bulunmaması ve diğer Batı Balkan ülkeleri ile kıyaslandığında da komşularıyla daha az sorunun olmasıdır. Zira 2006 yılında bağımsızlığını kazanan Karadağ, 2007 yılında AB ile SAP'ı imzalamış, 2008'de AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve 2010 yılında ise AB'ye aday ülke statüsü elde etmiştir. 29 Haziran 2012 tarihinde AB ile tam üyelik müzakereleri başlatılan Karadağ günümüz itibarıyla AB ile müzakerelere devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Karadağ'ın AB ile bütünleşme yolculuğunda kat ettiği ilerlemeyi gözler önüne sermektedir. Bu noktada, Karadağ'ın tam üyelik müzakerelerine başlamış olduğu tarihten günümüze Ülke Raporları özellikle siyasi-ekonomik kriterler açısından detaylı bir şekilde analiz edilecek; 2022 yılı itibarıyla hala sorunlu olan yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele konusunun incelenecek; insan hakları, ifade özgürlüğü gibi alanlarda kaydedilen ilerlemeler saptanacaktır. En nihayetinde ise Karadağ, AB tam üyeliğine yaklaşıyor mu yoksa uzaklaşıyor mu sorusuna bir yanıt aranacaktır.

1. Karadağ'ın Avrupa Birliği ile Entegrasyon Süreci

Ulus devlet inşa etme sürecini diğer Batı Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha geç ve bağımsızlığını herhangi bir savaş yaşamadan kazanan Karadağ, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) dağılmaya başladığı 1990'lı yıllardan 2003 yılına değin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) şeklinde bilinen Sırbistan ve Karadağ'ı içine alan federasyon içinde yer almıştır (Şahin, 2013: 26). 2003 yılında ise AB arabuluculuğunda imzalanmış olan Belgrad Antlaşması ile YFC hukuken ortadan kalkmış ve üç yıl yaşayacak olan Sırbistan-Karadağ Devleti kurul-

muştur. Üç yılın sonunda Belgrad Antlaşması'nın 60. maddesinde de düzenlendiği üzere devlet birliğini oluşturan Sırbistan ve Karadağ'ın düzenleyecekleri bir referandum ile bu yapıyı sürdürüp sürdürmeyeceklerine karar verebilecekleri açıkça ifade edilmiştir. 21 Mayıs 2006'da gerçekleştirilen ve Karadağ vatandaşlarının %55'inin bağımsızlık doğrultusunda oy verdiği referandumdan sonra Karadağ 3 Haziran 2006 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve bölgede bir bağımsız devlet olarak ortaya çıkmıştır (Durokovic, 2014: 168-169).

Bu dönemde AB ayrılma kararına tepkisini 1990'larda yaşanan gelişmelere nazaran zamanında ve etkin bir şekilde göstermiş (Sırbistan ile Karadağ'ın ayrılması hususunda tedirgin olmasına rağmen) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bu süreç içinde AB, Karadağ hükümeti ile muhalefet arasında arabuluculuk üstlenmiş, referandumun hazırlanma sürecine katılmış ve bizzat AB bağımsızlığın kazanılması koşulu olarak %55 oranında bir seçmen barajı belirlemiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde her ne kadar belirlenen bu seçmen oranı demokratik ilkeler açısından tartışmalı bulunsa da, ülkedeki azınlıkların oranları düşünüldüğünde Boşnak ve Sırp azınlığın desteği olmadan yaşanacak bir ayrılığın demokratik olmayacağına ilişkin bir kabulün gözetildiğini iddia edebiliriz. Netice itibarıyla sorunsuz sayılabilecek referandumda %86,5 oranında katılımın gerçekleşmiş ve referandumdan %55 oranında bir bağımsızlık sonucu çıkmış, böylece Karadağ'ın bağımsızlık kararı kabul görmüştür (Durokovic, 2014: 170; Radulović, 2011: 79; Ekinci, 2014: 14).

Yukarıda aktarılanlar ışığında, AB'nin Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasında üstlendiği rolün öneminden kısaca bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. AB, demokratik bir çözüme ve istikrara kavuşulmasında Karadağ'ın iç işlerine uygulamış olduğu yumuşak güç müdahalesiyle hem Sırbistan ve Karadağ'ın barışçıl bir şekilde ayrılmasının yolunu açarak arka bahçesi olarak gördüğü Batı Balkanlar'da önemli bir başarı elde etmiş hem de AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na (ODGP) önemli bir ivme kazandırmıştır (Radulović, 2011: 79). Diğer yandan vurgulanması gereken önemli bir husus referanduma giden süreçte dahi Avrupa-Atlantik entegrasyonuna dâhil olmaya çalışan Karadağ'daki siyasi elitlerin bağımsızlığın kazanılmasının ardından da bu entegrasyonun Karadağ için bir öncelik olduğunu vurgulaması olmuştur. Zira Karadağ bağımsızlığını kazandıktan sonra yayınladığı ilk Ulusal Strateji Belgesi'nde Avrupa-Atlantik entegrasyonunu ülkenin ilk hedefi olduğunu ve bu ağ ile bütünleşmek amacıyla gerekli adımları atacağını belirtmiştir (Dudley, 2017: 20). Karadağ'ın askeri gücünün zayıf olduğu ve muhtemel saldırılar karşısında kendisini savunamayacak bir ülke olduğu göz önüne alındığında ise güvenlik garantileri içeren bir askeri ittifakın da parçası olma arzusunun makul olduğu iddia edilebilir. Bu doğrultuda da Karadağ hükümeti Birleşmiş Milletlerin (BM) 192. üyesi olmuş, AGİT, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi, Barış için Ortaklık, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi birçok kurum ve kuruluşa üye olarak uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır (Radulović, 2011: 80).

AB ile olan ilişkilere bakıldığında ise Karadağ ile AB arasında SAP kapsamında 2001 yılında kurulmuş olan ilişkiler 2005 yılında Sırbistan'ın Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapmamasından dolayı kesilse de, Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ilişkilerin 12 Haziran 2006'da yeniden tesis edildiği görülmektedir (Erdem, 2016: 32). Bu çerçevede, AB Bakanlar Konseyi Karadağ ile 24 Temmuz 2006'da SAA müzakerelerini sürdürme yönünde bir karar almış ve ardından 8 Kasım 2006'da Karadağ'ın ilk İlerleme Raporu yayınlanmıştır. 22 Ocak 2007'de ise AB değerlerine ve koşullarına ilişkin olarak Konsey kararı da yayımlanmıştır (Radulović, 2011: 80-81). Bu ilişkilerin tesisinde Karadağ ile AB arasında önemli bir siyasi ihtilafın bulunmaması ve Dukanoviç'in bölgesel ve uluslararası öncelikleri yerine getirmeye çabalayan bir lider olarak AB ile ABD'nin desteğini almasının önemli etkenler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlatılanlara bakıldığında en nihayetinde Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşmasında AB dış ilişkilerinin önemli bir başarı elde etmiş olduğu ve Avrupa-Atlantik ağıyla kurulan bu ilişkilerin gerek ülkeler arasındaki ilişkilerde gerekse de etnik ve dini toplulukların arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında AB'nin Batı Balkanların istikrara kavuşması çerçevesindeki politikasına olumlu hizmet ettiği açıkça görülmektedir.

Bundan sonraki süreçte Karadağ, AB ile Ekim 2007'de bir SAA imzalanmış ve bu antlaşma AB'ye üye devletlerden alınan onayın ardından 1 Mayıs 2010'da yürürlüğe girmiştir. Aralık 2008'de ise Karadağ, AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Aralık 2009'da Karadağ vatandaşlarına Schengen ülkelerine vizesiz giriş hakkı verilmiştir (Ekinci, 2014: 21; Sekulić, 2020: 136). Aralık 2010'da Avrupa Komisyonu, Karadağ'ın başvurusu hakkında olumlu bir görüş bildirmiş ve müzakerelerin başlaması ile Karadağ'ın üyeliğine ilişkin olarak koşulluk politikası çerçevesinde öncelik gerektiren yedi temel şartı belirlemiştir. Bu koşullar; yargının kapasitesinin ve bağımsızlığının güçlendirilmesi, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelenin artırılması, seçim yasasının anayasa ile uyumlaştırılması, medya özgürlüğünün sağlanması, sivil toplum örgütleriyle işbirliğinin geliştirilmesi ve ayrımcılığın engellenmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır (Şahin, 2013: 27). Bu öncelikler doğrultusunda AB Genel İşler Konseyi Karadağ'ın koşulları yerine getirme performansını incelemeyi sürdürürken, Aralık 2010'da gerçekleştirilen AB Liderler Zirvesi'nde Karadağ'a adaylık statüsü verilmiştir. Diğer yandan, 2008, 2009 ve 2011 İlerleme Raporlarında Karadağ'ın ilk beş yılda AB ile bütünleşme konusunda ilerleme kaydettiği vurgulanmış ve Aralık 2011'deki Brüksel Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, müzakereleri Haziran 2012'de başlatmak yönünde katılım sürecini başlatmış, üyelik müzakereleri en nihayetinde 29 Haziran 2012'de başlatılmıştır (Durakovic, 2014: 174; Sekulić, 2020: 37).

Avrupa Komisyonu tarafından 2011 yılında ilan edilen "2011-2012 Genişleme Stratejisi" kapsamında AB genişleme sürecinde 23. fasıl olan "Yargı ve Temel Haklar" ile 24. fasıl "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik" konusunu daha çok önemsemiş ve söz konusu fasılların aday devletlerin tam üyelik müzakere süreçleri nihayete erinceye kadar açık kalacağını belirtmiştir. AB'nin bu yaklaşımı ise ilk kez Karadağ'ın katılım

müzakerelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Diğer yandan, yolsuzluk ve örgütlü suçlar ile mücadele, Karadağ devletinin adaylık süreciyle ilgili AB'nin üzerinde en fazla üzerinde durduğu konulardan olmuştur (EUR-LEX, tarih yok). 2022 itibariyle ise 33 fasıl açılmış ve bunların 3'ü geçici olarak kapatılmıştır (European Commission).

Bu süreçte Karadağ, AB'ye tam üye olmak isterken, AB de Batı Balkanlar'daki bölgesel çıkarlarından dolayı Karadağ ile sağlam ikili ilişkiler kurmaya çalıştığı iddia edilebilir. Taraflar arasında ikili ilişkiler 2000'li yılların başında başlamış olmasına rağmen Karadağ'ın AB entegrasyonu sürecine dâhil olabilmesi için birçok alanda reformlar yapması gerekmiştir. Bu doğrultuda, Karadağ'da hukuktan eğitime birçok alanda reform yapma çalışmaları hala devam etmektedir (Özer ve Ultan, 2021: 37). Bunun yanı sıra 5 Haziran 2017'de gerçekleşen NATO üyeliği de devletin üzerindeki Sırbistan ve Rusya baskısını azaltırken, devletin Avrupa-Atlantik bağlarını güçlendirmiştir. Ekim 2016'da NATO üyeliğini engellemek amacıyla Karadağ'daki Batı yanlısı hükümeti devirmeyi hedefleyen Rus destekli askeri darbenin başarısız olması ve ardından gelen NATO üyeliği Karadağ-Rusya ilişkilerinin seyrini değiştiren bir dönüm noktası olmuştur (Vurusic ve Trkanjec, 2019). Balkanlar coğrafyasında özellikle kültürel ve dini açılardan (Karadağ nüfusun üçte birinin Sırplardan oluşması, Ortodoks bir çoğunluğun bulunması vb.) müttefik olarak kabul edilen Karadağ'ın, NATO ve AB kurumlarına entegrasyonu Rusya'nın Balkan ve Adriyatik jeopolitiğinde önemli bir yere sahip olan Karadağ'daki nüfuzunun azalmasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa-Atlantik kurumları ile bütünleşmesi hız kazanan Karadağ, tarihi bağlarına ve Rusya'nın yaptığı yatırımların ülkedeki Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'nın (GSYH) %26'sını oluşturmasına rağmen 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından Batı yaptırımlarına katıldığı gibi Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda da Brüksel'in Rusya'ya karşı yaptırımlarına katılmıştır (Özkan, 2023).

Tüm bu gerekçelerle Karadağ'ın AB ile tam üyelik müzakereleri yürüten devletler arasında en yüksek performansı gösteren aday olduğunu iddia etmek mümkündür. Zira Avrupa Parlamentosu (AP), Haziran 2022'de Karadağ'ın AB entegrasyonundaki ilerlemesinden duyduğu memnuniyeti açıkça ifade etmiştir. Ancak Karadağ'ın seçim ve yargı konularındaki reformlarda ve organize suç örgütleri ile yolsuzlukla mücadelede ilerleme kat etmesi gerektiğini belirtmiştir (PubAffairs Bruxelles, 2022). Dolayısıyla da Karadağ'ın AB tam üyeliğinin dış siyasetten ziyade iç siyaset ile yakından alakalı olduğunu iddia etmek mümkündür. Kaldı ki, Ağustos 2022'de ülkede baş gösteren siyasi istikrarsızlık ve Sırp yanlılarının faaliyetlerinin artması bir yandan Rusya-Karadağ ilişkilerine yeni bir kapı aralanma potansiyeli artırırken diğer yandan da Karadağ'ın AB'ye tam üyelik sürecinin yavaşlamasına sebebiyet verebilir. Bu noktada, yukarıda bahsedilenleri tüm yönleriyle gözler önüne serebilmek için Karadağ Ülke Raporlarının incelenmesi elzemdir. Bu nedenle çalışmanın diğer bölümünde Karadağ'ın ne denli ilerleme kaydettiği anlayabilmek adına tam üyelik müzakerelerinin başladığı tarihten günümüze yayınlanan ülke raporları siyasi, ekonomik ve Karadağ için sorunlu bir konu olan yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele gibi açılardan ele alınarak detaylı bir şekilde incelenecektir.

2. 2013-2022 Karadağ İlerleme/Ülke Raporları: Karadağ'ın AB Entegrasyonunda Kaydettiği İlerleme

AP, 22 Mayıs 2012'de yayınladığı Karadağ'ın performansını değerlendirdiği raporunda Karadağ'da parlamentonun işleyişinin güçlendirilmesi, kamu yönetiminde uzmanlaşmanın sağlanması ve siyasileşmenin engellenmesi ve basın özgürlüğünün artırılması gibi konularda ilerleme kaydedildiğini belirtmiştir. Avrupa Komisyonu ise Karadağ'ın AB'ye üyelik şartlarını yerine getirdiği ifade ederek, müzakerelerin başlatılması hususundaki tavsiyesini tekrarlamıştır. Ancak yine de özellikle yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadelede hukukun üstünlüğünün sağlanması ve gazeteciliğe güvenli bir alan oluşturulmasında gerekli çabaların artırılmasında çağrıda bulunmuştur (Şahin, 2013: 29). 29 Haziran 2012'de başlatılan müzakerelerin ardından öncelikle "Yargı ve Temel Haklar" ile "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik" fasıllarındaki tarama sürecine başlanmış ve "Bilim ve Araştırma" ile "Eğitim ve Kültür" fasılları açılmış ve geçici olarak kapatılmıştır. En nihayetinde tüm fasılların taranma süreci Haziran 2013'de tamamlanmıştır. Avrupa Komisyonu, Ekim 2013'te yayınladığı Karadağ İlerleme Raporu'nda, "Şirketler Hukuku", "Kamu Alımları", "Fikri Mülkiyet Hukuku", "Bilgi Toplumu ve Medya", "İşletme ve Sanayi Politikası" ile "Vergilendirme" fasıllarında müktesebatin olduğunu ifade etmiş ve bu müzakere başlıklarının açılmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte yine Komisyon, "Malların Serbest Dolaşımı", "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi", "Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı" ve "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" fasıllarındaki açılış şartlarının da saptandığını ifade etmiştir (European Commission, 2013).

Diğer yandan belirtilmesi gereken önemli bir konu, yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadelede alanındaki yetersizliğin Karadağ'ın, AB ile entegrasyon sürecinde önünde önemli bir engel olmasıdır. Bu sorunlar, Karadağ'ın Milosevic Yugoslavyası ile aynı çatı altında bulunduğu süreçte ortaya çıkmış, özellikle Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te yaşanan katliamlar sonucu uygulanmaya başlanan uluslararası yaptırımlar sonucunda Karadağ'da sigara ve benzin kaçakçılığı ile örgütlü suçların oranı artmıştır. Bununla birlikte, 1991 yılından 2023 yılına kadar kısa aralıklar haricinde ülkede Başbakan olarak görevini sürdüren Milo Dukanoviç ve diğer üst düzey devlet görevlileri arasında ve özelleştirmelerde iltimas, yolsuzluk ve nepotizmin yaygın olduğu söylenebilir (Arman, 2023: 27). Zira Dukanoviç'in akrabalarının önemli pozisyonlarda yönetici olduğu Karadağ'ın en büyük bankası olan Prva Bankası'nın adının karışmış olduğu usulsüzlük ve yolsuzluk olaylarını hatırlatmak yerinde olacaktır (Şahin, 2013: 30). Hatta bu olayın ardından Foreign Affairs, Mayıs-Haziran 2012 sayısında Karadağ'ı "mafya devlet" şeklinde nitelendirmiştir (Naım, 2012). Tüm bunlar göz önüne alındığında da Komisyonun 2012-2013 Genişleme Stratejisi'nin ana temasını "hukukun üstünlüğü" şeklinde belirlemesi şaşırtıcı olmayacaktır (Şahin, 2013: 30). Zira AB'nin hukukun üstünlüğünün AB genişlemesinin en önemli unsuru olduğunu vurgulaması Karadağ'ın yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele konusunda gerekli reformları uygulamak dışında bir alternatifinin olmadığını gözler önüne sermektedir.

Komisyon'un 'Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-15' başlıklı raporu incelendiğinde Karadağ ile ilgili yukarıda bahsedilen konularla alakalı belli başlı sonuç ve tavsiyeler ortaya koyduğu görülmektedir. Mayıs 2014'te AB müktesebatı taramasının tamamlandığı Karadağ'da Aralık 2014'te, 23. Yargı ve Temel Haklar ile 24. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasıllarında müzakereler açılmıştır. Karadağ tarafından kabul edilen eylem planlarına dayanarak AB, 23. ve 24. fasıllar için gelecekteki reformlara bir rehberlik sağlaması öngörülen 84 ara kriterden oluşan kapsamlı bir yol haritası oluşturmuştur. Toplamda 12 fasılda müzakereler açılmış ve 2 fasıl geçici olarak kapatılmıştır. Karadağ'daki ilgili mevzuatın Temmuz 2013'te gerçekleştirilen anayasal reformlarla uyumlu hale getirilmesinin ardından, bir dizi yargı ve savcılık görevlisi seçilmiş ve atanmıştır. Ekim 2014'te ise yeni bir Yüksek Devlet Savcısı atanmıştır. Ayrıca Ombudsmanlık Kanunu da dâhil olmak üzere, temel hakların korunmasına ilişkin yasal çerçeve güçlendirilmiştir (European Commission, 2014). Bu noktada belirtilmesi gereken husus, Yüksek Devlet Savcısı'nın atanmasının 23. ve 24. bölümler ile ilgili yükümlülükleri yerine getirmek için önemli bir araç olmasıdır.

Yolsuzlukla mücadele konusunda ise yasal reformlarda ve alınması gereken tedbirlerde gecikmelerin yaşandığı ve kabul edilen yasal tedbirleri uygulanma noktasında sonuç alınmadığı ifade edilmiştir. Bu noktada, üst düzey yolsuzluklar da dâhil olmak üzere, yolsuzluk davalarında soruşturma, kovuşturma ve nihai mahkûmiyet kararlarına ilişkin güvenilir bir sicil geliştirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Diğer yandan Komisyon, ifade ve medya özgürlüğüne ilişkin kaygıların varlığına dikkat çekmiş, gazetecilere yönelik olarak şiddet olaylarının soruşturulması kapsamındaki çalışmaların hızlandırılmasını vurgulamıştır. Ayrıca yapıcı siyasi diyalogun tesis edilmesi ve seçim sürecinde devlet kurumlarında güvenin yeniden sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, AB'ye entegrasyon konularında idari kapasitelerin güçlendirilmesinin AB yolundaki ivmenin sürdürülmesi anlamında elzem olacağının altı çizilmiştir (European Commission, 2014).

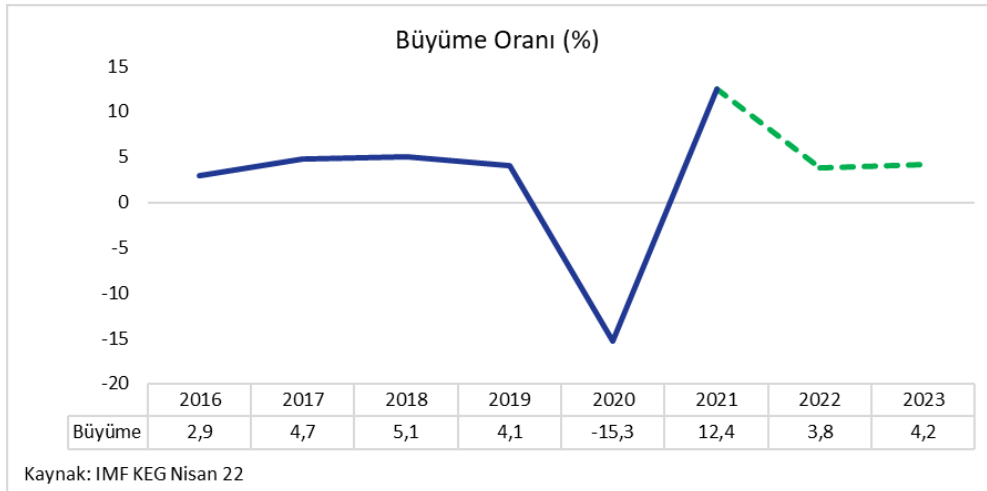
2015 İlerleme Raporu'na gelindiğinde siyasi kriterler açısından 2014 yılında kabul edilen seçim mevzuatının, seçmenlerin elektronik ortamda kimliklerinin belirlenmesi de dâhil tam olarak uygulanması gerektiği belirtilmiştir. AB'den alınan kamu fonlarının siyasi partilerin kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanıldığına ilişkin iddialarda siyasi bir takibin yapılmadığı ifade edilmiştir. Eylül 2015'te Karadağ'ın başkenti olan Podgorica'da hükümetin istifasını isteyen muhalefet partileri seçimlerin adil yapılması için protesto gösterisi düzenlemiş, gösterilen sonunda polis ile protestocular arasında çatışma çıkmış, ciddi yaralanmalar ve maddi hasarlar meydana gelmiştir. Komisyon ortaya çıkan bu şiddet olayları ve aşırı güç kullanımına yönelik iddiaların usulünce soruşturulması ve tüm siyasi partilerin parlamentoda yeniden bir siyasi diyalog geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir (European Commission, 2015).

Kamu yönetimindeki reformlara ilişkin olarak ise Karadağ'ın orta düzeyde hazırlıklı olduğu saptanmıştır. Ancak her ne kadar orta düzeyde olsa da liyakate dayalı işe alımlarda ve bu konuda siyasallaşma ile mücadelede ulaşılan sonuçların dengesiz olduğu belirtilmiş, kamu mali yönetimi konusunda Karadağ'ın muhasebe standartlarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmesi, güçlü bir iç kontrol çerçevesi oluşturması ve yasal uyumu iyileştirmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Karadağ'daki yargı sistemi de orta düzeyde hazırlıklı olarak saptanmıştır. Yasal çerçevenin Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi, profesyonelliğin ve bağımsızlığın artırılması yönünde önemli adımlar atılmış olduğu ancak artık uygulama aşamasına ağırlık verilmesi gerektiği saptanmıştır. Yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadelede ise Karadağ'ın henüz belli bir hazırlık seviyesine ulaştığı ancak özellikle üst düzey yolsuzlukla ilgili olmak üzere, yolsuzluk davalarında etkili soruşturma, kovuşturma ve nihai mahkûmiyet kararlarına ilişkin sicilin sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Geniş suç şebekelerinin soruşturulması ve kara para aklama ile mücadele edilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Bu noktada aslına bakılırsa katılım müzakerelerinde ilerleme kaydedilmesinin hukukun üstünlüğü alanında kaydedilecek ilerlemeye de bağlı olduğu da yinelenmiştir (European Commission, 2015).

Ekonomik kriterlere bakıldığında, Karadağ'ın işleyen bir piyasa ekonomisinde orta düzeyde olduğu görülmektedir. Mali uyum ve iş ortamının iyileştirilmesi hususunda çeşitli ilerlemeler kaydedilmiştir. Karadağ'ın ekonomisi 2009 ve 2012'de yaşanan durgunluktan 2013'te çıkmış ve ülke ekonomisindeki büyüme 2014'teki yavaşlamanın ardından özellikle AB yatırımlarının desteği ile ivme kazanmıştır (European Commission, 2015).

Grafik 1. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Verilerine Göre Karadağ Ekonomisinin Büyüme Oranı

Kaynak: DEİK, 2022.

DEİK'in verilerine göre de (2022), Karadağ ekonomisi 2012 yılında bir daralma yaşamış ancak 2013-2019 yılları arasında ortalama %3,6 oranında büyüme göstermiştir. Ancak bu büyüme yukarıdaki grafikte de açıkça görüldüğü üzere 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeniyle 2020 yılında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Öyle ki imalat sanayi %8,3, inşaat sektörü %13, konaklama %73, ulaşım ise %20,2 oranında bir daralama ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan yine 2015 İlerleme Raporuna göre bankalar, sürekli olarak yüksek düzeyde batık krediler, borç geri kazanım sorunları ve piyasanın küçük olması nedeniyle düşük kârlılıkla karşı karşıya kalmakta, bu da kredilerin kıt ve pahalı olmasına yol açmıştır.

Aşağıdaki grafikte seri 1'in genç seri 2'nin ise Karadağ'daki genç işsizlik oranını gösterdiği dikkate alındığında 2013 yılı itibarıyla %20 olan işsizlik oranının 2015'de de aynı oranda seyrederken 2016 yılında %18'e düştüğü görülmektedir. Ancak her ne kadar 2008 ekonomik kriziyle birlikte işsizlik konusu AB'ye üye olan devletlerin tamamında bir sorun olarak karşımızda çıksa da, 2015 yılındaki oranın 2016'da düşmesine rağmen (ki bu oranın 2022 yılı itibarıyla %24 ü geçtiği göz önüne alınırsa) %20'lerde seyretmesi Karadağ'ın tam üyeliği konusunda AB için tatmin edici olmaksızın uzak görünmektedir. Ayrıca ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) %20,9'unu oluşturan sanayi ve %70'ini oluşturan tarım ürünlerinde (DEİK, 2022) Karadağ'ın rekabet gücünün hâlâ düşük olduğu ve bu durumun iyileştirilmesi gerektiği saptanmıştır (European Commission, 2015).

Üyeliğin getirdiği yükümlülükleri üstlenme kabiliyeti açısından ise Komisyon, Karadağ'ın uyum düzeyi farklılık gösterse de çoğu müktesebat başlığı için hazır olduğunu ancak çevre ve iklim değişikliği konularında hazırlıkların erken bir aşamasında olduğunu belirtmiştir. Müktesebata uyum sağlanması ve idari kapasitenin güçlendirilmesi Karadağ için önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir. Son olarak bölgesel işbirliği konusunda Karadağ'ın yapıcı bir rol oynadığı ve Ağustos ayında Bosna Hersek ve Kosova ile sınır anlaşmalarının imzalanması da dâhil olmak üzere komşularıyla ikili sorunlara karşılıklı olarak barışçıl çözümler bulunması yönünde önemli adımlar attığı kaydedilmiştir (European Commission, 2015).

AB, 2016 yılından itibaren İlerleme Raporu ifadesini Ülke Raporu olarak değiştirmiştir. 2016 yılı Ülke Raporunda siyasi kriterler ele alındığında, Ekim 2016'daki parlamento seçimlerinin revize edilmiş bir yasal çerçeve altında gerçekleştirildiği, teknik gecikmelere ve sorumlu kurumlar arasındaki zorlu ilişkilere rağmen genel olarak seçim hazırlıklarının daha şeffaf bir şekilde yürütüldüğü kaydedilmiştir. Diğer yandan, kamu fonlarının parti siyasi amaçları doğrultusunda kötüye kullanıldığı iddiasına ilişkin siyasi bir takip olmadığı yinelenmiştir. Kamu yönetimi reformu konusunda özellikle 2016-2020 kamu yönetimi reform stratejisinin kabul edilmesi, kamu mali yönetimi reform programı, maaşlara ilişkin yeni kanunun yürürlüğe girmesi ve idari usullerin basitleştirilmesi ile bazı ilerlemeler olduğu saptanmıştır. Fakat kamu hizmetlerinin siyasallıktan arındırılması ve devlet idaresi-

nin doğru boyutlandırılması konularının etkili bir şekilde ele alınması için güçlü bir siyasi iradeye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Yargı sisteminde ise Yargı ve Savcılık Konseyi'nin kapasitesi geliştirildiğine dair bazı ilerlemeler kaydedilmiştir (European Commission, 2016).

Yolsuzlukla mücadele hususunda, Yolsuzlukla Mücadele Ajansı'nın 2016 yılında çalışmalarına başladığı, kurumsal yapılanma sürecinin önemli ölçüde tamamladığı vurgulanmış, bundan sonraki aşamada ise tüm kurumların görevlerini yerine getirme kapsamında daha proaktif davranması gerektiğinin altı çizilmiştir. Örgütlü suçlarla mücadeledeyse özellikle insan ticareti ve kara para aklama konularında olmak üzere, örgütlü suç davalarındaki sicilin geliştirilmesine yönelik çabalar devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Diğer yandan Karadağ'ın, AB ve uluslararası insan hakları standartlarıyla daha fazla uyum sağlamak ve savunmasız grupları ayrımcılıktan korumak için yeterli mekanizmaların olmasını sağlamak üzere çeşitli mevzuat reformlarını tamamladığı ancak bu reformları uygulamada zayıf kaldığı saptanmıştır. Komisyon, insan hakları ihlallerine yönelik tutarlı bir yaptırım politikası sağlamak amacıyla genel yasal çerçevede yapılan değişikliklerin henüz kabul edilmediğini ve Roman azınlığın eğitim, sağlık vb. çeşitli alanlarında en savunmasız ve en fazla ayrımcılığa uğrayan topluluk olmaya devam ettiğini belirtmiştir. Bu noktada, Karadağ'ın hâlâ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına daha aktif uyum sağlaması gerektiğini vurgulanmıştır (European Commission, 2016).

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme kabiliyetine ilişkin olarak, Karadağ'ın müktesebatin uygulanmasına yönelik uyum ve hazırlık konusunda önemli çalışmalar yaptığı, malların serbest dolaşımı, kamu alımları, istatistik ile adalet, özgürlük ve güvenlik gibi birçok fasılda orta düzeyde hazırlıklı olduğu kaydedilmiştir. Karadağ'ın, AB'nin tüm ortak dış ve güvenlik politikası pozisyonlarına ve deklarasyonlarına uyum sağlamaya devam ettiği vurgulanmıştır. Ancak hala Karadağ'ın, balıkçılık, bütçe ve mali hükümler ile çevre ve iklim değişikliği alanındaki hazırlıklarının erken bir aşamasında olduğu saptanmıştır. Karadağ'ın özellikle rekabet politikası ile ekonomik ve parasal politikaya odaklanmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir (European Commission, 2016).

2018 Ülke Raporunda siyasi kriterlere ilişkin olarak, Karadağ'da Ekim 2016'da gerçekleştirilen parlamento seçimlerinden bu yana muhalefetin parlamentoyu boykotunun devam etmesi gündem olmuştur. Her ne kadar Aralık 2017'de muhalefetin bir kısmı meclise geri dönse de henüz parlamentoda diyalogun ve denetimin iyileştirilmediği ve Karadağ'ın siyaset sahnesinin parçalanmış ve kutuplaşmış yapısının demokratik kurumlarda siyasi diyalog eksikliğini derinleştirdiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, parlamentonun yasama kapasitesi ile yürütme gözetiminin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun dışında, ses kayıtları olayının siyasi ve adli takibinde yeni bir gelişme olmadığı kaydedilmiştir (European Commission, 2018).

Karadağ, kamu yönetimi reformu konusunda özellikle devlet memurları ve kamu çalışanları ile yerel özerk yönetimlere ilişkin yeni kanunların kabul edilmesiyle, kamu hizmetinde liyakate dayalı işe alımın uygulanması amacıyla önemli ilerleme kaydedilmiştir. Karadağ'ın yargı sisteminde ilerlemeler gerçekleşmiş ancak bağımsızlığını ve profesyonelliğini artırmayı amaçlayan yargıya ilişkin yasal çerçevenin henüz tam olarak uygulanmadığı not edilmiştir. Yolsuzlukla mücadele konusunda önceki yıllardan farklı olarak üst düzey yolsuzluk davalarında soruşturma, kovuşturma ve nihai mahkûmiyet kararlarına ilişkin bir ilk sicil oluşturulduğu ancak bu sicilin daha da güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ülkede ciddi bir sorun olarak sürekli yinelenen örgütlü suçlarla mücadele, göçmen kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığı (Arman & Çiftçi, 2019: 37) ile mücadelede kovuşturmalara ilişkin sınırlı bir ilerleme olduğu kaydedilmiştir (European Commission, 2018).

Temel haklar konusunda Karadağ mevzuatını AB standartlarıyla daha da uyumlu hale getirmiş, özellikle Ombudsmanlık kurumunun çalışmaları iyileşmiştir ancak kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi ve insan haklarının etkili bir şekilde korunması için daha fazla çabanın gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrımcılıkla mücadele mevzuatında kaydedilen ilerlemenin ardından, Karadağ'ın şimdi hassas grupları ayrımcılıktan korumak için mevzuatın uygulanması zayıf kalmaya devam etmektedir ve insan hakları konusunda kurumsal kapasitenin artırılması ihtiyacının altı çizilmiştir. Karadağ ifade özgürlüğü konusunda belli bir hazırlık seviyesine ulaşmıştır ancak rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Medya ortamı son derece kutuplaşmış olduğu ve özgür medyanın rolünün anlaşılması konusundaki zorluklar sürdüğü de not edilmiştir (European Commission, 2018).

Raporda ekonomik açıdan Karadağ'ın bazı ilerlemeler kaydetmiş olduğu, makroekonomik ve mali istikrarın güçlendiği saptanmış ancak başta yüksek kamu borç yükü olmak üzere süregelen zorlukların ele alınması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ekonominin düşük veya ılımlı enflasyon ortamında Grafik 1.'de de görüldüğü üzere 2013'ten bu yana kesintisiz büyümekte olduğu kaydedilmiştir. Mali sektörün ödeme gücü ve likiditesi iyileştirildiğinin fakat ticaret açığının azaltılması için ihracat tabanının kapsam ve kalite bakımından geliştirilmesini vurgulamıştır. Kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan haksız rekabet de dâhil hukukun üstünlüğüne ilişkin zayıflıkların, iş ortamını olumsuz etkilediği bu sebeple de işgücü piyasasının, düşük katılım ve yüksek işsizlik oranlarına yansıyan yapısal zorluklarla karşı karşıya kaldığı saptanmıştır (European Commission, 2018).

2019 yılı Karadağ Ülke Raporunda ise Komisyon, rapor döneminde kapsamlı ve kapsayıcı bir şekilde gözden geçirilmesi gereken seçim çerçevesine yönelik düşük güven düzeyine dikkat çekmiştir. Bu amaç doğrultusunda 2018 sonbaharında, seçim ve diğer mevzuatın reformuna ilişkin geçici bir parlamento komitesi kurulmuştur. Rapor döneminde, 11 belediye ve bir kent belediyesinde cumhurbaşkanlığı ve yerel seçimler gerçekleştirilmiş ancak yerel seçimler, uluslararası gözlemi zorlaştıracak ve

bağımsız olarak değerlendirilemeyecek usulsüzlük iddialarının sürekli olarak yapılmaya devam edildiği kaydedilmiştir. Muhalefet partilerinin çoğunluğunun geçici ve kısmi olarak Meclise dönmesi ve geçici meclis komisyonunun kurulmasıyla 2018 yılı boyunca Mecliste siyasi diyalogun yeniden tesis edilmesinde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, 2018'in sonlarında bir muhalefet milletvekilinin gözaltına alınması ve 2019'un başlarında yolsuzluk ve yasadışı siyasi parti finansmanı iddialarının (zarf olayı)¹ ardından, muhalefet büyük ölçüde Parlamenti boykot etmeye geri dönmüştür. Komisyon, parlamentonun hesap verebilirliğinin, yürütmenin gözetiminin, demokratik denetimin ve yasama kalitesinin artırılması için tüm partilerin aktif ve yapıcı katılımı gerektiğini ifade etmiştir (European Commission, 2019).

Yönetişime ilişkin duruma bakıldığında Komisyon, şeffaflığın, paydaşların katılımının ve hükümetin reformları uygulama kapasitesinin güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet gösterdiği yasal, kurumsal ve mali ortamın genel olarak iyileştiği ancak sivil toplum kuruluşlarının politika oluşturma sürecine gerçek anlamda dâhil edilmesinin uygulamada henüz sağlanamadığı belirtilmiştir. Diğer yandan, Karadağ'daki kamu yönetiminde ve yargı sisteminde bazı ilerlemeler kaydedildiği ve orta düzeyde hazırlıklı olduğu, yolsuzlukla mücadelede henüz hazırlık aşamasında kaldığı, örgütlü suçlarla mücadelede de önceki yıllardan farklı olarak orta düzeyde hazırlıklı konuma geldiği saptanmıştır. Zira kara para aklamaya yönelik soruşturmalar, mali soruşturmalar ve suç varlıklarına geçici olarak el konulmasına ilişkin ilk izler geliştirilmiştir. Artan uluslararası polis işbirliği, bir dizi yüksek profilli uluslararası operasyon, tutuklama ve uyuşturucu ele geçirme olaylarında sonuç vermektedir. Ancak yerel çıkarların söz konusu olduğu daha karmaşık organize suç türlerinde ikna edici bir sicil oluşturmak için daha fazla sonucun gerekli olduğu belirtilmiştir. Temel haklar konusunda ise Karadağ, mevzuatını, AB standartlarıyla daha da uyumlu hale getirmiştir. Ombudsmanlık ve Ulusal Önleme Mekanizmasının kapasitesi gelişmiştir ancak kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi ve insan haklarının etkili bir şekilde korunması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği not edilmiştir. Komisyon, 2019 yılındaki raporunda önceki yıllardan farklı olarak Romanlar dışında Mısır azınlığının da savunmasız ve ayrımcılığa uğrayan topluluk olduğunu vurgulamıştır (European Commission, 2019).

Ekonomik açıdan bakıldığında Karadağ ekonomisinin hızla büyümeye devam ettiği ancak işsizlik oranı yüksek kalmaya devam not edilmiştir. Trading Economics'in (2023) verilerine göre Karadağ'daki işsizlik oranı 2019 yılı %16 ile %18 aralığında seyretmiştir. Bu oran aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere 2019'un sonlarında artmaya başlayarak 2022 yılında %24'ün üzerine çıkmıştır.

1 Zarf olayı, Karadağ merkezli Atlas Group'un başkanı olan Dusko Knezeviç'in, 2016 seçim kampanyasını finanse etmek için 200.000 dolar olduğunu söylediği zarfı, o zamanki Podgorica belediye başkanı Slavoljub Stijepoviç'e uzattığı bir video klibinin Ocak 2019'da ortaya çıkması olayıdır. Knezeviç medyaya, Cumhurbaşkanı Milo Đukanoviç'in Sosyalistlerin Demokrat Partisi'ne son 25 yıldır bu kadar parayı sağladığını ve bu süre zarfında DPS'nin hiçbir zaman iktidardan düşmediğini ifade etmiştir.

Grafik 3. Trading Economics'in Verilerine Göre Karadağ'daki İşsizlik Oranları

Kaynak: Trading Economics, 2023.

Olumlu ihracat dinamiklerine rağmen güçlü iç talepten kaynaklanan cari işlemler açığı çok büyük kalmaya devam ettiği ve doğrudan yabancı yatırımların net girişleriyle bir kısmının finanse edildiği kaydedilmiştir. Finansal sektörün ödeme gücünün iyileştiği ancak küçük şirketlerin finansmana erişiminin sıkı kredi koşulları nedeniyle engellenmeye devam ettiği belirtilmiştir. Mali konsolidasyon çabaları 2018'de de devam etmiş olmasına rağmen bütçe açığı hedefi tutturulamamış ve Çin'den alınan kredi ile finanse edilen büyük bir otoyol projesinin finansman ihtiyacı nedeni ile kamu borcu yeni bir rekora ulaşmıştır (European Commission, 2019; Independent Türkçe, 2021).

Karadağ'ın üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği konusunda ise şirketler hukuku, fikri mülkiyet hukuku, enerji ve dış, güvenlik ve savunma politikası gibi alanlarda hazırlık düzeyine ulaşılmıştır. Malların serbest dolaşımı, rekabet politikası, tarım ve kırsal kalkınma, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası ile işletme ve sanayi politikası gibi birçok fasılda ilerleme yaşanmıştır. İş kurma hakkı ve hizmet sunma özgürlüğü, fikri mülkiyet hukuku, tarım ve kırsal kalkınma ile gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanlarında ilerleme kaydedilmiştir. Karadağ'ın geleceğe yönelik özellikle rekabet politikası, çevre ve iklim değişikliği ile kamu alımları konularına odaklanması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer yandan göç konusunda, Karadağ, bölgesel göç akışının Arnavutluk, Karadağ ve Bosna Hersek boyunca "kıyı rotası" olarak adlandırılan bölgeye doğru kısmen kayması nedeniyle düzensiz göçte keskin bir artış yaşamıştır. Karadağ makamları 4753 düzensiz göçmeni yakalamış (2017'ye kıyasla %460 artış), bu da ülkenin kabul ve idari kapasitelerini büyük bir baskı altına sokmuştur. Bu noktada, göç ve ilticaya ilişkin önemli bir yasal paketin yürürlüğe girmesiyle yasal çerçeve daha da güçlendirilmiş, kabul ve operasyonel kapasitelerin artırılmasına yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Komşu ülkelerle önemli sınır işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve AB ile Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Statüsü

Anlaşması başlatılmış ve bu antlaşma 1 Temmuz 2020'de yürürlüğe girmiştir (European Commission, 2019).

2020 yılında Ülke Raporu siyasi açıdan incelendiğinde, ilk olarak Covid-19 salgını nedeniyle parlamentonun 2020'nin ilk aylarında faal olmadığı ve 30 Ağustos parlamento seçimleri nedeniyle feshedildiğinin belirtildiği gözlemlenmektedir. Ağustos 2020 parlamento seçimleri öncesindeki siyasi ortam gerginleşip kutuplaşmış ve siyasi aktörler arasında diyalog zayıflamıştır. Muhalefet partilerinin geçici meclis komisyonu çalışmalarına kısmi katılımıyla 2019 yılı boyunca siyasi diyalogun yeniden tesis edilmesine yönelik bazı ilk adımlar atılmasına rağmen muhalefet üyeleri, hükümetin dini özgürlükler veya inançla ilgili kanun tasarısını genel kurula sunmasının ardından katılımlarını askıya almışlardır. Bu durum, Aralık 2019 itibarıyla geniş çaplı dini protestolara yol açmış ve Covid-19 krizi nedeniyle bu protestolar 2020 baharında geçici olarak askıya alınmıştır (European Commission, 2020). Parlamento seçimi, iktidardaki çoğunluk yapısında benzeri görülmemiş bir değişiklikte sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Milo Đukanović genel başkanı olduğu Batı yanlısı Sosyalistlerin Demokratik Partisi (DSP) öncülüğündeki "Karadağ için Kararlı" ittifakı 29 sandalye alırken, Rusya yanlısı muhalif Demokrat Cephe (DP) öncülüğünde "Karadağ'ın Geleceği için" ittifakı 28 sandalye almıştır (Crnovrsanin ve Gül, 2020). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin (AGİT/ODIHR) ön bulgularına göre kilise ve ulusal kimlik konularında oldukça kutuplaşmış bir ortam olmasına rağmen seçimin şeffaf ve etkin bir şekilde yönetildiği kaydedilmiştir (European Commission, 2020).

Temel haklar alanındaki ise yasal ve kurumsal çerçevenin büyük ölçüde sağlandığı vurgulanmıştır. Temmuz 2020'de, eşcinsel çiftlerin hayat ortaklığına ilişkin kanun Parlamento tarafından kabul edilmiş ve Karadağ bölgesinde eşcinsel çiftlerin statüsünü düzenleyen ilk ülke olmuştur. İnsan hakları kurumları ile İnsan ve Azınlık Hakları Bakanlığı'nın kapasitesi güçlendirilmiştir ve Kamu Denetçiliği Kurumu'na duyulan güvenin arttığı belirtilmiş ancak insan haklarına ilişkin ulusal mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yönelik zorluklar olduğu vurgulanmıştır. Ağustos 2020 seçimleri bağlamında marjinal grupların etnik ve dini motifli saldırı tehditleri de endişe konusu olmuştur. Komisyon, insan haklarının tüm çalışma alanları, kamu politikaları ve sektörlerde yaygınlaştırılması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Rapor döneminde Karadağ'ın ifade özgürlüğü konusunda ilerleme kaydetmediği saptanmıştır. Medya mevzuatında ilerleme kaydedilmesine rağmen 2020 yılı boyunca çevrimiçi portalların editörleri ve vatandaşlar hakkında, çevrimiçi yayınları veya paylaştıkları içerikler nedeniyle yapılan tutuklama ve yargılamalarla gölgelenmiştir. Günlük Dan gazetesinin genel yayın yönetmeninin 2004'te öldürülmesi ve 2018'de araştırmacı bir gazetecinin vurulması gibi önemli eski saldırı vakaları hâlâ çözüme kavuşturulamadığı da raporda vurgulanmıştır (European Commission, 2020).

2020 yılı Karadağ'ın ekonomisinde ise düşük yatırımlar nedeniyle ekonomik büyüme hızında yavaşlama olduğu, özellikle hizmet ihracatının artmasına rağmen raporda bunun cari açığı azaltmaya yetmediği kaydedilmiştir. İşgücü piyasası koşulları iyileştirilmiş ancak kadınlar, gençler, Romanlar ve düşük vasıflı kişiler arasında işsizlik oranının yüksek olduğu not edilmiştir. Karadağ'ın ekonomik görünümü, Nisan ayında uygulamaya konulan Covid-19 karantina tedbirlerinin ekonominin büyük bölümünü durma noktasına getirmesi nedeniyle 2020'nin ikinci çeyreğinden bu yana gerilemiştir. 2019'da iyileşen kamu maliyesinin, 2020'de yetkililerin salgına karşı politika tepkisini finanse etmek için hızla artan maliyetler ve düşük ekonomik faaliyet nedeniyle bütçe gelirlerinde düşüş nedeniyle önemli bir baskı altında olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2020).

30 Ağustos 2020 parlamento seçimlerinde, Karadağ'ın Geleceği İçin İttifakı meclisteki 81 sandalyenin 27'sini, diğer iki muhalefet bloğundan Barış Bizim Milletimizdir 10, Birleşik Reform Eylemi ise toplam 14 sandalye kazanarak 3 ayrı muhalefet bloğunun oluşturduğu ittifak 41 sandalyeyle çoğunluğu elde etmiştir. DPS'li Cumhurbaşkanı Milo Đukanović hükümeti kurma görevini Ekim 2020'de Karadağ'ın Geleceği İçin lideri Zdravko Krivokapić'e vermiştir. Krivokapić başbakanlığında kurulan 42. Hükümet 4 Aralık 2020 tarihinde görevine başlamış ve bu hükümet Karadağ'da çoğunlukla siyasi bağlantısı olmayan uzmanlardan oluşan ilk hükümet olarak karşımıza çıkmıştır (Terzi, 2020). Ancak 2021 yılı Karadağ Ülke Raporunda muhalefet ve iktidar çoğunluğuna mensup milletvekillerinin çoğunluğunun genel kurul oturumlarını boykot etmesinin karar alma sürecinin askıya alınmasına neden olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca parlamentonun, Karadağ'ın AB reform gündemine bağlılığını uygulamada henüz ilerleme göstermediği ve yasama girişimleri konusunda hükümetle koordinasyonunu geliştiremediği vurgulanmış ve parlamentonun, ülkenin AB yolunda ilerleme kaydetmesi için hayati önem taşıyan AB ile ilgili reformlar konusunda partiler arası ve toplumsal geniş bir mutabakat sağlaması çağrısında bulunulmuştur. Diğer yandan, parlamentonun 2020'de olduğu gibi 2021 yılında da yargı atamaları için gerekli olan 2/3 çoğunluğu sağlayamadığı not edilmiş ve yargının kilit işlevlerinin hala vekâleten yürütüldüğü kaydedilmiştir. Son olarak 16 fasıl müzakeresinin ve 24 çalışma grubu başkanının istifası veya görevden alınması ile müzakere sürecinin zayıfladığı ve yeni yönetimin AB entegrasyonuna yapıcı katılım gösteremediğine dikkat çekilmiştir (European Commission, 2021).

Ekonomi konusunda ise Karadağ Covid-19 pandemisinin, ülkenin turizme bağımlı ekonomisine ağır bir darbe vurması nedeniyle 2020'de bir durgunluk yaşadığı kaydedilmiştir. Bu bağlamda, Covid-19 pandemisi, Karadağ'ın turizme bağımlı ekonomisini şoklara karşı oldukça kırılgan olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yeni hükümetin ise ilave Covid-19 destek programları da dâhil 2021 finansman ihtiyaçlarını karşılamak için mali kaynaklar biriktirerek mali riskleri azaltmayı başardığı belirtilmiştir. Kamu hibeleri sayesinde inovasyon kapasitelerini geliştirmek ve yerel şirketlere AB standartlarını tanıtmak için bazı çabalar sarf edilmiş ancak bunların

yetersiz kaldığı da vurgulanmıştır. İyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği ile ilgili olarak ise Karadağ'ın, diğer genişleme ülkeleri ve komşu AB üye devletleri ile ikili ilişkilere yapıcı bir şekilde bağlı kalmaya devam ettiği ancak Sırbistan ile ikili ilişkiler, milliyetçi söylemlerin artması nedeniyle artan gerginliklerin Karadağ'ın tam üyeliğini gölgelendiğine dikkat çekilmiştir (European Commission, 2021).

Son olarak 2022 yılı Karadağ Ülke Raporu kısaca özetlenecek olursa; öncelikle bugüne kadar 33 müzakere faslının açılmış ve bunlardan üçünün geçici olarak kapatıldığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Diğer yandan Karadağ'ın SAA'yı uygulamaya devam ettiği ve anlaşma kapsamındaki ortak organların toplantılarının düzenli aralıklarla gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Katılım müzakerelerindeki genel ilerlemenin hukukun üstünlüğü alanında kaydedilecek ilerlemeye bağlı olduğu buna ulaşılmadan başka hiçbir fasıl geçici olarak kapatılmayacağından, 23. ve 24. hukukun üstünlüğü fasıllarında belirlenen ara kriterlerin karşılanmasına yönelik ilerlemede fazla ilerleme kaydedilmesi açısından kilit önem taşıdığı yinelenmiştir (European Commission, 2022).

Komisyon, Karadağ'ın katılım yolunda daha ileri adımlar atabilmesi için ifade ve medya özgürlüğü, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele alanlarında kalan tüm eksikliklerin giderilmesi ve yargının bağımsızlığı, profesyonelliği ve hesap verebilirliğine ilişkin reformların hızlandırılması ve derinleştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu çalışmaların hızının Karadağ tarafından belirleneceği vurgulanmıştır. Ayrıca siyasi dalgalanma, hükümet istikrarsızlığı ve gerginlikler, karar alma süreçlerini ve reformların uygulanmasını sekteye uğrattığı kaydedilmiştir. Bir diğer konu olan Covid-19 salgını, raporlama dönemi boyunca devam etmiş ve Karadağ 2022 baharında, salgının şiddetini sınırlamak için getirilen kısıtlamaları kısmen kaldırmıştır. Rapor döneminde Karadağ'ın, krizin ciddi ekonomik ve sosyal etkilerini hafifletmek için mali tedbirler aldığı kaydedilmiştir. Son olarak Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığının ardından Karadağ'ın, AB'nin kısıtlayıcı tedbirleri de dâhil AB'nin dış ve güvenlik politikasına tam uyum sağlamaya devam etmesi, bu saldırganlığa yanıt olarak BM nezdinde AB girişimlerine verdiği sesli desteğin yanı sıra uluslararası hukuk ve kurallara dayalı bir uluslararası düzene verdiği destek övgüyle karşılanmıştır. Bu durum ülkenin stratejik yöneliminin ve AB'ye katılım hedefine bağlılığının güçlü bir işareti olarak algılanmıştır. (European Commission, 2022).

Sonuç

2006 yılında bağımsızlığını kazanan ve dış politika hedefini Avrupa-Atlantik ağına entegre olmak üzere oluşturan ve Aralık 2010'da AB adaylık statüsünü elde eden Karadağ, 2011 yılında Avrupa-Atlantik entegrasyonunda umut verici beklentiler yaşamış ve bu durum Karadağ'a birçok fırsat sunmuştur. Ülke Raporları incelediğinde, ülkede sorunlu konular olan yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele, temel insan hak ve özgürlükleri ve ifade özgürlüğü gibi alanlar da çeşitli ilerlemeler

yaşandığının kaydedildiği ancak bunun AB'ye tam üyelik için yeterli görülmediği vurgulanmıştır. Karadağ'ın yolsuzluk ve örgütlü suçlar ile ilişkilendirilmesinin (özellikle yolsuzlukla) nedeni en temelde zayıf kamu kurumlarının varlığı olmuştur. Bu noktada, devletten çıkar sağlamak isteyen ekonomik elitlerin de hükümet ve ekonomik politikalar üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda Karadağ'ın ilerleme kaydedebilmesi için öncelikle kamu ve kamu maliyesi konularında ve hukukun üstünlüğü alanında ciddi reformlar yapması ve bunları uygulaması gerekmektedir.

Diğer bir konu ise yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı, hesap verebilirliği ve verimliliği hususunda Karadağ'ın sorunlar yaşamasıdır. Karadağ'da ifade özgürlüğüne yönelik saldırılar da halen önemli bir endişe kaynağıdır. Gazeteciler ve medya mülkiyeti konusunda yaşanan birtakım saldırıların bazılarında başarılı inceleme ve kovuşturma yapılmış olmasına rağmen çoğu durumda olguların tam anlamıyla incelenmediği kaydedilmiştir. Ekonomik kriterler açısından ise Ülke Raporlarında da kaydedildiği gibi 2014 yılı itibarıyla ivme kaydeden Karadağ ekonomisinin Covid-19 nedeniyle ciddi bir düşüş yaşadığı görülmüş, ülkedeki enflasyon oranı da buna paralel arttığı kaydedilmiştir. 2021 yılında yaşanan kısa bir toparlanma sürecinin ardından bu sefer de Rusya-Ukrayna savaşından kaynaklı olarak yaşanan enerji krizi sebebiyle Karadağ'ın ekonomik büyümesinde düşüş yaşandığı görülmüştür. Diğer yandan, ülkedeki işsizlik oranının da AB'nin istediği seviyede olmadığı (2022 itibarıyla %24) kaydedilmiştir. Dolayısıyla Karadağ'daki ekonomik sorunların ortadan kaldırılabilmeleri için öncelikle ekonomide yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması gerekmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer husus Karadağ'da geçtiğimiz aylarda gerçekleştirilen 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, otuz yıldır ülke siyasetinde önemli bir rol oynayan DSP lideri Đukanoviç'in seçimi kaybetmesi ve yerine Avrupa Şimdi Hareketi'nin adayı olan Jakov Milatoviç'in geçmesidir. Aslına bakılırsa 2010 yılından itibaren DSP'nin güç kaybetmeye başladığını ve ülkede çeşitli siyasi ve toplumsal krizler yaşandığını ifade etmek gerekmektedir. Zira 2013'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarını muhalefet uzun bir zaman kabul etmemiş, 2015-2016'da ise DSP'yi yolsuzlukla ilişkilendirenler ve NATO'ya karşı olanlar sokak eylemleri gerçekleştirmiş, Ağustos 2020 parlamento seçimlerinden sonra ise hükümet krizleriyle karşılaşmıştır. Ayrıca 2022 yılında Sırp Ortodoks Kilisesi ile Karadağ Hükümeti arasında Temel Sözleşme'nin imzalanması ile Dritan Abazoviç Hükümeti de düşmüştür. Bu bağlamda, bu sözleşmenin imzalanmasıyla başlayan sürecin bir domino etkisi yarattığı, Avrupa-Atlantik ağının da bu durumdan rahatsız olduğu açıkça görülmektedir. Zira buradaki donmuş meselelerin gün yüzüne çıkması AB'nin arka bahçesi olarak gördüğü Batı Balkanların Rus etkisi altında kalabileceği anlamına da gelmektedir. Bu noktada, her ne kadar Batı yanlısı Đukanoviç'in seçimi kaybetmesinin ardından ülke siyaseti ile ilgili net bir çıkarım yapmak erken olsa da bu seçim Karadağ'ın son on yılda yaşadığı ağır ve sancılı dönüşümünde yeni bir aşamaya geçildiğini göstermektedir.

AB entegrasyon süreci açısından değerlendirildiğinde her ne kadar Dukanoviç ile DSP iktidarı, yolsuzluk örgütlü suçlar ve devletin kurumlarını ele geçirme gibi konularla iç içe olmasından dolayı eleştirilse de Avrupa-Atlantik ağı ile eşgüdümlü bir tutum sergilediği için AB ve ABD ile ciddi bir siyasi kriz yaşamamıştır. Zira Karadağ, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda dahi Rusya'ya karşı yaptırımları desteklemiştir. Bu noktada, Avrupa-Atlantik ağının ülkede yaşayan Sırplar üzerinden Karadağ'a müdahil olma potansiyeli taşıyan Sırbistan ve Rusya karşısında Dukanoviç'i istikrarı devam ettirebilecek bir lider olarak gördüğü açıkça ifade edilebilir. 2023 seçimini kazanan Milotovic ise özellikle yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadele konularında ve ülkede gerçekleştirilmeyi bekleyen reformlarda Karadağ'a, AB entegrasyonunda ivme kazanabileceği beklentisini oluşturmuştur. Bununla birlikte, 11 Haziran 2023 erken parlamento seçimlerinde, Avrupa Şimdi Hareketi meclis de çoğunluğu da elde etmiştir. Şüphesiz tüm bu beklentilerin gerçekleşmesi ve Karadağ'ın AB'ye tam üye olması, meclisin faal olarak çalışması karar alma mekanizmasının işleme ve siyasi, ekonomik ve diğer konularda yapılacak olan reformların oluşan yeni siyasi ortamda nasıl şekilleneceği ile de yakından alakalı olmaktadır.

En nihayetinde AB adaylık statüsüne sahip olan ülkelerin temel amacı AB'ye tam üye olabilmektir. Fakat AB ile müzakere süreçlerinde aday ülkelerden siyasi, ekonomik, sosyal vb. çeşitli alanlarda ilgili koşulları yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu çalışmada, adaylık statüsü elde ettiği 2010'dan günümüze hala AB tam üyesi olamayan Karadağ'ın, AB'ye tam üye olma noktasında yol haritasının belirlendiği ülke raporları yukarıda da bahsedilen çeşitli alanlarda analiz edilmiştir. Yapılan analizlerden, Karadağ'ın ekonomi, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, örgütlü suçlar ve yolsuzlukla mücadele, ifade özgürlüğü gibi konularda belirli ilerlemeler kaydetmesine rağmen 2022 yılı ülke raporunda da belirtildiği üzere bu ilerlemelerin tam üyelik için yeterli olmadığı ve dolayısıyla da reformların hızlandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Karadağ, AB tam üyeliğine yaklaşıyor mu, uzaklaşıyor mu sorusuna verilen yanıt, Karadağ'ın Avrupa-Atlantik kurumlarına entegrasyon konusundaki kararlılığı ve AB ile özellikle dış politikadaki uyumu düşünüldüğünde AB'ye tam üyelik hedefinden uzaklaştığının söylenemeyeceği yönündedir. Ancak özellikle Karadağ'ın iç siyasetinde bir istikrar sağlanamaz ve reformlar beklenen şekilde gerçekleştirilemezse yakın gelecekte Karadağ'ın, AB'ye tam üye olamayacağını ve bunun uzun bir sürece yayılacağını söylemek de yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Arman, M.N. & Çiftçi S.E. (2019). Güvenliğin Kalkınma Boyutu: Karadağ Örneği. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 31-48.
- Arman, M. N. (2023). Stabilocracy and the Durability of Illiberal Practices in the Western Balkans. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 29, 24-32.

- Crnovrsanin, S. & Gül, K. (2020). *Karadağ'daki Genel Seçimde Muhalefet Kanadı Zafer İlan Etti*. Anadolu Ajansı, 17 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karadag-daki-genel-secimde-muhalefet-kanadi-zafer-ilan-etti/1958219>, adresinden alınmıştır.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2022). *Karadağ Bilgi Notu*. 4 Ekim 2023 tarihinde <https://www.deik.org.tr/uploads/karadag-bilgi-notu-haziran-2022.pdf>, adresinden alınmıştır.
- Dudley, D. (2017). The Price of European Integration: Montenegro's NATO Membership on the Path of EU Accession. *Mediterranean Quarterly*, 28(4), 14-31.
- Durakovic, E. (2014). Karadağ Cumhuriyeti. Arman, M.N. & Mandacı, N. (Eds.), *Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme*, içinde (149-179). 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ekinci, M. U. (2014). Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu, İstanbul: SETA Yayıncılık.
- Elbasani, A. (2012). Enlargement in the Western Balkans: EU Incentives and Domestic Constrains. Biliarsky, I., Cristea, O. & Oroveanu, A. (Eds.), *The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea*, içinde (256-276). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Erdem, G. (2016). *Avrupa Birliği ile İstikrar ve Ortaklık Sürecinde Batı Balkanların Ekonomik Dönüşümü*. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- EUR-LEX, (tarih yok). *Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012*. 11 Mayıs 2023 tarihinde, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/enlargement-strategy-2011-2012.html> adresinden alınmıştır.
- European Commission, (tarih yok). *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Montenegro*. 11 Mayıs 2023 tarihinde, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/montenegro_en, adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2013). *Montenegro 2013 Progress Report*. Brussels, 2013, 15 Mayıs 2023 tarihinde https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/mn_rapport_2013.pdf adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2014). *Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-15*, Brussels 2014, 16 Mayıs 2023 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014_enlargement_strategy_paper.pdf adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2015). *Montenegro 2015 Progress Report*. Brussels, 2015, 15 Mayıs 2023 tarihinde https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_montenegro.pdf, adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2016). *Montenegro 2016 Progress Report*. Brussels, 2016, 17 Mayıs 2023 tarihinde https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_montenegro.pdf adresinden alınmıştır.

- European Commission, (2018). *Montenegro 2018 Progress Report*. Brussels, 2018, 17 Mayıs 2023 tarihinde <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-montenegro-report.pdf> adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2019). *Montenegro 2019 Progress Report*. Brussels, 2019, 17 Mayıs 2023 tarihinde <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20190529-montenegro-report.pdf>, adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2020). *Montenegro 2020 Progress Report*. Brussels, 2020, 17 Mayıs 2023 tarihinde https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/montenegro_report_2020.pdf, adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2021). *Montenegro 2021 Progress Report*. Brussels, 2021, 18 Mayıs 2023 tarihinde <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Montenegro%202021%20report.PDF> adresinden alınmıştır.
- European Commission, (2022). *Montenegro 2022 Progress Report*. Brussels, 2022, 18 Mayıs 2023 tarihinde <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf> adresinden alınmıştır.
- Independent Türkçe, (2021). *Borçlandığı Çin'e Para Ödemeyen Karadağ'a Avrupa'da Sırt Çevirdi*. 4 Ekim 2023 tarihinde <https://www.indyrturk.com/node/347366/dünya/borçlandığı-çine-para-ödeyemeyen-karadağa-avrupa-da-sırt-çevirdi>, adresinden alınmıştır.
- Naím, M. (2012). Mafia States: Organized Crime Takes Office. *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 2012, 15 Mayıs 2023 tarihinden <https://www.foreignaffairs.com/mafia-states> adresinden alınmıştır.
- Özer, F. & Ultan, M. Ö. (2021). Avrupa Birliği'ne Aday Statüsündeki Ülkelerin Siyasi ve Ekonomik Açılardan Karşılaştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, cilt:19, Özel Sayı, 29-56.
- Özkan, C.E. (2023). *Balkanların AB'ye Entegrasyon Sürecine Rusya'nın Tepkisi: Karadağ Örneği*. 4 Ekim 2023 tarihinde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM), <https://www.ankasam.org/balkanlarin-abye-entegrasyon-surecine-rusyanin-tepkisi-karadag-ornegi/>, adresinden alınmıştır.
- PubAffairs Bruxelles, (2022). *Montenegro: Political Tensions Slow Progress of EU-Related Reforms*. 4 Ekim 2023 tarihinde <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/eu-institution-news/montenegro-political-tensions-slow-progress-of-eu-related-reforms/>, adresinden alınmıştır.
- Radulović, M. Montenegro's Journey towards EU Accession. Rupnik, J. (Ed), *The Western Balkans and the EU: 'the hour of Europe'*, içinde (79-93), Fransa: European Union Institute for Security Studies (EUISS).
- Sekulić, T. (2020). *The European Union and the Paradox of Enlargement The Complex Accession of the Western Balkans*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Şahin, Y. (2013). *Karadağ: Yolsuzluk Ve Örgütlü Suçlarla Mücadele, AB Yolunda Sorun Teşkil Ediyor*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 26-30.

Terzi, H. (2020). *Karadağ'da 29 Yıl Sonra Yaşanan İktidar Değişikliği*. 18 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.institute.org/opinion/karadagda-29-yil-sonra-yasanan-iktidar-degisikligi> adresinden alınmıştır.

Trading Economics, (2023). *Montenegro-Unemployment Rate*. 4 Ekim 2023 tarihinde <https://tr.tradingeconomics.com/montenegro/unemployment-rate>, adresinden alınmıştır.

Vurusic, V. & Trkanjec, Z. (2019). *Montenegro Sentences Russia, Opposition Leaders for Failed 2016 Coup*. Euractiv, 4 Ekim 2023 tarihinde <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/montenegro-sentences-russians-opposition-leaders-for-failed-2016-coup/>, adresinden alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Zeynep Paralı %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Zeynep Paralı 50%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Rapor İncelemesi

BÜLENT ATASEVER, DİNÇER ALPTEKİN, DOÇ. DR. LEVENT ERSİN ORALLI, GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ SURIYE RAPORU*

Berfin Güneş ŞAHİN**

Eser ve Yazarlar Hakkında

Bülent Atasever 1977 yılında Ankara'da doğdu. Kamu Yönetimi bölümü mezunu olan yazar, yüksek lisansını Uluslararası Güvenlik ve Terörizm üzerine tamamlamıştır. Özellikle Suriye iç savaşının başlamasıyla birlikte sınır bölgelerinde oluşan göç akını boyunca, gerek Birleşmiş Milletler organlarında, gerekse farklı sivil toplum kurumlarında başta insani yardım programları olmak üzere çalışmış, halen göç ve sınır güvenliği alanında farklı çatışma bölgelerinde araştırmalarını sürdürmektedir.

Dinçer Alptekin 1977 yılında Ankara'da doğdu. Hukuk Fakültesi mezunu olan yazar, avukatlık mesleğini halen Ankara'da icra etmektedir. Suriye krizinin patlak vermesi ile faaliyetlerini Uluslararası Göç ve Mülteci hukuku alanında yoğunlaştıran yazar, özellikle sivil toplum alanının hukuki boyutundaki çalışmaları ile tanınmaktadır.

Doç Dr Levent Ersin Orallı, Gazi Üniversitesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi yüksek lisans, Gazi Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladı. Kopenhag Üniversitesinde (University of Copenhagen) bilimsel çalışmalar yürüttü. 2005 yılında Gazi Üniversitesi'nde akademik hayatına başladı. 2010 yılında Doktorasını tamamladıktan sonra çeşitli kitap ve dergilerde Kamu Hukuku, Devletler Hukuku, İnsan Hakları Hukuku, Türk dış politikası, demokrasi ve sivil toplum konularını işleyen Türkçe ve İngilizce makaleleri bulunan Levent Ersin Orallı, çok sayıda televizyon ve radyo programında güncel hukuksal ve siyasi süreçlerle ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Levent Ersin Orallı, ülke çapında faaliyet gösteren çeşitli dernek ve vakıflarda yöneticilik yapmaktadır, aynı zamanda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak kamu hizmetine devam etmektedir. İngilizce ve Danca bilmektedir.

Giriş

Gönüllü Geri Dönüş Suriye Raporu, yazarların Suriye krizi boyunca gerek akademik, gerekse saha çalışmalarına ve farklı bilim alanlarındaki tecrübelerine dayalı

* Ankara: Hassas Grupların Entegrasyonu Derneği, 105 Sayfa, 2023.

** berfin_guness@hotmail.com Orcid 0000-0001-5913-6189

nan bir temelden ortaya çıkmıştır. Günümüz konjonktüründe milyonlarca sığınmacının 10 yılı aşkın süredir Türkiye’de koruma altında bulunması durumu, gerek siyasal düzlemde, gerekse kamuoyu nezdinde giderek artan tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalar çoğunlukla misafirliğin çok uzadığı ve özellikle Suriyeli sığınmacıların artık vatanlarına geri dönmeleri gerektiği üzerinden yapılmaktadır. Bu kapsamda dikkati çeken husus, tartışmaları sürdüren kamuoyunun büyük kesiminde Suriye ve Geri Dönüş olgusu hakkında çok temel veriler haricinde fazla bilgi bulunmaması ve bilgi kirliliği görülmesidir. Yazarlar bu anlamdaki bir ihtiyaç öngörüsüyle, daha önceki göç ve sığınmacı olgularına dayalı deneyimleri ve geniş kapsamlı bir saha araştırması planını harmanlayarak, hem kamuoyunun aydınlatılmasını, hem de politika yapıcı ve uygulayıcıların çalışmalarına destek olmak amacı ile Gönüllü Geri Dönüş Suriye Raporu’nu hazırlamışlardır. Raporla kapsamlı bir gönüllü geri dönüş programının nasıl planlanması gerektiği ortaya konulurken, geri dönüş planlanan Suriye’deki güncel durum, sivil ve akademik bir bakış açısı ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Saha araştırmasının Türkiye’de Ankara, Mersin, Şanlıurfa gibi pilot iller üzerinden ve Suriye’nin kuzey batısında bulunan Cinderes, Sarmada, Afrin, İdlib, Azez ve Tel Abyad bölgelerinde gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde gönüllü geri dönüş programları hakkında temel bilgiler sunulacağı ifade edilirken, ikinci bölümde ise Suriye’deki dönüş/ yeniden yerleştirme yapılması planlanan yerlerin sosyo-ekonomik durumunun değerlendirileceği iletilmektedir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de halen geçici koruma altında bulunan sığınmacılar ve Suriye’ye gönüllü geri dönüş yapmış kişilerin geri dönüş hakkındaki görüş ve düşünceleri ile sığınmacılar ile ilgili çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerilerinin paylaşılacağı belirtilmektedir. Raporda gönüllü geri dönüş olgusunun tüm aktörlerinin görüşlerinin alınmaya çalışıldığı ve hem Türkiye’de, hem de Suriye’de, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel meclisler ve sığınmacılarla görüşülerek bu aktörlerin tüm fikir ve görüşlerinin rapora yansıtılmak istendiği ifadesi yer bulmaktadır.

Gönüllü Geri Dönüş Suriye Raporu

Raporun önsözünde yazarlar, geçtiğimiz 20 yılda küresel boyutta gerçekleşen savaşlar, iç çatışmalar, iklim değişiklikleri ve buna bağlı kuraklık ve ekonomik zorluklar ile Arap Baharı gibi politik gelişmeler sonucu artan göç akınları ile Türkiye’nin geldiği noktayı vurgulamaktadır.

Bu nokta kapsamında yazarlar, küresel boyuttaki gelişmeler ve özellikle Suriye krizi sonucu oluşan göç akınlarının coğrafi anlamda bir köprü ve giderek göçün hedefi haline gelmekte olan Türkiye’nin göç dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Yazarlar günümüzde milyonlarca sığınmacının Türkiye’deki geçici koruma altındaki sürelerinin 10 yılı aşmış olduğunu vurgularken, bu süre zarfında Türkiye’nin, bütün kurumları,

Türk halkının ve sivil toplum örgütlerinin desteğiyle sığınmacılara sağlık, eğitim, geçim kaynakları, barınma, güvenlik ve entegrasyon gibi bütün önemli hayati başlıklarda destek olma çabasını belirtmişlerdir. Gelineen durumda, göç hareketlerinin yoğunlaştığı 2011 yılından yakın zamana kadar yerel halkta sığınmacılara olan bakış destek yönlü yansımakta iken, son yıllarda ise yerini yabancı karşıtlığına doğru ivme gösteren bir düzleme bırakmaktadır. Yazarlar özellikle politik görüş farklılıkları ile değişik alanlarda bu durumu alevlendirecek söylevlerin/ tartışmaların gerçekleştiğini, bu durumun ise var olan gerginliği zaman zaman daha da tetiklediğine dikkat çekerek, yakın bir gelecekte geri dönüş programlarının önem kazanacağı çıkacağı öngörüsünde bulunmaktadır.

Bütün bu bağlamda yazarlar, var olan tartışma düzleminin tamamının geri gönderilme fikri üzerinde yoğunlaştığını ve farklı siyasi temsilcilerin söylemleri incelendiğinde geri dönüş/ geri göndermeye ilişkin farklı yaklaşımların da olduğunu tespit etmektedirler. Yazarlar, bütün siyasi oluşumların bir geri gönderme ajandasına veya söylevine sahip olmalarına rağmen, geri dönüş ajanda veya söylevlerinin Türk hukuku ve uluslararası mevzuat normları çerçevesinde değerlendirilmediği, takvime bağlı somut planlamaların yapılmadığı, ekonomik maliyetine ve sosyal etkilerine ilişkin başlıkları içermediklerine dikkat çekmektedir.

Gönüllü ve onurlu bir geri dönüş programı için yazarlar öneri olarak uluslararası hukuk çerçevesinde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği tarafından yayınlanan çeşitli rehber, rapor ve yayınlardan yola çıkarak gönüllü geri dönüşün, birey ve topluluklara yönelik sağlıktan eğitime, güvenlikten barınmaya, insan haklarından yeniden entegrasyona ve bunların takibine kadar kapsamlı dinamikleri içinde barındıran bütüncül bir yaklaşım olması gerekliliğini ileri sürmektedirler. Geri dönüş programlarının ulusal ve uluslararası pek çok kurumun ve ülkenin işbirliği içinde yapılması gerekliliğini öneren yazarlar, geri dönüş programlarının her bir vaka üzerinde kendine özgü çalışma yapılması ihtiyacı olan, çok boyutlu, uzun süreli ve kapsamlı planlamalar gerektiren katmanlı bir yapıyı gerektirdiğini iletmektedir.

Raporun birinci bölümünde yazarlar gönüllü geri dönüş olgusu hakkında temel bilgiler sunarak, programların uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan rehberlere atıfta bulunarak nasıl yürütülmesi gerektiği hakkında öneriler sunmuşlardır. Bu çerçevede, göç, mültecilik ve sığınmacılar gibi konularda en yetkin uluslararası kuruluş olan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kuruluşundan başlanarak kısa bir tarihçeye raporda yer verilmiştir. Bu kapsamda yazarlar, gönüllü geri dönüş programlarının ilk adımlarına yer verirken Birleşmiş Milletler, BMMYK Tüzüğünü kabul eden 14 Aralık 1950 tarihli Genel Kurul Kararı md. 428-(5)'i anımsatmaktadır. Bu karar, hükümetleri "gönüllü olarak ülkesine geri dönüşü teşvik etme çabalarında Yüksek Komiserlere yardım ederek, görevlerini yerine getirirken onunla işbirliği yapmaya çağırılmaktadır" şeklinde ifade bulmuş ve böylece ilk gönüllü geri dönüş faaliyetleri başlamış olup, geri dönüş prosedürlerini de bazı temel standartlar altında belirlemektedir. Yazarlara göre bu standartlar, fiziki güvenlik,

yasal güvenlik, maddi güvenlik ve toplumsal uzlaşdır. Yine yazarlar tarafından bu standartların açıklaması olarak “Fiziki Güvenlik, silahlı saldırılara karşı koruma ve mayınsız alanları, Yasal Güvenlik, aflar veya kişisel güvenlik, bütünlük, ayrımcılık yapmama, Maddi Güvenlik, tarla vs gibi çalışma alanlarına veya geçim kaynaklarına erişimi, Toplumsal Uzlaşa ise gönüllü geri dönüş yapan kişilerle yerleşik halk arasında eşitliği teşvik etmek” gösterilmektedir.

Genel çerçeveyi bu şekilde ifade eden yazarlar, gönüllü geri dönüş programlarında yer alan/alacak en önemli kuruluşlardan olan BMMYK, Dünya Göç Örgütü (IOM) ve T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının geri dönüş programlarındaki görev ve rollerini aktararak, bu kurumlar tarafından hazırlanan ve geliştirilen geri dönüş aşamalarını tespit etmişlerdir. Bu tespitlere göre sağlıklı bir geri dönüş programının adımları; potansiyel geri dönüş yapan/yapacak kişilerin belirlenmesi, süreçteki bütün paydaşlardan oluşan koordineli bir ağ oluşturulması, uygulanacak faaliyetlerin ve sağlanacak hizmetlerin belirlenmesi, partnerlerin rol ve sorumluluklarının belirlenmesi ile bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması şeklinde ilerlemelidir. Sistematiği yazarlar tarafından bu şekilde ifade bulan geri dönüş programlarının fiziki etapları ise, dönüş öncesi hazırlık, yolculuk ve varış süreçlerindeki destek aşamaları ayrıca şemalar halinde raporda yer bulmaktadır. Yine yazarlar tarafından dönüş öncesi hazırlık, yolculuk ve varış süreçleri hakkında bilgi verilirken, refakatsiz çocuklar, yaşlılar ve özel ihtiyaç sahipleri gibi hassas gruplara ayrı başlıklar altında öneriler oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada açıklama olarak yazarlar özellikle düzensiz göçmen veya sığınmacı gruplarının 18 yaşının altında refakatsiz çocuklar içerdiğini ve bu nedenle refakatsiz çocuklar için farklı geri dönüş planlamalarının genel program içine dahil edilmesi gerekliliğini belirtmektedirler.

Yazarlar raporun ikinci bölümünde geri dönüş programlarının önemli bir ayağının da dönüş yapılacak ülke veya bölgelerin durumunun olduğunu belirtmektedirler. Çalışma evreninin çoğunun Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyeliler olması nedeniyle yazarlar, planlanacak geri dönüş programlarının en büyük hedefini oluşturan Suriye’deki bazı bölgelerin güncel durumunu aktarmak amacıyla Suriye’deki hareket bölgelerinde saha araştırması düzenlemiş ve bu çıktıları raporda paylaşmışlardır. Bu kapsamda Türkiye’nin Suriye’de bazı bölgelerde gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatlarının kısa bir tarihçesi raporda verilmiş ve hareket gerçekleştirilen bölgelerin güncel durumları ve geri dönüşe uygunlukları yazarlar tarafından ele alınmıştır. Bu bölümde yazarlar tarafından dikkat çekilen nokta, bütün bu bölgelerin farklı konjonktürler içinde bulunması nedeniyle ayrı ayrı ele alınması ve değerlendirilmesi gerekliliğidir.

Bu kapsamda ilk bölge olarak Tel Abyad - Rasulayn ve çevresindeki güncel durum hakkında bilgi verilmiştir. Yazarlar bu bölge için güvenlik, eğitim, sağlık hizmetleri, ulaşım, enerji altyapısı ve ekonomik sorunlarına öncelikli olarak işaret ederken, bu başlıklar içinde güvenlik sorunlarını birinci sıraya koymuşlardır.

Söz konusu bölgelerin etrafının terör unsurları ile sarılı olması, her iki bölgede de sıklıkla yaşanan bombalı araç saldırıları, roket ve havan topu ile yapılan rastgele atışların, burada yaşayan insanlar için güvenlik endişesi yarattığını ileten yazarlar, orada yaşayan insanların süregelen belirsiz konjonktür nedeniyle de her an tehlikeli bir durum gelişebileceği endişesi taşıdıklarını da belirtmektedirler. Bununla birlikte okulların pek çoğunda tadilat gereksinimi ve öğretmen açığı olduğu, yüksek öğretim imkanlarının bulunmadığı, eğitim materyallerinin ise iyileştirilmesi gerekliliğinin altını çizen yazarlar, kırsal kesimdeki birçok yerde örgün eğitimin, materyal ve öğretmen açığı nedeniyle sağlıklı bir şekilde yapılmadığı ve bu sebeple çeşitli illegal gruplara ait kurs ve eğitim yerlerinde radikal gruplara insan kaynağı sağlandığı iddiasına da dikkat çekmektedir.

Sağlık hizmetleri anlamında ise temel sağlık hizmetlerinin eğitim hizmetleri ile paralel ilerleyen problemlerin bulunduğunu ileten yazarlar, ağır veya kronik vakaların, haftalık heyetler sevkine karar verilerek en yakında bulunan iki ilçe olan Ceylanpınar ve Akçakale'deki devlet hastanelerine sevk edildiklerini belirtmektedirler. Fakat bu sevklerin halihazırda yoğun sığınmacı göçü ve bölge nüfusundan dolayı kapasitelerinin çok üstünde hizmet vermek zorunda kalan hastaneler için büyük yoğunluk yaratması çözülmesi gereken ayrı bir durum olarak rapora yansıtılmıştır.

Yerel Meclisler tarafından bölgede üstyapı ve altyapı sorunları ile birlikte belediye hizmetlerinde görülen aksaklıklarında bulunduğu bilgisi verilen yazarlar, hem elektrik hemde akaryakıtın Türkiye'den gelmesi nedeniyle pahalı oluşu konusunda da rapora ifadeler eklemiştirler. Önemli bir diğer başlık olarak geçim kaynaklarının azlığı ve tarım konusunda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (TMO) bu bölgede kapsamlı değerlendirme ve çalışmalar yürütmesinin gerektiği yazarlar tarafından raporda yer verilen bir diğer hususu oluşturmaktadır.

Azez ve çevresinde de, Tel Abyad-Rasulayn bölgesiyle paralel olan güvenlik, eğitim ve sağlık başlıklarının yanı sıra, bölgeler arası uygulama farklılıklarının sorunlar doğurduğuna işaret edilmiştir. Bu bölgede geçim kaynağı olarak Türkiye ile ticaret ön plana çıkarken, daha önce uygulanmakta olan Ticari Giriş Çıkış uygulamasının tekrar düzenlenerek daha aktif hale getirilmesi, farklı kurumlardan atanan yöneticilerin görev değişimleri sırasında uygulama farklılıklarının oluşmaması bu bölgeden rapora yansıyan temel çıktılardır. Yerel halkın uygulama farklılıkları nedeniyle insani yardım programlarının diğer harekât bölgelerine kaydığı inancı yazarlar tarafından rapora aktarılan bir husus olmuştur. Elektrik altyapısı ve nakil hatları ile ilgili düzenlenmesi gereken teknik konuların bulunduğu ve bu konuda iletilen şikâyetler ise bu bölge başlığı altında rapora eklenmiştir.

İdlib Bölgesinin kuzey bölümünü oluşturan Cinderes ve Sarmada gibi alanlarda raporda yer bulmuştur. Cinderes bölgesinde özellikle 6 Şubat depreminin yıkıcı sonuçları raporda yazarlar tarafından ön plana getirilirken, burada yapılan çalışmalar ve deprem kaynaklı desteklenilmesi gereken alanlar raporda yer bulmaktadır. Bu

kapsamda depremzedeler için kurulan kamplar ve kampların bütün ihtiyaçlarının giderilmesi gerekliliği, acil istekler arasında yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Cinderes ve Sarmada arasında bulunan Atme gibi büyük kampların kaotik yapısı raporda dikkat çekmektedir. Yazarlar bu alanları aktarırken, çadırların iç içe geçmiş olması, gerek insani yardım faaliyetlerinin düzenli yürütülmesi ile yangın gibi afetlerde müdahalenin son derece güçleşmesi ve gerekse güvenlik anlamında radikal grupların kalabalıklara kolayca angaje olabilmesi açısından risk teşkil etmekte olduklarını dile getirmişlerdir.

Sarmada bölgesi başlığı altında ise yazarlar, bu yerleşim yerinin Cilvegözü Hudut Kapısı'nın tam karşısında Bab El Hawa Hudut Kapısı'na sahip olması nedeniyle özellikle ticaret hareketliliği anlamında giderek önem kazanan bir bölge olduğu vurgulamaktadır. Heyet Tahrir el Şam (HTŞ Şam Kurtuluş Heyeti) kontrolü altında bulunan bölgenin, muhaliflerin kontrolü altında bulunan Suriye'deki çoğu bölgenin Türkiye ve dolayısıyla dünyaya açılan kapısı olarak hızlı bir sosyo-ekonomik gelişme içinde olmasına rağmen güvenlik sorunları ve paylaşım kavgaları nedeniyle istikrarını kaybedeceği endişesi yazarlara iletilen ve böylece raporda kendine yer bulan bir diğer konuyu oluşturmaktadır.

Afrin bölgesi ile ilgili olarak yazarlar bölgenin tarım ve doğal zenginlikler açısından doğru bir planlama ile geri dönüşe en uygun bölgelerden biri olduğunu kaydetmişlerdir. Bununla birlikte gelişen ticaret doğrultusunda diğer bölgelerde karşılaşılan yerel ve şehirlerarası yolların yetersizliği Afrin'de de dile getirilerek raporda yer almaktadır. Gönüllü geri dönüş programlarının gerçekleştirilebilmesi için yeniden şehirleşmeye ve ekonomik imkânlarla Sarmada ile birlikte en uygun bölgelerden olan Afrin'de, bir diğer büyük problemin güvenlik olduğu raporda iletilmektedir. Tel Rıfat ve Münbiç bölgelerinde üstlenen PKK/PYD terör yapılanması, Afrin bölgesine sık sık bombalı araç saldırıları, havan ve roket atışları ile sızma girişimleri gerçekleştirerek istikrarı tehdit etmekte olduğu, yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Yazarların notları arasında yerel meclis yetkililerinin bu güvenlik kaygılarının giderilmesi halinde bölgenin sosyo-ekonomik anlamda çok daha hızlı ilerleme kaydedebileceği bilgisi bulunmaktadır.

İkinci bölümde son olarak İdlib ve çevresi incelenmiş ve bölge yönetiminin HTŞ ile paylaşan Suriye Kurtuluş Hükümeti isimli yapının kontrolü altında bulunduğu rapora yansımıştır. Gönüllü geri dönüş yapılması planlanan öncül bölgeler arasında olan İdlib'de briket evler başta olmak üzere, Türkiye ve sivil toplum kuruluşları tarafından yoğun çalışmalar gerçekleştirildiği gözlemi yazarlar tarafından iletilmektedir. Yazarlara kanaat önderleri ve yerel halk tarafından, su, elektrik, altyapı gibi çalışmalarının hızlandırılması gerekliliği dile getirilmiştir. Söz konusu yapıların ve briket evlerin yeterli olup olmayacağı ve devamının bulunup bulunmadığının yerel halk ve kanaat önderleri arasında geleceğe yönelik bir belirsizlik hissi yarattığı konusu raporda kendine yer bulmaktadır. Yine İdlib özelinde güvenlik ve asayiş önemli bir başlık

olarak ele alınmıştır. İdlib'in, diğer bölgelerden farklı olarak, ÖSO, HTŞ ve farklı gruplar ve fraksiyonlar tarafından kontrol bölgelerine ayrılmış olması sebebiyle ilçeler veya beldelerde değişik uygulamalarla karşılaşıldığı bilgisi yazarlar tarafından belirtilmektedir. Raporda HTŞ'nin, Birleşmiş Milletlerin terör örgütleri listesinde bulunması ve bölgenin gelecek planları içinde kendi otoritesinden vazgeçmek istemeyecek olması görüşü dikkat çeken bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Suriye'deki mevcut durumu ve Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların geri dönüş potansiyelini incelemek için niteliksel araştırma yöntemlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak 90 hane ve 30 sorumlu (kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, STK'lar ve kanaat önderleri) ile görüşmeler gerçekleştirildiği bilgisi verilmektedir. Hane görüşmelerinde ilk grup, Türkiye'de bulunan ve gönüllü geri dönüş potansiyeli bulunan Suriyeli sığınmacılar iken, ikinci grubu ise Suriye'ye daha önce dönmüş olan sığınmacıların oluşturduğu bilgisi raporda yer almaktadır.

Türkiye'de bulunan ve gönüllü geri dönüş potansiyeli bulunan Suriyeli sığınmacılara sorulan sosyo ekonomik soruların sonucunda Türkiye'ye geldikten sonra maddi durumlarının daha kötüye gittiği ancak Türkiye'de istikrarlı bir hayata sahip oldukları ve yüzde 84 gibi bir sonuçla Türkiye'de kalmak istedikleri bilgisi rapora yansımaktadır. Benzer biçimde gelecek planları içinde sorulan Türkiye'nin güvenli olması nedeniyle yeni ve mutlu bir hayat düşüncesine yüzde 73 oranla "evet" yanıtı alınmıştır. Güvenlik konusu, gerek Türkiye'de kalma sebebi olarak, gerekse eğer sağlanabilirse Suriye'ye dönüş konusunun temel anahtarı olarak yazarlar tarafından belirtilmektedir. Geri dönüşler noktasında güvenlik konusuyla birlikte ekonomik ihtiyaçların ön plana çıkışı yine yazarlar tarafından raporda vurgulanmaktadır. Raporda dikkat çekilen bir diğer önemli husus, göç hareketinin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olması ve Türkiye'de bir düzen kurulmuş olması görüşünün sığınmacılar arasında yaygın bir anlayış haline gelmiş olmasıdır. Yazarlar geri dönüş planlamaları yapılırken bu olgunun mutlaka göz önünde bulunması gerektiğini ifade etmektedirler.

Yazarlar gönüllü geri dönüş programları hakkında bilgi seviyesini ölçen sorularda, katılımcıların dönüş algısının "zorla gönderilme veya sınırdışı" üzerinde şekillendiğini tespit etmişlerdir. Bu anlamda geri dönüş programlarının tanıtımlarının dikkatli bir biçimde yapılması gerekliliği yine raporda tespit edilmiş önemli bir başlık olarak dikkati çekmektedir.

Suriye'ye dönüş yapmış katılımcıların ise spontane (kendiliklerinden) dönüş yapmış olmaları çalışmaya yansıyan bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar spontane dönüş nedenlerini, aile birleşimi (ailenin yanına dönmek, aileyi Türkiye'ye getirememiş olmak veya aile ile birlikte 3.ülkeye geçiş yapamamış olmak gibi yan etmenlerle), Türkiye'deki sosyo ekonomik zorluklar, Türkiye'deki kimlik ve kayıt ile ilgili problemler, Suriye'de kalan mal ve mülklere sahip çıkmak, Suriye'deki ailenin / akrabaların yanında bulunma arzusu, Suriye'deki ailenin / akrabaların bakıma muhtaç hale düşmesi, evlilik veya cenaze (mirasa sahip çıkmak) olarak tespitleri arasına

almışlardır. Bu kapsamda dönüşlerin ağırlıklı olarak İdlib ve çevresine yapıldığı raporda yer bulmuştur.

Birleşmiş Milletler Çalışanları, Suriyeli Kanaat Önderleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının gönüllü geri dönüş programlarına bakışı noktasında yazarlar Türkiye’de gerçekleştirilmekte olan insani yardım, entegrasyon, sağlık vb. gibi destek programlarının Suriye’ye kaydırılması yönünde dönüşler aldıklarını çalışmada iletmektedirler. Bu noktada Suriye’li büyük bir STK temsilcisi var olan durumu *“..bu insanlara başından bu yana yardım edilerek hazıra ve tembelliğe alıştırdılar. Belki en başta gerekliydi ancak şimdi durum farklı. Artık balık vermeyi bırakmalı ve Suriye denizinde tutulacak balıkların artırılıp, bu insanlara nasıl balık tutacaklarını öğretmek gerekir.”* şeklinde izah etmiştir.

Bütün bu çerçevede yazarların dikkat çektikleri en önemli konulardan bir diğeri, hem Türkiye’de, hem Suriye’de kaleme alınan olumsuz veya güçlendirilmesi gereken noktalarla ilgili yazarlar ile görüşen bir yetkilinin söyledikleridir. Yetkili, özellikle bölgelerdeki uygulama farklılıklarının sorunlar yaratmakta olduğunu bildirerek dönüş yapılması planlanan bölgelerdeki tüm işlemlerin, aynı politika, uygulama ve anlayış içinde sistematik bir biçimde yürütülmesi gerekliliğini ısrarla yazarlara vurgulamıştır. Bu durumu da *“Evet, tüm bu yıllar boyunca Suriyeli sığınmacıların karnını doyurduk ancak kafa ve kalplerini, bize karşı sevgileriyle dolduramadık. Elbet yarın bir gün bir şekilde evlerine dönecekler, döndüklerinde umarım böyle küçük hatalar yüzünden bize düşman olmazlar”* şeklinde raporda dile getirmiştir. Yazarlar bu anlamda, Türkiye’ye karşı öfkeli bir Suriyeli toplumun ortaya çıkışı ihtimalini vurgulayarak, bunca yıldır yoğun biçimde verilen tüm mücadele, emek ve harcamaların boşa gitmesi anlamına gelecek olan dikkatsiz atılacak adımlara dikkat çektiği görülmektedir.

Sonuç bölümünde ise yazarlar en önemli bulgu olarak güvenlik konusu ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede raporda öne çıkan başlıklar, Türkiye’nin harekât bölgelerindeki yönetim alanlarını çok parçalı biçimde oluşturması, bu parçalar arasındaki uygulama farklılıkları, pek çok kurumdan atanan idarecilerin farklı konularda tam bir işbirliği ve koordinasyon içinde bulunmaması, Suriye kanadında ise yine Türkiye kontrolü altında olduğu düşünülen / varsayılan farklı yerel meclisler ve askeri grupların varlığı ve bunların bölge bölge değişen farklı uygulamaları, geçici hükümet ve askeri gruplar arasında hiyerarşik bir bağlantının ve tam bir emir komuta zincirinin olmaması, bir yargı ve emniyet teşkilatının bulunmaması gibi dinamiklerdir.

Güvenlik ile birlikte altyapı ve üstyapı çalışmaları ile ticaret, kalkınma ve yatırım hamlelerinin gerçekleştirilmesi, eğitim, sağlık, hukuk gibi temel başlıklarda yapılacak düzenleme ve iyileştirmelerin yerine getirilmesi ve tarım, sulama ve sanayi atımlarının yapılması, yazarların Suriye’ye yapılacak bir gönüllü geri dönüş programının sağlıklı ilerlemesi için oluşturulması gereken koşul önerileri arasında yerini bulmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye’nin Suriye’de yapmakta olduğu çalışmaların yumuşak güç tanımı içerisinde yeterince yapılamaması ve bu gibi nedenlerle küresel desteği

arkasına alamamış olması yazarlar tarafından iyileştirilmesi gereken noktalar olarak ön plana çıkmaktadır. Göç politikalarının sürekli güncellenerek güçlendirilmesi ve bu sayede temel yaşam standartlarını sağlayan ve insan haklarını güvence altına alacak olan bir gönüllü, güvenli ve onurlu dönüş programının gerçekleştirilmesinin önünün açılacak olması, yazarların önerileri olarak sonuç kısmının bağlayıcı başlıkları arasında bulunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Berfin Güneş Şahin %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Berfin Güneş Şahin 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Kitap İncelemesi

JOHN R. FAUST & JUDITH F. KORNBERG CHINA IN WORLD POLITICS (1995)

Sümeyye AKBULUT*

Yazarlar ve Eser Hakkında

John R. Faust, 1930 yılında Amerika'da doğmuştur. Akademik kariyerine 1960-62'de Siyaset Bilimi alanında Doçent doktor olarak Southwestern Louisiana Üniversitesi'nde başlamış 1966'ya kadar Illinois Wesleyan Üniversitesi'nde devam etmiş ve aynı yıl Profesör unvanını almıştır. 1988 yılında Çin-Amerikan ilişkileri Danışmanı, 1993 yılında ise Bangkok'ta Kalkınma Yönetimi Enstitüsü'nde misafir Profesör olarak görev almıştır. Kitabın yayınlandığı yıl, Eastern Illinois Üniversitesi'nde Profesör olarak görevini icra etmiştir.

Judith F. Kornberg, lisans eğitimini Binghamton Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimini ise Northwestern Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1990 yılında, doktora eğitimini ise Siyaset Bilimi alanında Connecticut Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1993 yılından beri Amerika'daki farklı üniversitelerde farklı görevler üstlenmiştir. Kornberg, 2022 yılı itibarı ile Virginia Commonwealth Üniversitesi'nde geçici İdari Yönetici olarak görev almaktadır. Yayınları arasında, *The Role of Biography in Chinese Political Analysis*, *Comprehensive Engagement: New Framework for Sino-American Relations* ve *Rethinking Empowerment: Politics, Strategies, and Women in the Developing World* gibi kitap ve makaleleri mevcuttur. Çin ve Kadın çalışmaları üzerinde yazıları mevcuttur.

Birinci basım tarihi 1995 yılı olan ve John R. Faust ile Judith F. Kornberg tarafından yazılan "China in World Politics" başlıklı kitap, Lynne Rienner yayınevi tarafından basılmış ve dokuz bölüm ve 281 sayfadan oluşmaktadır. Soğuk Savaş'ın akabinde kaleme alınan kitapta, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreç, 19. yüzyıldaki Çin topraklarındaki Batılı mevcudiyetinden başlatılmıştır. Kitaptaki ilk bölümlerde Çin'in tarihi, dinamik yapısı ve siyasi durumu ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde ise ÇHC'nin küresel güçlerle, komşularıyla ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerine odaklanılmıştır. Bu çalışmada yazarlar, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Çin'i ve uluslararası politikalarını ele alarak Çin'in yakın tarihini işlerken konu ile ilgili "Politika Seçenekleri" ile de gelecekteki muhtemel dış politika adımlarına yer verilerek bölümler sonlandırılmıştır. Politika Seçenekleri ile okuyucuya düşün-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler ABD, mail: sumeyye.akbulut.0666@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0448-2740

me ve araştırma alanları tanınması ile kitap Çin hakkında yazılmış diğer kitaplardan farklılık göstermektedir. Bu noktada kitap okuyucunun zihninde Çin hakkında yeni sorular canlandırarak dinamik bir okuma sunmaktadır. Günümüz Çin'in dış politika-daki adımlarını değerlendirirken Çin'in siyasi yapısı ile birlikte kültürel kodlarında yorumlanması gerekmektedir. Bu kitap ise Çin hakkında yapılabilecek yorumlara ve değerlendirmelere güzel bir zemin hazırlamaktadır.

Dünya Siyasetinde Çin

Kitabımızın ilk bölümünde Çinli yöneticilerin ve Çin halkının kendisini tanımlama ve dünya düzenindeki yerine, günümüz Çin halkını temsil eden ÇHC'nin kuruluşuna dair bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümdeki bilgilere göre, Çin halkı, milletlerine yüzyıllardır bildikleri gibi doğal düzenin ve dünya düzeninin merkezi olan Orta Krallık adını vermişlerdir. Tarih öncesinden 1911'e kadar Çin imparatorları, bir hanedanın insanlara ahlaki rehberlik sağlamak için yeterli doğruluğa sahip olup olmadığını belirleyen doğal güç olan Cennetin Mandası'nı ellerinde tuttıkları sürece hüküm sürmüşlerdir. Yolsuzluk veya cenneti rahatsız eden diğer davranışlar nedeniyle yetki kaybedildiğinde, doğal güçler hoşnutsuzluklarını sel, deprem veya kuraklık gibi afetler yoluyla göstermişlerdir. Çin halkı o zaman hanedanlarda bir değişikliğin yakın olduğunu anlamış olurlardı. Çinli liderler, Batı Avrupa ve ABD'deki liderler gibi, halkla bir sosyal sözleşme temelinde veya diğer siyasi oluşumlarla anayasal bir ilişki temelinde yönetmemişlerdir. Yazarlar bu kısımda Çin ve Batı medeniyeti arasındaki düzen anlayışının farklılıklarına dikkat çekerek ele almışlardır. Çinli yöneticiler cennetin oğulları iken, Çin ise, hem göksel güçlerin hem de dünyevi düzenin merkezi olarak kabul edilmiştir. Çin imparatoruna hediyeler getirmek için periyodik olarak elçiler gönderen Kore ve Vietnam gibi uluslar tarafından yüzyıllar boyunca çevrelenmiş olan Çin halkı, haraç sisteminin Çin (Han) medeniyetinin üstünlüğünü doğruladığına inanmışlardır. Çin ile Kore veya Çin ile Vietnam arasındaki ilişkiler, anarşik bir uluslararası sistemdeki egemen uluslararası alanda veya hatta sömürgeci bir güç ile sömürgesi arasındaki ilişkilere benzememiş; daha ziyade, Çin'i çevreleyen uluslar, Çinli olmadıkları için aşağı kabul edilmiştir. Çinliler, uluslararası sistem içinde güç için yarışan Batılı egemen devletler sistemini kavrayamamışlardır. Batı da Çin'in doğal güçler tarafından şekillendirilen siyasi sistemini kavrayamamıştır. Sonuç ise, her biri kendi üstünlüğüne eşit derecede ikna olmuş iki medeniyet arasında bir savaş olmuştur. Ne yazık ki Çin halkı için, 19. yüzyıla gelindiğinde Batı ulusları Çinden daha dinamik ve daha güçlü hale gelmiştir. Çatışma, Çin'in artık Cennetin Mandası ile uyumlu olmaması ve Batılı güçlerin egemen olduğu uluslararası bir sistemde egemen bir devlet olmaması ile sonuçlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında, Çin'deki yabancı güçler, Qing hanedanının kalıntılarından belki de daha fazla siyasi, askeri ve ekonomik güce sahip haline gelmiştir. Çinliler, ülkelerindeki yabancı mevcudiyetinden rahatsız olmaya başlamış ve sahip oldukları zenginlik ve güçle Çin artık yabancı ulusların iradesine tabi olmak istememişlerdir. Bunun üzerine yeni doğmakta

olan milliyetçi duygular ise Çin toplumunun tüm katmanlarında kendini göstermiş ve 1900 Boxers Ayaklanması ile yabancı karşıtı ayaklanmalar olmuştur. 1905'te Tokyo'da Çinli reformcular, Kuomintang'ın (Milliyetçi) bir öncüsü olan gizli bir devrimci birlik kurmuşlardır. Qing hanedanlığı ise çökmüştür. Böylece yetki devri de yeni bir nesle geçmiştir. 4 Mayıs 1919'da modern Çin milliyetçiliğinde dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren anlaşmanın şartlarını protesto etmek için Çin'de Batı ve Japon karşıtı gösteriler patlak vermiştir. 4 Mayıs Hareketi, Çin'i güçlendirmeye ve yabancıları kovmaya adanmış bir çok siyasi örgütü ortaya çıkarmış bir harekettir. Çin Komünist Partisi (ÇKP), 4 Mayıs hareketinde kökleri olan bir siyasi örgüttür. 1930'ların sonlarından 1940'ların sonlarına kadar, Komünist Parti'nin milliyetçiliği, Çin halkı için iktidardaki Milliyetçi Parti'ninkinden daha çekici hale gelmiştir. Mao Zedong'un önderliğindeki Komünist Parti, Komünistlerin Japon işgalcilerle karşı gerçekten savaştığı algısı, 1945'ten 1949'a kadar Çin iç savaşında Komünistlerin Milliyetçilere karşı kazandığı zafer için önemli bir etken olmuştur. Çin'in lideri Mao Zedong'un 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşunu ilan ettiğinde, en önemli hedeflerinden biri, dış etkilerden bağımsız bir Çin ulus-devleti kurmak olmuştur. 1949'dan 1976'ya kadar olan dönemin büyük bölümünde Çin başbakanı ve dışişleri bakanı olan Mao Zedong ve Zhou Enlai, Soğuk Savaş'ın yarattığı dünya sistemi içindeki güvenliğini artırırken Çin'in bağımsızlığını korumaya çalışmışlardır. Çin'in liderleri, uluslarını her zaman uluslararası sistemde bağımsız ve önemli bir aktör olarak, bazen ABD tarafından, bazen de Sovyetler Birliği tarafından ve bazen de her ikisi tarafından tehdit edilen bir aktör olarak algılamışlardır. Ancak Çin'in liderleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendilerini hiçbir zaman iki büyük güce de tabi olarak görmemişlerdir.

Kitabın ikinci bölümünde yazarlar ÇHC'nin kalkınma sürecindeki iç politika pratiklerine ve sonuçlarına yer vermişlerdir. Yüz Çiçek Açsın, 1957'ye gelindiğinde Mao, halkı, özellikle de Çinli aydınları, Çin'deki koşulları iyileştirmek için yapılması gerekenler hakkında konuşmaya çağırmıştır. Pek çok Çinli, Mao'nun "yüz çiçek açsın" çağrısına, mevcut parti politikalarına ve yönetimine yönelik eleştirilerini dile getirerek yanıt vermiştir. Resmi olarak onaylanan bir yıllık eleştiriden sonra Mao, söylediğinin aksini yaparak, çiçek bahçesinde kürekle budanması gereken yabancı otlar olduğunu açıklamıştır. Eleştirilerde bulunup, muhalefet olan aydınlar cezalandırılmıştır. Büyük İleri Atılım, Yüz Çiçek kampanyasının çöküşünden sonra Mao, kitleleri Çin'e özgü yeni sosyal ve ekonomik çaba biçimleriyle harekete geçirerek Çin devrimine ivme kazandırmaya çalışmıştır. 1958'de, aile yaşamının kaynakların, hizmetlerin ve hatta yemek pişirme gibi ev işlerinin toplam paylaşımına yol açtığı devasa, ilçe büyüklüğünde komünlerin yaratılması lehine kollektif tarım terk edilmiştir. Kırsal kesimde sanayileşmeyi teşvik etmek için ülkenin her yerinde arka bahçe çelik fırınlar, barajlar ve sulama şebekeleri elle inşa edilmiştir. Ancak kırsal kesimin tamamen yeniden düzenlenmesi, Mao'nun tahmin ettiği gibi birdenbire komünist bir toplum üretmemiştir. Aksine, geleneksel ailenin beslenmesi gibi temel değerlere bağlı kalan insanlar, topluluk yaşamındaki tec-

rübeleri kabul etmeyi reddetmişlerdir. Büyük İleri Atılım'ın gerçek sonuçları, ekonomik altüst oluşlar ve 1958'den 1961'e kadar tarımsal üretkenlikte ciddi bir düşüş olmuştur. Ardından geniş çaplı bir kıtlık ortaya çıkmıştır. Kültür Devrimi, Çin'deki siyasi, sosyal ve ekonomik yapıları söküp değiştirerek Çin tarihinin akışını değiştirmiş bir olgudur. Çin toplumunun neredeyse tüm unsurları için felaketle sonuçlanmış, modernleşmeyi ve üretimi geriletmiş, eğitimi ve bilimi aksatmıştır. Çin'i ise dış dünyadan daha da izole hale getirmiştir. Kültür Devrimi'nin aktif aşaması 1966'dan 1969'a kadar sürmüştür, ancak 1976'da Mao'nun ölümüne kadar daha ılımlı bir biçimde devam etmiştir. Bu bölümdeki söz konusu politikalar, yeni bir ulus-devlet olan ÇHC'nin geçmişteki sanclarını unutturma umudu taşısa da Çinli yöneticilerin iç siyasetteki politika teorilerinin uygulamadaki sonuçlarının ise acı olduğu görülmektedir.

Kitabımızın üçüncü bölümünde ise yazarlarımız iç politika uygulamalarında değişiklik dönemi olan ve Çin'in hızlı gelişimine katkı sağlayan yeni ekonomik politikaya yer vermişlerdir. Deng Xiaoping Çin'in sorunlarına pragmatik çözümler aramış, kapitalizmin destekçisi olmak yerine bir pragmatist bir lider olmuştur. Prensipte Deng, Marksist teoriyi desteklemiştir. Uygulamada ise, özellikle malların üretimi ve dağıtımında, ve Çin'in yurt dışındaki ekonomik ilişkilerinde Mao'nun birçok politikasını değiştirmiştir. Deng'in ifade ettiği gibi, "Fare yakalandığı sürece kedinin siyah mı yoksa beyaz mı olduğunun önemi yoktur." Sonunda, Deng ve takipçileri, ABD, Avrupa, Japonya ve diğer Asya sistemlerine dayanan bazı uygulamaları reddederken bazı uygulamaları benimsemiştir. Diğer Asya ülkelerinin Çin'e göre açık bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu birçok sanayi ürünü mevcuttur. Çin ekonomisi hızlı bir şekilde büyüdüğü için, daha fazla olgunlukla diğer ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük kazanabilir. Ancak bu, geniş bir ürün yelpazesinin üretiminde çok daha fazla verimlilik gerektirecektir.

Dördüncü bölümde ise Çin ve Sovyetler Birliği'nin ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde, Rusya'nın Çin ile nerede bulunduğu nasıl belirleneceği 300 yıldır ikili ilişkilerin temasını oluşturmuştur. Tarihsel tartışmaların olduğu ikili arasındaki ilişkide dalgalanmalar yaşanmıştır. İdeoloji kardeşliği ve komşu olma durumları liderlerin politika anlayışı ile şekillenen ikili ilişkiler Gorbaçov döneminde askeri harcamaları azaltma, bölgesel ekonomik kalkınma ve refahın artışı gibi amaçlarla yeniden şekillendiği ifade edilmiştir.

Kitabın beşinci bölümümüzde Çin ve ABD ilişkileri ele alınmıştır. Amerikan tarihindeki meşhur Boston limanındaki protestoda kullanılan çay Çin çayıydı. Çin ile ABD'nin ticari ilişkileri Amerikan Devrimi'nden bile önceydi. Çin iç savaşında ABD, Milliyetçileri desteklemiş, Kore Savaşı'nda karşı taraflarda olmuşlardır. 1972'de ABD Başkanı Nixon'ın Pekin ziyareti ile yumuşasa da Tiananmen Meydanı ayaklanmasındaki insan hakları ihlali ile yeniden ilişkilerin gerilediğinden söz edilmiştir.

Altıncı bölümümüzde ise, Soğuk savaş sonrası Çin'in Asyalı komşuları ile olan ilişkileri incelenmiştir. İlgili bölümde yazarlar bölge ülkelerinin yakın tarihteki sa-

vaşların bıraktıkları miraslar ile ilişkilerini nasıl şekillendirmekte olduklarını incelemiştir. Yazarlara göre, ABD'den ziyade Çin, Seul'ün değişen statüsünü etkileyen en önemli aktör olmuştur. Güney Kore, Çin kartını oynarken, uzun zamandır rakibi olan Kuzey Kore'yi daha da izole ederken, ABD ve Japonya'ya olan bağımlılığını da azaltmıştır. Güney Kore kartını oynarken Çin, yeni büyük ticari ortağını oluşturmuştur. Güney Kore ile olan bu ekonomik bağlar, Çin'in başta ABD ve Japonya olmak üzere diğer büyük ortaklardan ticaret ve yatırıma olan bağımlılığını azaltmış, Çin'e daha fazla baskı ve pazarlık gücü sağlamıştır. Ayrıca, Pekin şu anda Güneydoğu Asya'daki tüm ülkelerle ilişkileri normalleştirmiş olsa da bu ülkeler ve Çin arasındaki ticaret, Japonya ile olan ticaretlerinin büyümesine kıyasla son derece düşük seviyelerde kaldığı da kitapta ifade edilmektedir. Ayrıca yazarlar, Hindistan'ın İslami azınlığına yönelik şiddet, sınır sorunları ve Hindistan'ın Keşmir'i denetimine ilişkin gerilimlerin yeniden alevlenebileceğini ifade etmişlerdir. Yazarlara göre, Pakistan'ın askeri yetenekleri Hindistan'inkinden çok daha düşük olsa da düşük konvansiyonel kuvvetlerini telafi etmek için nükleer ve kimyasal silahların kullanımına başvurabilir, Hindistan da aynı şekilde karşılık verebilir ve sonuç olarak, alt kıtadaki silah birikimi sadece Orta Doğu'daki silah birikimini aşmaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki herhangi bir savaş, dünyanın en büyük iki askeri kuvvetini içeren bir savaş olacaktır.

Yedinci bölümde Çin ve Japonya'nın 21. yüzyılda ortak mı yoksa rakip mi olduğu sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Çin ile Japonya'nın ilişkilerini mercek altına almıştır. Bu iki ülkenin ilişkileri geçmiş, şimdiki ve gelecek zamana göre analizi yapılmıştır. 20. yüzyılın sonlarında dünyadaki jeopolitik yapı değişmiştir. Bu değişimin en çok yaşandığı bölgelerden birisi ise Asya bölgesi olmuştur. Çin ve Japonya, Asya'nın baskın güçleri olarak her zamankinden daha belirgin olmuşlardır. Yazarlar, söz konusu ülkelerin ortak veya rakip olarak birbirlerini nasıl algıladıkları ve birbirleriyle nasıl etkileşime girdikleri, gelecek 100 yıldaki Asya'nın refah ve küresel liderlik yüzyılı mı yoksa trajedi ve acılarla dolu bir yüzyıl mı olacağını belirleyebileceğini ifade etmişlerdir. Her ikisinin de dünya savaşlarında ve bölgesel çatışmalarda acı çektiği geçmiş yüzyıldaki Çin ve Japon deneyimi, gelecekte bu tür trajedilerden kaçınmaları için yeterince teşvik edici olması gerektiği ve 21. yüzyılda Çin ve Japonya'nın rakipten ziyade ortak olmaları daha muhtemel olduğunu ifadeleri ile ikilinin geçmiş ilişkisi değerlendirilmiştir. İkilinin mevcut ilişkisinde her hangi bir büyük güvenlik sorunları görmeyen yazarlar sorunu gelecek ilişkilerde görmüşürler. Bunun için yazarlara göre, Japonya, bölgede gelecekte oluşabilecek Çin hegemonyasına karşı çıkmak için diğer uluslarla bir araya gelmelidir. ABD ve Rusya gibi diğer güçler yedek bir rol oynayabilir, ancak Japonya, Çin'in zorlama tehditlerine veya askeri çatışmanın fiili başlangıcına tepki verebilecek gelecekteki koalisyonların mantıklı lideri olabileceği kitapta ileri sürülmüştür. Gelecekteki çatışmayı önlemek için Japonya ekonomik gücünü, komşularına fayda sağlama pahasına, kullanmaktan kaçınmak için daha fazla adım atmak zorunda kalabileceği ve Çin, ekonomik ve politik-güvenlik endişel-

erinde daha liberal bir paradigma empoze edip etmeyeceğine karar vermek gibi durumlar ile yazarlar ikilinin gelecekteki muhtemel ilişkilerine değinmiştir.

Sekizinci bölümde ise bölgedeki aktörlere ve uluslararası kuruluşlarla Çin'in ilişkilerine dikkat çekilmiştir. İlgili bölümde, Çin, 1980-87 yılları arasındaki ihracatı yüzde 250 artış göstermiştir. Hızla artan ekonomik gelişimi ile Çin, 1992 yılında yalnızca ABD ile 20 milyar doların üzerinde ihracat gerçekleştirmiş ve gittikçe ticari ilişkilerin geliştirildiği ifade edilmiştir. Deng'in Açık Kapı politikası ile uluslararası pazara açılan Çin, dış ticaret genişlemesiyle ana sermaye kaynaklarından birini oluşturduğu da ifade edilmektedir. Bu bölümde Çin'in uluslararası pazara nasıl entegre olduğuna yer verilmiştir.

Son bölümde ise, 2000 ve sonrası için alternatif senaryoların sunulduğu kısımdır. Yazarlar, Çin'in uluslararası güvenlik rolünü iki Arapça kelime, sulh ve selam (barış), ile tanımlamıştır. Kitapta bu iki kavram şu şekilde tanımlanmaktadır. Dünyanın bir çok bölgesinde sulh uygulaması, güç ve baskı kullanımını, anlaşmazlıkları tahakküm yoluyla çözmek için tasarlanmış eylemleri ifade eder. Selam ise, herkesin faydalanacağı toplu anlaşma oyunlarına istekli olmayı ifade etmektedir. Kısaca komşusu güvende olmadıkça insan güvende olmaz ilkesi söz konusudur. Böylece bölgesel güvenlik ülke güvenliğini tesis edeceği anlaşılmaktadır. Yazarlar, özellikle Çin ekonomisi 21. yüzyılda Japonya ve ABD de dahil olmak üzere diğerlerinden daha hızlı büyüyorken, Çin'in BM'nin küresel güvenlik rolünü desteklemekte tereddüt etmeye devam etmesi, Pekin'in, Çin'in güvenliğini geliştirmekte en iyi yolunun ikili ilişkilere inanabileceğini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Kitapta Çin, kendisini her zaman Üçüncü Dünya'nın bir parçası olarak görmesi durumu ile Çin, çeşitli şekillerde, Üçüncü Dünya'ya, büyük ölçüde, bir liderlik rolü oynamaya çalıştığı ve Çin'in liderleri insanlığın gelişimin anahtarını siyasi yapıların değil ekonomik gelişimin olduğuna inandığı ifadeleri dikkat çekmektedir. Deng, Dünya Bankası'nı, IMF'yi ve GATT'ı reddetmek ya da reform yapmaya çalışmak yerine daha fazla uluslararası yardım ve yatırım alabilmek için bu uluslararası rejimlere katılmaya çalışmıştır. Latin Amerika'da Meksika, Güney Asya'da ise Hindistan benzer bir politika izlemektedir. Bu nedenle yazarlara göre Çin, birçok bakımdan onların rakibi olmaktadır. Yazarlara göre, geleceğe bakarken Pekin'in liderleri 1978'den beri Çin'de başarılılarından gurur duyabilirler. Çünkü, bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de, kırsal Çin'in pek çok kısmı ve kentsel Çin'in çoğu, Komünist devrim öncesine göre açıkça daha iyi hale gelmiştir. Teknolojik yenilik, daha kaliteli malların artan üretimi ve çok çeşitli tarım ve endüstriyel ürünlerin daha fazla bulunabilirliği, Çin kitlelerinin Batı'nın yaygın kültürünün yanı sıra maddi şeylere bağımlı hale geldiği bir kültürel heves yaratmaya yardımcı olmuştur.

Kitapta, Çin'in bölgesel ve küresel politikalarının aslında çelişkide olduğu ifade edilmiştir. Bu çelişki, bir yandan Çin, dış kültürel kirlilikten ve güvenlik için başkalarına bağımlı olmaktan kaçınmak için bir Westphalia politikası izlemektedir. Diğer

taraftan, Çin'in küresel ekonomik rejimlere katılmak da dahil olmak üzere karmaşık ekonomik karşılıklı bağımlılık Açık Kapı politikasıyla Çin, başkalarının eylemlerine karşı giderek daha hassas ve muhtemelen savunmasız hale gelmesi durumudur.

Yazarlar, Çin'in yakın tarihini kaleme alırken kullanılan terimler ve işlenen olguların süreçleri ve sonuçları akıcı ve sade bir dille aktarılmıştır. Bu sayede kitap, Çin tarihini araştırmak ve anlamak isteyenler için temel bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuyucu kitap ile edindiği bilgi denizinde Çin hakkında daha net bilgilere ulaşabilmektedir. Kitap, günümüz Çin'in ekonomik gelişimindeki süreci ve bölge ülkelerle olan ilişkilerini inceleme fırsatı sunmaktadır.

Kaynakça

Faust, J., & Kornberg, J. (1995). *China in World Politics*. Colorado: Lynne Rienner.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Sümeyye Akbulut %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Sümeyye Akbulut 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Kitap İncelemesi

DANGEROUS GIFTS: IMPERIALISM, SECURITY, AND CIVIL WARS IN THE LEVANT, 1798-1864 (2021)*

Merve Mesçiöğlü FEDAI**

About the Author and the Book

Ozan Ozavci (MA, PhD Manchester) has a background in political science, international relations and intellectual history. Ozavci is Assistant Professor of Transimperial History at Utrecht University, and associate member at the Centre d'Études Turques, Ottomanes, Balkaniques et Centrasiatiques in Paris. To this date, Dr Ozavci has conducted research in more than forty archives in Europe, Russia, the United States and the Middle East, which include the archives of major oil companies (e.g. Shell in The Hague), transimperial banks (e.g. the Imperial Ottoman Bank), museums (e.g. The Hermitage in Saint Petersburg) as well as private collections (e.g. Calouste S. Gulbenkian archives in Lisbon). Following the completion of his titled *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864* (Oxford University Press, 2021), he's currently finalizing his third monograph (provisionally titled *The Secrets of Pera*, under contract with Bloomsbury, 2022) that looks into the two Istanbul embassies of the Scottish diplomat Sir Robert Liston. In addition to these, Ozavci is co-convenor of the Lausanne Project and the Security History Network.

His work, *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864*, was published by Oxford University Press in 2021. Although we feel the meaning of the title throughout the text, Ozavci clarifies this situation in the conclusion. Following the author's preference, we will first give general information about the book, then analyze the chapters in detail and then move on to the conclusion and discussions.

Ozavci began with a foreword, explaining how what began as a microhistory turned into a study of nearly a century of European Great Power interventionism in the Levant, its acceptance and consequences, and the enduring patterns and cultures of security. The author sees his narrative as a third way. The driving force here is the concept of security. The author, who shows the Levant as the spatial boundary of the

* <https://global.oup.com/academic/product/dangerous-gifts-9780198852964?cc=nl&lang=en&c.#>, <https://www.uu.nl/staff/HOOzavci/CV>, <https://ata.bogazici.edu.tr/aturk-institute-book-talks-ozan-ozavci-dangerous-gifts-imperialism-security-and-civil-wars-levant>

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler ABD, mail: mervemescioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9177-077X

book, does not prefer the term Middle East throughout the text, which was not in circulation as of the period he analyzes.

After the preface, Ozavci continued with the introduction. The author begins with the European commissioners who were the first to establish an international security institution in the Levant. They were there as actors of a ‘humanitarian intervention’ after the conflicts in Syria in the summer of 1860. But until that period, there had been many other foreign interventions, such as military occupations and territorial divisions by the Great Powers from the late 18th to the mid-19th century. This is the narrative of the book. The actors of this narrative are not only European states. What distinguishes his book from other studies is that it gives voice to both the Ottoman imperial center and the local Levantine inhabitants. In his introduction, the author states that his claim throughout the book is to foreground how imperialism and security acted as organizing principles of international relations from the late 18th century to at least the mid-19th century. The introduction is also the part where the author’s conceptual framework is laid out. The Eastern Question is particularly emphasized here. Seeing the Eastern Question as a historical embodiment of the imperialism-security nexus, the author does not remain in the loop of classical narratives. The author emphasizes throughout the book that a transimperial security culture is spontaneously woven around the Eastern Question where geostrategic and economic undercurrents are intertwined.

Before moving on to the chapters, one more conceptualization of the author should be mentioned. For this book is, in the author’s words, a “complex history” of European interventions in the Eastern Mediterranean in the era of the Eastern Question. In order for these interventions to occur, certain conflict dynamics have to take place, which the author characterizes as civil war. Acknowledging that there is no universally satisfactory explanation of the concept of civil war, the author states that he prefers this term because the physical struggle took place between the subjects/citizens of a polity (the Ottoman Empire) and within its borders. Thus, he aimed to establish a connection between singularities. However, the author has been criticized in this regard.¹

The book consists of three parts and their sub-chapters. The first part consists of three chapters, the second part of five chapters and the third part of five chapters, thus making a total of thirteen chapters. The book ends with a conclusion and bibliography. The author did not follow a sequential chronological order. Although the fragmentary and loosely temporalized division may confuse the reader, the author has constructed a thematic unity in order to fulfill his purpose. By examining the table of contents, many people can understand how a holistic picture can emerge from the combination of the individual parts.

---

1 Jens Hanssen, “Jens Hanssen’s Review of *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798–1864*,” *The American Historical Review*, Volume:128, Issue:2, 2023, p. 1068.

Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864

The first part is titled *Avant Le Mot*. Immediately afterwards, the first chapter begins with *Crossing the Mediterranean*. This section is about Napoleon's invasion of Egypt, which began in 1798.² By revealing the first invasion of the Levant and how the first intervention was legitimized, the author presents us with many patterns that we will encounter throughout the 19th century. The author goes beyond the classical narratives by showing the political and commercial grounds for the invasion through the intra-elite debate in France between the proponents of the invasion of Egypt -the interventionists- and the opponents -the conservationists-. The author reveals that the positions of the interventionists or those in the camp against it are meaningful within the framework of the perceived weakness of the Ottoman Empire, which became more visible from the end of the 18th century onwards, and the question of what could be done against it, thus shedding light on the Eastern Question through the Egyptian occupation.

Chapter two is entitled *The Circle of Justice and the Napoleonic Wars*. In this chapter, the author turns to the other side of the invasion, the Ottoman Empire, and explores what Napoleon's action meant for the Ottoman world. Considering how Sultan Selim III and his ministers perceived and reacted to the French enterprise, as the author puts it, allows us to see the limits of the French imperial vision and knowledge of the 'Orient' and the workings of the various relational dynamics that constituted the emerging Eastern Question. One of Ozavci's claims throughout the book is that the Eastern Question has intersubjective relational dynamics, a perspective that distinguishes the book from one-sided narratives.

The third chapter is titled *The Chase in the Desert: Empires and Civil War in Egypt, 1801-1812*. In this chapter, the author focuses on what happened in Egypt after the French invasion. The author argues that the civil war in Egypt in 1801-12 was not only an early example of the convergence of global imperial struggles and local animosities, but also one of the earliest examples of proxy wars in the Levant. The parties were Britain, France, the Ottoman Empire, and the Egyptian Mamluks of the local scene, with Mehmet Ali emerging from the chaos as a force to be reckoned with. Thus, the Egyptian region had become an area of inter-imperial rivalry even after the French occupation. This rivalry led to what the author calls a civil war. At this point, an emphasis of the author is important. According to the author, just like Mount Lebanon, which he discusses in Chapter III, Egypt also witnessed civil wars from time to time before it became the focal point of the Eastern Question. In short, he stated that instability and insecurity did not only arise after the interventions of European states.

---

2 In these months when the release of the Napoleon movie is approaching, popular readers who want to read the historical background of the occupation can find it in this book.

The first part of the book explores the French invasion of Egypt in 1798, how it incorporated the Levant into the transimperial security culture, and the political developments and insecurities that emerged in the aftermath of the war.

The second part is titled *The Invention of The Eastern Question*. This section also has sub-sections within itself. Continuing with the fourth part, the author titled this chapter *A New Era? The Vienna Order and the Ottoman World*. In this chapter, the author now moves on to a new era. This period is the end of the Napoleonic Wars and the establishment of a new order. The author characterizes this system as one in which the states that defined themselves as Great Powers assumed administrative responsibilities in order to prevent the devastation brought about by these wars from happening again and developed the understanding that security was a public good that could be achieved through cooperation among themselves.

In the context of the book, what interests us here is what are the reflections of this new era, which provides peace and security especially in Europe, on the rest of the world. Did this system mean the beginning of a new era in the Levant? In this chapter, the author first reveals what the Eastern Question was like in the 1810s. Here, the author shows us that the Ottoman Empire did not want to be included in the Vienna system of its own will. Instead of the traditional narrative on this subject, the author presents factors that are more descriptive and enable us to understand what actually happened. The general theme of the book continues with a subtitle describing the Navarin Intervention, an intervention carried out during this period. In this respect, the author asks the question: What were the effects of the Ottoman Empire's exclusion from the Order of Vienna on the Levant? After all, although this order was based on peaceful principles in Europe, it could take different manifestations - occupation, armed intervention, etc. - elsewhere. One of the author's emphasis here is very important: "The Vienna Order helped to prevent, albeit with partial success, the great European Powers that made up the European Harmony from intervening and invading the Levant on their own" (p. 116). All these developments led Sultan Mahmud II and his ministers to realize that the dynamics of Euro-Ottoman relations were now different under the Vienna Order. Europe's imprudent provision of security in a foreign territory, where the more immediate interests of the Powers were paramount, tended to create new vulnerabilities in the Levant and greater demands for security in Europe. In the next chapter, the author moves on to these insecurities.

The fifth chapter is titled *Old Enemies: Cairo, Istanbul, and the Civil War of 1832-1833*. In this chapter, the author discusses Mehmet Ali Pasha's war against Istanbul. The relational dynamics that he tries to reveal throughout the book are also present here. One of these dynamics is intra-elite rivalries. Because these rivalries are one side of the Eastern Question. While in the first chapter the author shows this through the interventionists and conservationists, here he reveals it through the rivalry between Mehmet Ali Pasha and Hüsrev Pasha. The rivalry between the two men was not the

sole cause of the violence. According to the author, their emotions only served as a catalyst for the political turmoil that resulted from a series of developments that irrevocably damaged relations between Cairo and Constantinople. At this point, the author analyzes how the Egyptian Pasha's challenge to Constantinople through Syria and his advance towards the capital affected the relations between the Great Powers and the Ottoman Empire and among themselves through Russia's assistance to Constantinople. Because, according to the author, the civil war in the Ottoman world thus acquired a transimperial character and led to a Europe-wide crisis, bringing the Great Powers to the brink of war more than once.

The sixth chapter is titled *The Russian Peace in the Levant*. One of the topics that the author emphasizes from time to time throughout the book is the changing policies and perspectives of the Great Powers towards the Ottoman Empire. In the case of Russia, he illustrates this with the ebb and flow between the idea of a complete disintegration of the sultan's empire and the policy of a weak neighbour that aimed to keep the Ottoman Empire whole but still weak. This is the period when Russia improved its relations with Istanbul and pursued this weak neighbour policy (the Ottoman project). This led to the anger of other states in Europe. According to the author, the fear that the balance of power in Europe might be upset brought the Powers to the brink of war in the summer of 1833 for the first time since the Napoleonic Wars. In this respect, the author presents a discussion of this new chapter of the Eastern Question, in which the war between Cairo and Constantinople and the rivalry between Mehmed Ali and Hüseyin turned into an inter-imperial stalemate.

The seventh chapter is entitled *An Unusual Quest for Revenge: Civilization, Commerce, and Reform*. According to the author, the literature on the final phase of the Eastern crisis in the 1830s usually focuses on the policy of one or more leaders of the European Great Powers (including Lord Palmerston, Prince Metternich, Count Nesselrode and Adolphe Thiers). Noting that there are many impressive studies detailing how these 'great men' sought to restore order in Europe and the Levant, how they spearheaded bureaucratic and military reforms in Constantinople, and how they then brought an end to the crisis through their shrewd diplomacy, loyalty or opposition to European Harmony, the author shifts his projection to Ottoman bureaucrats. In this chapter, he takes a prosopographical approach to the experience of the Ottoman statesman and diplomat Mustafa Reşid. Ozavci shows Mustafa Reşid's influence in themes such as the adoption of the idea of 'civilization' in the official Ottoman lexicon, the further opening of Ottoman markets to the global capitalist economy, and the promulgation of the 1839 Gulhane Edict, which committed to guaranteeing the security of life, safety and property of all Ottoman subjects. However, the author's most important emphasis in this chapter is the role played by Mustafa Reşid in the solution of the Egyptian problem.

The eighth chapter is *Return of the Ashes: The Concert of Europe and the 1840 Intervention*. In this chapter, the author reveals how European states came to the point of intervening in the Istanbul-Cairo Ottoman civil war. In short, in this chapter, Ozavci focused on the intervention of European Harmony in the civil war in the Ottoman world. One of his emphases here is on how Russia moved from the position it gained over the Ottoman Empire to the point of acting together with other European powers. In the same way, it also shows the dilemma that France fell into. Because rebellions broke out in many places, especially in Mount Lebanon, against the rule of Mehmet Ali Pasha in Syria, which France supported. The detail here, according to the author, is the fact that the French were the historical protectors of the Maronites, the Catholic Christians of Lebanon who had revolted against Mehmed Ali. In short, by 1840, it was an opportune moment for the Ottoman Empire and, by extension, for security in Europe, to remove the insecurity created by Mehmet Ali Pasha. At this point, the author showed us how a new intervention emerged in the Levant and how the armed resistance and then the diplomatic resistance of the Egyptian administration was broken. Ozavci also touches upon the importance of the idea of “civilization” in this context and its role in legitimizing the interventions. Because, as the author will reveal in other chapters, the European Great Powers will once again intervene in Syria in the name of ‘civilization’ and ‘humanity’ and to solve the endless Eastern Question.

The ninth chapter is the first part of Part III of the book. The subtitle of Part III is *The Mountain*. Chapter 9 is entitled *Beginnings: Mount Lebanon before 1840*. In this chapter, the author focuses on Mount Lebanon, which made the 1840 intervention possible and whose struggles helped to break the diplomatic resistance of Paris and Cairo to the Quadruple Alliance and the Porte. This is because Mount Lebanon in particular and the Syrian region in general will be the setting for future chapters. According to the author, who states that many studies have been conducted on Mount Lebanon, his own work expresses a different point. Accordingly, Ozavci views Mount Lebanon through the transformative role of persistent vectors such as the Eastern Question that make violence more complex, persistent and difficult to contain. Of course, the author’s view of the Eastern Question is intersubjective and relational, as he emphasizes throughout the book. In this context, he does not present an exclusively European narrative, but assesses the period and developments from the perspective of the Ottoman Empire and the Lebanese as local actors. Ozavci tries to explain how the Eastern Question reached Mount Lebanon and how it extended to the estates of the feudal lords or so-called muqatadjis, who for centuries formed the core of Lebanese society in Greater Syria.

Another aspect that distinguishes the author from other authors is his claim that sectarian segregation in Mount Lebanon began to form before the 1840 intervention. According to Ozavci, the class and sectarian identities of the inhabitants of Mount Lebanon changed and crystallized since the beginning of the 19th century

due to various factors. It was therefore the existing rift in the social order that provided European and Ottoman imperial actors with channels for influence, intervention and control, and unique opportunities to pursue their interests.

The tenth chapter is titled *The Age of the Eastern Question*. In this chapter, the author looks at the aftermath of the 1840 intervention in Syria, which was an important break on the road towards the end of Egyptian rule. After the end of Egyptian rule, what would be the position of the muqatadjis and their tenants, the peasants? How would order be restored in an environment where old feudal ties were weakening and egalitarian ideas were spreading? Mount Lebanon would be the center of many civil wars between 1841 and 1860. The author devotes this chapter to the conflicts between the inhabitants of Mount Lebanon in general and the Druze and Maronites in particular. According to Ozavci, unlike all previous civil wars on the Mountain, the violence in 1841 and beyond had an inter-imperial character. Claiming that Mount Lebanon was incorporated into the transimperial security culture in the early 1840s, the author reveals how the Powers intervened in the internal problems and solutions of the Mountain. The most important instrument at this point was conferences, whereby competition was mitigated through cooperation.

The author focuses particularly on the policies of France and Britain. France wanted to maintain its position as the historical protector of the Maronites as well as its centuries-old dominance in the Levant. Britain, on the other hand, wanted to maintain its political and commercial position in the region, which it had been actively involved in since the turn of the century, especially after 1840. At this point, Mount Lebanon became a geostrategic battleground for the two great powers. According to the author, all of this drew the boundaries of the Eastern Question period in Lebanon. Ozavci includes the positions and reactions of European states and local Lebanese actors, as well as the center of the Ottoman Empire. Thus, the author presents us the backdrop of the civil war that would take place in Mount Lebanon in September 1841, and shows the aftermath of the war from the perspective and reactions of these actors. After the civil war of 1841, the author expresses the pressures and collaborations of the Great Powers on Bab-ı Ali in order to restore governance and security in the Mount and presents us how security was ensured in the Levant at that time. However, the post-war order would also bring new insecurities.

The eleventh chapter is titled *The Two Wars: Crimea and Mount Lebanon*. The Crimean War was the first inter-imperial war between the Great Powers since the end of the Napoleonic Wars in 1815. While some historians argue that this event symbolized the collapse of the European Harmony, the author offers an alternative assessment and claims that the Harmony continued to exist after the Crimean War. Because, according to Ozavci, it was fought for the preservation of existing security models, self-restraint among the Powers, multilateral action and the preservation of the European balance of power by ensuring Ottoman territorial integrity. Empha-

sizing the fragility of the post-war peace period, however, the author shows that it was precisely during this period that existing and new tensions emerged in Mount Lebanon. In this chapter, the author examines the global and local dynamics that once again led to violence in Ottoman Lebanon, with an emphasis on the new consequences of the Eastern Question in the 1850s that led to the Crimean War and its shattering effects in the Levant. In this context, the author first describes the economic, demographic and cultural changes that the Lebanese region underwent between 1845, when order was restored, and the civil war in 1860. Because all these changes and their embodiments set the stage for the civil war of 1860. In May-June 1860, the most devastating class/sectarian civil war of the century took place in Mount Lebanon. However, this civil war was neither a war of religions nor a total war of entire societies. While there are many narratives about the causes of this war, the author argues that what matters most is the role of the Powers and the Porte in determining the next step to bring order to Lebanon.

The twelfth chapter is titled *An Untimely Return of the Eastern Question?* In this chapter, the author analyzes the events of 1860 in Syria and the reactions of the Great Powers. The most important issue that the author emphasizes here is the conflict between the states that were in favour of an international intervention and those who opposed it. While France and Russia supported the intervention, Britain changed its position several times. The Ottoman Empire believed that under the terms of the Treaty of Paris, the European Powers should respect the territorial integrity of the Sultan and the internal affairs of his empire. According to the author, the discursive practices employed by the Powers and the Porte during the 40 days between the reports of Christian ‘massacres’ from Mount Lebanon and the final decision on whether to send European troops to the Levant constituted a unique episode in the Eastern Question, which suddenly returned to the center of inter-imperial diplomacy. At this point, the author shows us the controversial face of the concept of intervention as articulated by international jurists since the beginning of the 19th century. He explains how public support for an intervention in the Ottoman Empire was obtained and legalized. The author also explains what the Porte did in response to all this - such as sending Foreign Minister Fuad Pasha to the region as an extraordinary envoy to restore order - and finally reveals that the five great powers finally agreed to intervene in Syria. Again at this point, two treaties were signed with the intervention of the conferences. So how did the Ottoman Empire agree to an armed intervention? This is one of the aspects of the book that distinguishes it from other works. The author never neglects economic issues and presents the economic reasons behind the Ottoman Empire’s acceptance of such an intervention, continuing in the next chapter. The author sees this as a defining feature of the Eastern Question and the transimperial security culture around it.

Chapter thirteen is titled *Returning the Sense of Security: The International Commission on Syria*. In this chapter, the author discusses the intervention to restore se-

curity in Syria in accordance with the protocols signed between the powers in the previous chapter. In this context, he focuses on the French military campaign and the International Commission on Syria, which was composed of representatives of the five great powers. Comparing the importance of this military campaign for France with Napoleon's invasion of Egypt in 1798, the author concludes that the aim of both was to secure French interests in the Levant. There was, however, an important difference between the two periods. The French army was acting on behalf of the other four great powers of Europe and with the sultan's consent, however reluctant. In short, there was no unilateral action. Moreover, unlike in 1798, in 1860 the French army was accompanied by an international commission composed of delegates from each of the major European powers as well as the Ottoman Empire. This chapter concretely demonstrates how the culture of security in the Levant after the establishment of European Harmony, which the author emphasizes throughout the book, was embodied in the Levant. The international commission - consisting of five delegates and Fuad Pasha, the foreign minister of the Ottoman Empire - is an important subject of this chapter.

He begins the introduction of the book with the representatives of this commission and returns to them in the final chapter. In this last part of the book, Ozavci discusses their experiences and how their tasks were shaped on the ground, their efforts to control the operations of French troops, to find ways to prevent the recurrence of violence, to monitor the processes of relief, punishment and compensation, and to propose new administrative models in Mount Lebanon. The five great powers now had a much greater say in maintaining security in the Levant, while keeping their imperial goals and interests on the agenda through their instructions to their representatives. For me, it is in this last part that the author says the most crucial sentence of the book: "The processes of retribution, reparations, and administrative reconstruction inevitably became politicized and tied the fate of security in Syria to the compromise of imperial interests (p. 319)." A sentence that summarizes the whole chapter, perhaps the book and even the future. The author concludes this chapter by describing the compromise reached by the great powers and the Ottoman administration over the governance of Mount Lebanon. However, the new system was able to establish peace only after it was revised in accordance with local realities.

The concluding chapter of the book is titled Epilogue. Ozavci has presented the alleged Great Power interventions in the Levant for the benefit of the local population and how they exacerbated the disasters affecting the region. In this chapter, the author draws four general conclusions and offers an assessment. Since discussing these conclusions here would be like rehashing chapters, we will focus only on the author's assessment. The author argues that lessons from the early history of Great Power interventions in the Levant can be a means of understanding ourselves, organizing our age, and thus transcending it. This is because, he argues, the debates of that

period are at the core of today's debates on foreign intervention. "The experience accumulated in the period between the late eighteenth century and the early 1860s has served as a model or inspiration for generations". He argues that a non-productive security culture, in which historical actors have changed but within certain patterns, is common between the present and the past, recognizing us as their contemporaries. At this point, he gave the example of the US intervention in Iraq in 2003. Writing about this intervention, Fouad Ajami, characterized the war as a 'a foreigner's gift' to Iraqis.³ However, given the presence of insecurities after the intervention, he titled his book 'dangerous gift'.

The book provides the reader with an enormous amount of information as it is based on a wide range of archival sources and secondary sources that dominate the literature. It also presents us with the shortcomings of the traditional and revisionist literature on the region, showing that, as the author says, a "third way" is indeed possible. In contrast to the neglect of the international system in history books and the 'presentism' that dominates international relations books, this book blends both. Another valuable aspect of the book is that it gives a voice to the Ottoman Empire, which has been neglected in European literature. Lebanese actors have spoken in many texts, but the voice of the Egyptian Mamluks is often barely heard. All of this is included in the book.

However, a few criticisms are also possible. The work is a nuanced historical study, but the loose chronology makes it difficult to read. Another aspect of a topic may appear in later chapters. It makes sense in a thematic context, but it is necessary to keep the reader's mind open at all times. Also, is it necessary to include the contemporary Middle East and interventions in the conclusion? Is there a need to legitimize examining the interventions in the relevant period of the book with today? The period in question is valuable in itself and deserves to be analyzed. Besides all these, I think the contribution of the book to the literature is very important.

Kaynakça

Ozavci, Ozan (2021). *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864*. Oxford: Oxford University Press.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Merve Mesçioglu Fedai %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

---

3 Fouad Ajami, *The Foreigner's Gift: The Americans, the Arabs and the Iraqis in Iraq*, New York: Free Press, 2006.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Merve Mesçioğlu Fedai 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Küresel Politika Çalışmaları Dergisi (KÜREPOL)

YAYIN KURALLARI

1- Küresel Politika Çalışmaları Dergisi, sosyal bilimlerin tüm alanları ile ilgili deneysel, nicel ve nitel araştırmalara yer veren bir dergidir.

2- Dergiye gönderilen makaleler özgün bir çalışma olmalı ve daha önce yayınlanmamış olmalıdır. Şayet makaleler ulusal veya uluslararası bir sempozyum veya kongrede sunulmuş ise ya da yüksek lisans veya doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmış ise bu durum ayrıca belirtilmeli ve makale formatına uygun hale getirilmelidir.

3- Makalelerle ilgili her türlü yasal sorumluluk yazara ya da yazarlara aittir.

4- Makaleler için herhangi bir telif ücreti ödenmez.

5- Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

6- Akademik Hassasiyetler'e gönderilen yazıların metin, dipnotlar/sonnotlar, kaynaklar ve tablolar/şekiller de dahil olmak üzere 35 sayfayı geçmemelidir.

7- Makalede sıra ile özet, giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve varsa ekler bulunmalıdır. Bu bölümler başlıklarla belirtilmelidir. Makalelerde yer alacak alt ana başlıklar sola yanaşık, 1 cm. içeriden ve koyu şekilde;

(1. TÜRKİYE'DE SOSYAL ...),

onun altında yer alacak ara başlıklar ise koyu, sola yanaşık, 1 cm. içeriden ve sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde;

(A. Ekonomik Faktörler),

diğer alt başlıklarda koyu, sola yanaşık ve 1 cm. içeriden ancak ilk kelimenin baş harfi büyük diğerleri ise küçük olacak şekilde;

(a. Ticari yapı) yerleştirilmelidir.

8- Yazarın ünvanı, çalıştığı kurumu ve e-mail adresi (altı çizgisiz ve siyah renkte) yazılmalıdır. Örneğin,

-----
Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ersinlevent@yahoo.com

9- Makaleler Microsoft Word veya "doc" uzantılı şekilde sisteme yüklenmelidir.

10- Yazılar; Times New Roman karakterinde, 12 punto (dipnotlarda ise 10 punto) büyüklüğünde olmalıdır. Sayfa yapısı A4 ebadında, kenar boşlukları sağdan, soldan,

üstten ve alttan 3 cm olmak üzere, 1 satır aralığıyla, iki yandan hizalanmış ve paragraf arası boşluğu, öncesi ve sonrası “3 nk” olacak şekilde ayarlanmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Paragraf başları 1 cm içeriden olmalı ve “TAB” tuşu kullanılmalıdır.

11- Özet 200-250 kelime arasında olmalı ve herhangi bir atfı içermemelidir. Her özet altında da çalışmayı açıklayan 3-5 anahtar kelime bulunmalıdır.

12- Çalışmalar başlıklar, özet ve kaynakça dahil olmak üzere 8000-11000 kelime arasında olmalıdır.

13- Dergiye gönderilen makaleler dergi editörü tarafından bilimsel yeterliliğinin denetlenmesi amacıyla iki hakeme gönderilir. Makaleler, değerlendirme sonucunda hakemden gelecek olumlu raporlar doğrultusunda, dergi yayın kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayınlanır. Raporların olumsuz olması nedeniyle makalenin yayınlanmaması durumunda yazar, herhangi bir hak talebinde bulunamaz.

14- Makalenin basıldığı dergi sayısından yazara iki kopya gönderilir.

15- Küresel Politika Çalışmaları Dergisi'ne gönderilecek makalelerin hazırlanmasında APA yazım kuralları kullanılmalıdır. Tüm metin yazımında ve kaynakçanın hazırlanmasında da bu sisteme uyulması gerekmektedir. APA sistemi hakkında daha fazla bilgi için, lütfen <http://www.apastyle.org/> adresini ziyaret ediniz.

Makale Gönderme: kureselpol@gmail.com

**Journal of Global Policy Studies
(JGPS)**

AUTHOR GUIDELINES

1. Journal of Global Policy Studies welcomes studies of all types in social sciences, including experimental, quantitative and qualitative work.

2. Manuscripts submitted to the journal must be original and must be previously unpublished. If the articles have been presented at a national or an international symposium or congress or given as the master's or doctoral thesis, this should be specified and must be transformed into article format.

3. Any legal liability related to the manuscript belongs to the author or authors.

4. There is no royalty payment for the manuscripts.

5. The languages of the journal are English and Turkish.

6. Manuscripts submitted for review at The Academic Elegance should be no longer than 35 pages, including all text, footnotes/endnotes, references, and tables/figures.

7. All manuscripts must have introduction, main text, conclusion, and references. These should be indicated with titles and subtitles. Sub-titles in the manuscripts must be centered and boldfaced as in

(1. **TURKISH SOCIAL ...**),

other titles should be left justified and boldfaced as in

(**A. Economic Factors**)

8. The author's title, institution and e-mail address must be written as a footnote as in the following example.

Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ersinlevent@yahoo.com
-----

9. Manuscripts should be submitted as Microsoft Word or with a "doc" extension.

10. Manuscripts should be written in Times New Roman, font size 12 pt (footnote 10 pt). The paper should be typed on A4 size paper. 3 cm margins on left and right and top and bottom, single line spacing, flush-right alignment. To adjust spacing before or after paragraphs, authors should leave "3 nk" and in addition to the page number. For the paragraph indentation, "TAB" key must be used.

11. An abstract is required for all submitted manuscripts. The abstract should be a single paragraph of 200-250 words or less that briefly describes the research question addressed, the analytical approach, and the major findings of the manuscript. References and citations to other work should not be included in the abstract. Following each abstract there should be 3-5 keywords describing the study.

12. Manuscripts should be between 8000-11000 words, including the titles, abstract, appendix and references.

13. Manuscripts submitted to the journal are sent to three referees by journal editors. Manuscripts receiving positive response from the referees are published. In case of a negative/reject report by the referees, the manuscript is not published, for which the author or authors have no rights to claim.

14. Two copies of the journal are sent to the author whose article appears in that specific issue.

15. Journal of Global Policy Studies follows the APA style of formatting. All in-text citations and references section at the end need to be formatted accordingly. For further information about APA formatting, please visit: <http://www.apastyle.org/>

Article Submission: kureselpol@gmail.com